HONORÉ DE BALZAC

ALTIN GÖZLÜ KIZ

Çeviren :
CEMİL MERİÇ

ÜNİVERSİTE KİTABEVİ
96, Ankara Caddesi. İstanbul
1 9 4 3

KENAN MATBAASI
İSTANBUL — 1943

"Balzac,, tan önce modern roman[1]

1 — Şahsî roman: Le roman personnel:

Bu nev'in yakın Avrupa edebiyatında ilk örnekleri 1554 de Lazarilles de Tormes'le başlayıp, 1618 de Marcos d'Obregon'la sona eren picaresque romanla, Le Sage'ın Gil Blas'sıdır. Picaresque romanda muharrir kahramanı olduğu maceraları bizzat anlatır. Maksadı düşüncelerini, duygularını göz önüne sermek değil, olağanüstü vak'alarla dolu bir hayatın çeşitli sahnelerini tasvir etmektir. Kahramanları bize ve tanıdığımız insanlara hiç benzemez. Macera, şaşılacak şekilde dallanır, budaklanır.

Bu çeşit romanların biricik kıymeti, zamanın âdetlerini aksettirmelerinde, Charles-Quint ve İkinci Philippe İspanyasını eanlandırmalarındadır. Gil Blas'ın sahnesi de İspanyadır. İpek şallı fahişeler, serseri beyzadeler, karabinalı dilenciler sık sık karşımıza çıkar (2). Fakat mevzu bir kelime ile: İnsan-

---

(1) *Brunetière*: «Balzac romancılarımızın yalnız en büyüğü, en verimlisi, en çeşitlisi olmakla kalmaz, romanın ta kendisidir» diyor. Bu etüdün gayesi de romanın inkişaf seyrine bir göz atarak, münekkidin bu hükmünü aydınlatmaktır. Şurasını da belirtelim ki, bu sahifelerde bir çok kıymetli teferrüatı ihmal ederek, Brunetière'in plân ve görüşlerine sadık kalmağa çalıştık.

(Bk. Honoré de Balzac par: Fr. Brunetière. pp. 15-37).

dır. Bir tarafta altın ve debdebe içinde yaşayan bir avuç tufeylî, beriyanda geniş halk kütlelerinin karanlık sefaleti, artık roman bourgeois'lardan, roman comique'lerden fersah fersah uzaktayız. Gururun ve ihtirasın bütün cilvelerini büyük bir ustalıkla göz önüne seren Le Sage bu romanı yazdığı vakit kırk yedi yaşına basmıştı ve sağırdı. Hayatını kalemile kazanmak zorunda idi. Eserini kibar okuyucuların iltifatına lâyık bir hale koyabilmek endişesile üslûbuna fazla çekidüzen verdi; getirdiği yenilikleri bağışlasınlar diye Molière'i taklide özendi; La Bruyère'le yarışa kalktı ve eserini ahlâkî öğütlerle doldurdu. Buna mukabil romanı hakikî hayattan alınmış şirin tablolarla süslüdür. Tasvir ettiği şahıslar «hareketleri, sözleri, jestleri, fizyonomileri, fizikî görünüşleri, elbiseleri, evleri, mobilyaları (3)» ile geçit resmi yaparlar.

Ondan daha fazlasını da bekliyemezdik. Sık sık hicve kaçması, çok iyi tanıdığı picaresque romandan uzaklaşarak moralistlik taslaması, zamanın ekonomiko-sosyal bünyesile, ve bu temel üzerinde yükselen ideoloji ile kolayca izah edilebilir. XVII nci yüz yılın — dehalarına maaş bağlanan — birinci sınıf muharrirleri için edebî neviler ikiye ayrılıyordu: Asil olanlar, bayağı olanlar. Asil olanlar latin ve yunan edebiyatlarında saygı görenlerdi (trajedi ve destan gibi). Gerçi modern romanın bellibaşlı un-

(2) Le Génie Latin «Anatole France. pp. 201-215).

(3) Histoire de la littérature française par Gustave Lanson.

sularından bir çoğuna antik dünyanın roman ve trajedilerinde de rastlayoruz [meselâ: ufak tefek değişikliklerle Odyssée'yi hakikî bir macera romanı haline koymak mümkündür. Hele yunan érotiques'lerinin fantastik sergüzeştlerle dolu şehvet hikâyelerini — İsa'dan sonra 2 ilâ 5 inci asırlar — bu nev'in ilk muvaffak olmuş örnekleri addedebiliriz (4)]. Fakat Louis XIV devrinin seçkin san'atkârları tarafından hükümlerine semavî bir kitap gibi boyun eğilen Aristot'nun La Rhétorique'inde romanın bahsi bile geçmez. Homère, Virgile, Horace, Euripide gibi eski üstadların hiçbiri de — nihayet âdi bir eğlence vasıtası addedilen — bu sahada kalem oynatmağa tenezzül etmemiştir. Bunun içindir ki Le Sage'ın «Topal Şeytan» ını okuyan uşağına «Kitabı hemen aldığı yere döndürmediği takdirde evinden defolmasını» haykıran Boileau da bu havaî nevi üzerinde mütalâa yürütmeği münekkitlik şerefine yedirememiş (5); Racine'ler, Corneille'ler, La Fontaine'ler roman yazmağı akıllarından bile geçirmemişlerdir. Mme de la Fayette'in la Princesse de Clèves'i de bir «sosyete romanı» sayılmakla beraber, ahlâkî kayıtların yapmacıklığından bir an dahi sıyrılamamış, Corneille trajedilerinin nesir halinde bir nümunesi olmaktan kurtulamamıştır (6). Demek ki güneş ki-

(4) Grande Encyclopédie Française: Le roman.

(5) Le genie Latin p: 206.

(6) Bk. Le roman français par pierre Mille pp. 17, 18, 19 ve La pensée française au XVII ème siècle par D. Mornet pp. 12, 13, 14.

rala buhur yakmadan, parazit beyzadelere kaside yazmadan yaşamak azmine düşen Le Sage da bütün cesaretine, bütün orijinalliğine rağmen eserlerini kibar tabakanın zevkine uydurmak mecburiyetinde idi. Böylece heccavın kazandığı yerde romancı, Aristot estetiğinin muzaffer olduğu sahifelerinde realite kaybetti. Fakat ne olursa olsun roman tam elli yıl onun çizdiği yoldan ayrılmayarak «şahsî hikâye» şeklinde devam etmiştir. Robinson Crusoë (1719), Gulliver'in Seyahatleri (1727), Manon Lescaut (1732), Marianne'ın hayatı (1735)... Bütün bu saydığımız romanlar kıymet ve mahiyet bakımından birbirinden farklı olmakla beraber, birleştikleri bir taraf vardır: Hepsinde de maceranın kahramanı, hayatını bizzat kendisi anlatır. Yani hepsi de «şahsî roman» nev'ine dahildirler. «Hatıra» ların cazip oluşu yaşanan bir hayatı aksettirmelerindendi. Romanın inkişafında «şahsî hikâye» şeklinin seçilişi, romanı realiteye daha uygun bir hale sokmak ve bu suretle «hatıra» lara karşı gösterilen alâkadan faydalanmak arzusundan doğmuştur. Zira kendi başından geçenleri anlatan insan, zamanının vak'alarından bahseder ve okuyucunun karşısında bir şahit gibi «ifade» verir. Mektup şeklinde yazılan romanların gördüğü rağbet — Clarisse Harlowe (7) (1748), la Nouvelle Héloïse (1762) — şahsî romana karşı gös-

(7) Richardson'un bu meşhur eseri, Fransız roman inkişafında pek ehemmiyetli bir rol oynamıştır. Bk. The English Novel by M. Ford. Maddox Ford.

terilen alâkayı azaltmak şöyle dursun, fazlalaştırdı. Zira bu nevi de şahsî romanın devamı demekti (Clarisse'in mektuplarına mevzu teşkil eden yine kendi hayatıdır). Yalnız bir kişinin hususiyetlerine fazla bağlandığı için mektup şeklindeki roman yavaş yavaş umumî hayattan uzaklaşacak, sosyal realiteye sırtını çevirerek psikolojik tahlil çığrına dökülecektir. Böylece romancının tek emeli: kendi benliğinin orijinal sandığı taraflarını belirtmek olacak ve roman «istisnaî haller» in kısır çemberi içinde «ben» in methiyesi halini alacaktır. İşte Werther (1774), René (1802), Delphine (1802), Corinne (1807), Adolphe (1816), Indiana (1831), ilh...

2. — Tarihî roman:

Yukarıda belirttiğimiz gibi Le Sage'ın, Prévost'nun kitaplarında da zamanlarının örf ve âdatı göze çarpar. Bundan başka La Calprénède'in, Mme de la Fayette'in, Mlle de la Force'un, Mme de la Tencin'in de kitapları tarihî birer romandır. Fakat bu muharrirlerin gayesi tarihe baş vurmak suretile icat zahmetinden kurtulmak, tarihî vak'aları vülgarize etmek, roman kılığına sokmaktı. Hiçbiri maziyi bütün canlılığı ile temsil etmek kaygusunu duymamış, «mahallî renk» e aldırış etmemiş, devirleri birbirinden ayıran hususiyetleri göstermemiştir. Unutmayalım ki Aristot mirası estetik edebiyat da asaleti vaaz ediyordu. Kahramanların zadegândan seçilmesi, mobilya, kostüm, gündelik hayat gibi teferrüatın ihmal edilmemesi lâzımdı. Roman da diğer neviler

gibi hayatı bütün bayağılıklarile aksettiremez, ahlâkî düşüncelere yan çizemez, kütlelerin sefaletini anlatamaz, cemiyetin tezatlarile meşgul olamazdı. Muhteşem salonlarında nezaket yarışına çıkan nazenin düşesler tarafından beğenilmek istiyen romancı, muhayyel maceralar peşinde koşmağa, kukla kahramanlar yaratmağa mecburdu.

Halbuki romanlarının mevzu ve sahnesini geçmiş asırlardan alan Walter-Scott maziyi canlandırırken — ilk defa olarak — bütün bu saydığımız teferrüattan geniş ölçüde faydalandı. Onun romanlarındaki kahramanlar bütün ihtirasları, bütün faziletleri, bütün yırtıcılıklarile dipdiridirler. Ortaçağın tunç miğferli, çelik zırhlı vahşî muharipleri, duvarlarında tozlu silâh koleksiyonları uyuyan korkunç ve muhteşem şatolar, asırlar görmüş manastırlar, tılsımlı bir dekor içinde ve modern bir film canlılığile okuyucunun gözleri önünde geçit resmi yaparlar, tasvirler o kadar kudretli, kostümler o kadar cazip, manzaralar o kadar taze, o derece sihirlidir ki kendimizi hakikî bir hayat sahnesi karşısında zannederiz (8). Walter-Scott'un Ortaçağı romantizmi gaşyeden muhayyel devir değildir. İskoçyalı romancı eserlerini hazırlarken tozlu el yazmaları arasında sabahlamış, arkeolojile meşgul olmuş, ciltlerce tarih karıştırmıştır. Zaten tarihî roman da alâkayı çeke-

(8) Histoire de la littérature anglaise'inde Taine, Walter-Scott'un çok defa, yalnız dekora ehemmiyet vererek tarihe ihanet ettiğini ileri sürer. Upton Sinclair de haklı olarak ayni fikirdedir.

bilmek için tarihin mûtâlarına sadık kalmak mecburiyetinde idi ve böylece realite bütün teferrüatile romana geçiyordu.

3. — Kâbus mektebi:

1819 Balzac'ın edebiyat âlemine çırak olarak atıldığı yıldır. Tahsilini henüz bitiren delikanlı Lesdiguières sokağındaki evin tavan arasında ilk eserlerinin müsveddelerini karalarken Walter-Scott'un şöhreti Fransaya da yayılmış bulunuyordu. Fakat genç Balzac ilk romanlarında İskoçyalı muharriri taklit etmedi. Bunlara balzacien roman da denemez, çünkü kendisi de bunları benimsememiş, İnsanlığın Komedyasına sokmamıştır. Unutmayalım ki Balzac'ın romancılığa başladığı yıllar, Hugo da, Han d'Islande'ı, Bug-Jargal'i yazıyordu. Genç romancının gayesi ne idi: Para kazanmak, iktısadî hürriyetine kavuşmak ve müphem bir şekilde tahayyül edebildiği şaheseri huzur içinde yaratabilmek. Bunun için de halkın zevkine hitap etmek lâzımdı. Oysa ki o sırada Fransız halkı bütün muharrirlerden çok Anne Radcliffe'in eserlerini kapışıyordu. İngilterede «Kâbus mektebi» ni kuran romancılar Avrupa çapında bir şöhret kazanmışlardı (bilhassa Anne Radcliffe'in Udolphe şatosunun esrarı ve Lewis'in Keşişi). 1819 da fransızcaya çevrilen Polidori'nin Vampire'ini herkes Byron'un eseri sanmış ve büyük bir rağbet göstermişti. 1821 de iki defa tercüme edilen Maturin'in Melmoth'u büyük bir sükse kazanmış ve bilâhare Eugène Sue'nin Serseri yahudisi üzerin-

de bile müessir olmuştur. Balzac da bütün muhiti gibi bu üç İngiliz romancısına (Maturin, Anne Radcliffe ve Lewis) karşı sonsuz bir takdir besliyordu. Bu meselede genç romancıyı zevksizlikle itham etmek haksızlık olur. Unutmayalım ki Shelley, Byron ve Gœthe de Anne Radcliffe'e bayılıyorlardı.

Böylece genç Balzac da romancılığa «Kâbus mektebi» nin hortlaklar, şeytanlar, korkunç ve kanlı maceralarla dolu eserlerini taklitle başladı. Genç romancının bu çıraklıktan bir çok şeyler kazandığı da muhakkak. Bu korkunç hikâyelerin kazandığı rağbet muayyen bir «entrik» leri olmasından ve esrarlı maceraları peşinde karii durmadan sürükliyebilmelerindendi. Balzac da öğrendi ki macerasız ve intrigue'siz roman olamaz; sergüzeştlerini yazdığımız şahısların mukadderatını bir «ana vak'a» ya bağlamak ve kariin bütün dikkatini bu macera üzerinde toplamak lâzımdır.

Demek ki: Balzac mesleğe başladığı sıralarda roman edebî neviler içinde henüz aşağı telâkki ediliyordu. Balzac'dan evvelki nesil Le Sage'ı çok okumuş, çok alkışlamıştı amma bu rağbet onun hiciv kudretine idi. Nouvelle Héloïse'i okutan da muharririnin Rousseau oluşuydu (9). Voltaire bile Candide'ini ve diğer felsefî hikâyelerini Mme de Châtolet'yi felsefî mevzularda aydınlatmak maksadile kaleme almıştı. Manon Lescaut da bugünkü itibar mev-

(9) Bir çok münekkitler Nouvelle Héloïse'e aşırı bir kıymet atfederler. D. Mornet bu aradadır.

kiinden çok aşağıda idi. Hatırlatalım ki 1635 denberi hiçbir romancı Fransız Akademisine üye olmağa lâyık görülmemişti. Fransada Balzac'ı korkutacak hiçbir büyük şöhret de yoktu. Bir kelime ile romanın Balzac'tan evvel arzettiği manzara — Brunetière'in tabirile — «Molière'den önceki Fransız komedisile, Shakespeare'den önceki İngiliz dramının» tıpkısıydı.

HAYATI VE ESERLERİ

1. — Ailesi ve çocukluğu:

«Mermer gibi güzel, ağaç gibi zinde» olmakla öğünen elli üç yaşında bir baba... Parisli kumaş tüccarlarının sulbünden gelme, yirmi bir bahar görmüş asabî, sosyal kayıtlara düşkün sert bir kadın: Laure Sallambier.

Bu gamsız burjuva ailesinin ilk yaşayan çocuğu olan Balzac 20 Mayıs 1799 da Touraine'de doğdu. Doğum günü Saint-Honoré yortusuna rastladığından adına Honoré dediler. Dört yaşına kadar şehrin kenar mahallelerinde bir sütanne yanında kaldı. Sekizine basınca onu Verdôme kolejine verdiler.

Verdôme koleji... Loire nehri kıyılarında, kilisesi, tiyatrosu, matbaası ile kapılarını dış âleme kapamış, başlıbaşına bir âlemdir. Mektebin sicil kayıt defterinde 460 numaralı Balzac hakkında şu satırları okuyoruz: «Honoré Balzac, 8 yaş, 5 aylık, çiçek hastalığı geçirmiş, sakatlığı yok, seriülinfial...».

Kolejin ezici bir disiplini vardı. Talebeler çok defa altı yıl ailelerini görmeden yaşamağa mahkûmdular. Haftanın bir çok günlerini kolej hapishanesinde geçiren Balzac her eline geçen kitabı alâka ile okuyor, bilhassa kamuslara karşı büyük bir sevgi gösteriyordu.

Mektebin tahammülü güç rejimi Touraine'li delikanlıyı o kadar üzdü ki, 1813 de aile yuvasına dönmek mecburiyetinde kaldı. Bir sene Tours kolejine neharî olarak devam ettikten sonra babasının memuriyeti Parise nakledilince orada Lepître tarafından idare edilen bir pansiyona verildi.

17 sine basan Balzac Sorbonne'a devam etmek, o tarihte şöhretin zirvesine varan Villemain ve Cousin'leri dinlemek arzusundadır.

Bernard Balzac oğlunun bu isteği karşısında bir tek şart ileri sürüyor: Hukuk tahsili yapması. Genç hukukçu muamelât sahasında da geri kalmasın diye ona bir buçuk sene bir dava vekilinin, bir buçuk sene de bir noterin yanında staj gördürdüler. Büyük romancının bu uzun namzetlik devresinden çok zengin bir müşahede hamulesile döndüğü muhakkak. Balzac 1819 da birinci hukuk bakaloryasını verdi. Aile memnundur. Vaktile, babasından iyilik gören bir noter onu yanına almağı teklif ediyor, bu sayede bir kaç yıl sonra daireye tevarüs edebilecek. Zaten bu sırada Bernard Balzac da tekaüde sevkedilmiş, aile bütçesi Paris'in masrafına mütehammil değildir. Gel gelelim hukuk talebesinin kafasında sam yelleri esmektedir. Beşiğinde Napoléon zaferlerinin menkıbesini dinliyerekten büyüyen delikanlı için mahkeme koridorlarında sürünen sünepe bir memur olmak çilelerin en tahammül edilmezi. Ne yazık ki artık kılıç, ülkeler fetheden bir silâh olmaktan çıkmıştır. İmparatorluğun fırtınalı günleri geçmiş, ılık, berrak ve sakin bir sulh havası başlamıştır.

Napoléon olmak ihtirasile tutuşan genç Balzac, — Zveig'in dediği gibi — bir kaç yıl evvel doğsa şüphesiz ki omuzları apoletli kahraman bir başbuğ olacaktı. Halbuki şimdi kâinatı fethetmek için tek vasıta kalıyordu: San'at. Damarlarında imparatorluk devrinin cengâverlik ateşi yanan Balzac da, edebiyat dünyasının «imparatorluk tacı» na göz dikti.

1820 nesli: Şimdi de Thibaudet (10) yi dinliyelim:

«Geçen nesil harpler ve ihtilâller arasında mücadele zorunda kalmış, çeyrek asır Fransa ve Avrupanın idaresine tamamen askerî bir statü hâkim olmuştu. 1820 nesli sulhle beraber fikir hayatına da kavuşmuş bulunuyordu. Geçen yirmi beş yıldan kalan miras hazırlanmış bir âlem ve modeller değil; yapılması, kurulması gereken bir dünyadır. Bununla beraber 1820 nesli, babasından büyük bir enerji tevarüs etmişti. Onun harekete harcadığı enerjiyi fikir sahasında gösterebilmek: İşte yeni jenerasyonun başarısı.

Askerî rejimden sonra halkın edebiyata karşı gösterdiği alâka da dikkate lâyıktır. Gerçi 1820 nin okuyucu kütlesi sayı bakımından geniş bir yekûn tutmayordu. En meşhur muharrirler mütevazı bir tirajda kalmışlardır. Fakat bu kari zümresi dikkatlidir, seçmedir, heyecanlıdır. İçinde zevk ve zekâ sahibi kadınlar da vardır. Bu kütlenin 1820 de Les Méditations'a karşı gösterdiği alâka, eserin kazandı-

---

(10) Thibaudet: Histoire de la littérature française 105, 106, 107 nci sahifelerinden hülâsa.

ğı sükse edebiyat tarihinde benzeri olmayan bir hâdisedir. Saray, salonlar, gazeteler, herkes edebiyata karşı büyük bir ilgi göstermektedir. Denilebilir ki 1820 jenerasyonu için edebiyat, 1660 jenerasyonu için teoloji ve din kadar ehemmiyet ve rağbet kazanmıştır. İhtilâlin ve imparatorluğun savaş meydanlarında kurban giden jenerasyonu yerine, taç giyen bir jenerasyon geçmiştir. Edebî hürriyet eski monarşi için, yarı yarıya, ihtilâl ve imparatorluk için tamamen meçhuldür. Yirmi beş yıl bütün edebiyat dünyası ya sessiz bir muhalefete geçmiş, yahut muhaceret zorunda kalmıştı. Halbuki restorasyon edebiyat cümhuriyetine hürriyetlerini iade etti.»

Balzac da bu neslin çocuğudur. O da bütün bu hakikatleri apaçık görüyor. Fakat düşündüklerini inatçı babasile, sinirli annesine nasıl anlatabilir. Evde geçen gürültülü sahnelerden sonra, delikanlının dizgin tanımayan azmi, ailesinin itirazlarını kırabiliyor. «Mademki bu «baş belâsı» çocuk kararında bu derece musir, en iyisi onu kendi haline bırakmak» diyorlar. Muharrirlik hayatını bütün acılarile tatsın ki uslansın. Şöhret yapması için iki yıl mühlet, açlıktan ölmemesine kâfi gelecek bir aylık, işte ailenin ona son yardımları.

Tavan arası. Upton Sinclair'in kalemini satmayan her münevvere mukadder gördüğü geçit. Balzac burada sefaleti bütün ıstıraplarile tattı. Anne, baba ona boykot yapmıştı. Ailenin haysiyeti namına kimseye görünmiyecek, onun edebiyatla uğraştığı bilinmiyecekti.

Yıl 1819. Paris. Lesdiguières sokağındaki 9 numaralı evin tavan arasındayız. Hasırları dökülmüş köhne bir iskemle, topal bir masa, pis bir yatak. Dekor da bu. Delikanlı her gün Arsenal kütüphanesindedir. Kanma bilmeyen bir iştiyakla okuyor. Fakat genç edebiyatçı kültür itibarile henüz XVIII inci asırlıdır. Meselâ Chateaubriand'ı, Mme de Stael'i tanıdığı şüpheli. Byron'un o yıl intişar eden Manfred'inden habersiz. Buna mukabil Ossian'ı okuyor, Richardson'u beğeniyor. Fakat etüdümüzün baş tarafında belirttiğimiz gibi roman henüz pek itibarda değildir. Madem ki maksat şöhret kazanmak, henüz zafere giden en kısa yol trajedidir.

Cromwel o senelerin en çekici mevzuu. Fransız tarihçileri, romancıları hep onunla meşgul. Sorbonneda vectle derslerini dinlediği Villemain'in bu mevzulu kitabını okuyan Balzac da mesleğe bir Cromwel yazmakla başlayacak ve artık bütün kış bu işle uğraşacaktır.

Nihayet «kıralların ve milletlerin dua kitabı» Cromwel hazır. Şair ilk kalem tecrübesini ailesine okumak ve üzerlerinde bırakacağı tesiri anlamak istiyor. Meclise Laure'un nişanlısı mühendis Surville de davetli. Balzac okumağa başlıyor. Dinleyiciler arasında dudak büken bükene. Bu fena intıbaı gidermek istiyen genç mühendis, eseri Collège de France'da iken hocası olan Andrieux'nün tetkikine arzetmeği teklif ediyor. Cromwel'i okuyan profesörün Madam Balzac'a verdiği cevap şu: «Oğlunuzun şevkini kırmak istemem. Fakat bana kalırsa vakti-

ni trajedi ve komedi yazmaktan başka şeylere harcasa daha doğru olur.

İlk aşk ve çıraklık yılları:

Şimdi Villeparisis'deyiz. Burası Metz'e giden yolcu arabalarının ilk durak yeridir. Küçük avlulu ve alçak duvarlı evleri, rutubetli ve gölgeli bahçeleri, durmadan gelip geçen arabaların demir tekerlekleri altında acı bir şikâyetle gıcırdayan bozuk kaldırımlarile hüzünlü bir kasaba.

Ailesi, genç Balzac'ı Paris'e yollamak fikrinden vazgeçmiş görünüyor, ne mal olduğu Cromwel'inden anlaşıldı, varsın noter de olmayıversin. Paris yakın, istediği zaman gider gezer.

Gerçi burada aç kalmak tehlikesi yok, mütekait iaşe müdürünün evinde her şey bol. Fakat tavan arasının munis ve mutlak sessizliği nerede? Evde bir sürü hizmetçi mekik dokuyor. Babası «kürenin çöküşleri» ortasında, «Mısırın ehramları» gibi hareketsiz; biricik zevki Rabelais'yi, Montaigne'yı okumak; biricik endişesi, ömrünü uzatmak. Bunun için de Çinliler hakkında malûmat toplamakla meşgul. Anne gittikçe daha asabî, daha titiz, daha çekilmez bir hal almakta... Artık çok sevdiği kardeşi Laure da evden ayrılmış. Balzac'ın kafasını kurcalayan biricik mesele, bu üzücü muhitten uzaklaşmak. Bunun için de iktısadî hürriyetine kavuşması lâzım, hiç olmazsa 1500 franklık bir geliri olsa, Paris'e dönecek, kafasında şimdiden kurduğu büyük eseri yaratmağa çalışacak. Cromwel'de inkisara uğramak ona vız gel-

di. Edebiyatın «imparatorluk tacı» na göz dikmişti ve biliyordu ki bakışları bu kadar yüksekte olanların muvaffakıyetsizliklerden yılmamaları lâzım.

Yıl 1821... Balzac'lara devam eden aileler arasında Berny'ler de var. Monsieur de Berny Paris'te sarayı kıralî müşavirlerindendir. Karısı Laure-Louise-Antoinette'e gelince, hayatının sonbaharına yaklaşmasına rağmen vücudünün bütün tazeliğile, anlaşılmayan kalbinin bütün bekâretini koruyabilen bu kadının meraklı bir macera romanına mevzu teşkil edecek bir mazisi var. Laure, Balzac'la tanıştığı zaman kırk beş yaşındaydı. Bütün şefkat ve hassasiyetle Touraine'li delikanlının sevgilisi oldu ve tâ ölünceye kadar da, kahramanımızın hayatında koruyucu bir melek rolünü oynadı.

Madam de Berny, eski devrin raffiné terbiyesile yetişmiş, tecrübeli, olgun, fedakâr ve kibar bir hanımefendiyi (vadideki zambağın Mme de Mortsauf'unu, Balthasar Claïs'in Marguerite'ini hatırlayınız). Balzac'ın hissî terbiyesi onun eseridir. Villeparisis'nin sıkıcı atmosferi içinde bocalayan delikanlı, onun inanan ve takdir eden sevgisinde yepyeni bir enerji kaynağı buldu.

Balzac'ın ilk romanlarını yazması bu tarihe rastlar. Paris'i ziyaretlerinde bir sürü arkadaş peydahlamıştı, bir kaçile mesai arkadaşlığı yaparak, müstear isimlerle cilt cilt roman kaleme aldı. Bu sırada anne annesinin ölümü de ailesini nisbî bir refaha kavuşturmuştu. Delikanlı bu sayede tekrar Paris'e yerleşti. Şimdi onu Tournon sokağında görüyoruz,

«akrabası» Madame de Berny de arada bir genç adamın pansiyonunda misafir kalmaktadır. Yorucu, yıprandırıcı yıllar... Bu andan itibaren Balzac, hummalı, meşakkatli ve intizamsız bir hayata adım atmıştır. Kafası ve kalbi bin bir iştaha içinde yanıp tutuşuyor. Romanları kitapçı dükkânlarında okka ile satılırken, muhteris delikanlının rahat durabilmesine imkân var mı?

Madem ki cemiyeti kalemle fethetmek imkânsız, başka çareye baş vurmalı. Bu düşüncenin tesiriledir ki Balzac klâsikler külliyatını neşre kalkışıyor. Netice on beş bin frank borç. İşte Balzac hayatını, iğneli beşiğe çeviren borca bu şekilde kendini kaptırdı. Bundan sonraki teşebbüsleri de vaziyeti büsbütün vahimleştirdiler: Mme de Berny'nin cömertliği sayesinde hapisten kurtulabilen Balzac, bu maceradan bir kaç yüz bin frank borç yüklenerek çıktı.

Walter-Scott'un bir çok romanlarını uğradığı malî felâkete borçluyuz. Balzac'ı da bir kürek mahkûmu gibi odasına, mesaisine zincirliyen bu borç olmuştur.

Balzac'ın hayatı muasır meslekdaşlarınınkinden hiç birine benzemez. Selefleri içinde de onun çektiği sıkıntıları tadan olmamıştır. Le Sage'dan George Sand'a kadar bütün romancılar refah içinde yaşamışlar, sefaleti ancak kelime olarak tanımışlardır. Eskiden muharrir olmak, sarayın dalkavukluğunu yapmak, bu sayede «jantiyom» luğa kavuşmaktı. Romanın hakikî hayattan uzak kalması, cemiyetin sefalet ve ıstıraplarını bütün çıplaklığile ve bütün

acılığile terennüm edememesi de, romancının hakikî hayatı tatmamasından ileri gelmiyor mu? Heine: «Büyük ıstıraplarımdan küçük şarkılar yaptım» diyor. Balzac da iflâs, haciz gibi felâketlerden bir «Sezar Birotteau» yaratmış, bir «David Séchard» ibda etmiştir.

Balzac ve Paris:

Feodal cemiyetin putları 89 inkılâbının cehenneminde erimiştir. Artık, mermer merdivenli saraylar, ecdadı Salip seferlerinde dövüşen kişizadeleri değil, muhteris burjuva karunlarını bekliyor. Paris arzın dört bucağından kopup gelen maceraperestlerin boğazlaşma meydanıdır. Yeni devrin yeni şarkılarında takdis edilen biricik idol: Para. Çöken cemiyetin enkazı altında ezilmemek için bir gladyatör kalbsizliğile dövüşmek lâzım. Servet ve saadetin şahikalarına varabilmek için, vicdanını dış kapıda bırakmak, sürünmek, aldatmak lâzım.

«Ayni saksı» içindeki örümcekler gibi birbirini parçalayan ikbalperestlerin parolası: «Ölmemek için öldür» dür. Orada «bin franklık banknottan başka hakikî akraba, emniyet sandığından başka vefalı dost» bulamazsınız. Burjuvazinin iktidar mevkiine geçişi, her cins mesleğe vatandaşlık hakkı vermiştir. Her düşünen burada, Luxembourg'da, bir sırada otururken tıp hakkında bir münakaşa dinlersiniz. Kaldırımdan geçerken, bir jeoloji âlimi size son keşiflerin neticelerini anlatır. Bir salonda, iki saat

zarfında bütün beşerî bilgilerin resmi geçit yaptığını görürsünüz.

«Her sahanın mütehassısı buradadır; her dinin havarisine bu diyarda rastlarsınız». Fikrin ve gönülün bu mütemadi meddücezri, bu mukavemet edilmez derecede hummalı hayat karşısında yorulmamak mümkün mü? «Fakat Paris öyle bir ummandır ki yorulan boğulur, öyle bir asittir ki, zayıflar kemirilir, erir; kuvvetliler sertleşir, billûrlaşır».

Hugo: «Büyük çamlar, fırtınalı diyarlarda yetişir» diyor. «İnsanlığın Komedyası» ndaki kahramanlar gibi Balzac'ı da Paris yarattı. Kim payitahtın hummalı hayatını ondan daha kuvvetle hissedebilmiştir? Touraine'in sakin havasında yetişen bu harikulâde zekâyı Paris ateşledi. Genç provens'li anladı ki: gözlerinde yıldızlar yanıp sönen bakirelerin kalbi, ancak altınla açılabilen tılsımlı birer şato kapısıdır. İlk romanlarının umduğu şöhreti kazanamaması onu sarsmamıştı. Ticareti büyük eserine başlamak için bir vasıta addetmişti. İflâs felâketi onu tekrar ve müebbeden san'atine döndürdü. Balzac'ın mektuplarını okuyan Flaubert: «Bu adam ne para canlısı.. san'at meselelerile hiç uğraştığı yok» diyor. İradı bol muharrir Lepître'in pansiyonundanberi sefalet içinde yaşayan «İnsanlığın Komedyası» muharririnin çektiği ıstıraplara ne kadar yabancı!

Balzac 1827 den 1836 ya kadar bin bir güçlükle faizcilere kırdırdığı senetler sayesinde yaşıyabildi. Borçları nasıl ödemeli? Zengin olmanın sırrı nedir? Faizler arttıkça artıyor? Bu kahredici istifhamlar

yıllarca kafasına zehir saçtı. Fakat anladı ki modern hayatın zembereği paradır. Para onun rüyalarına geçti, hulyalarına karıştı. Romanlarına ilham kaynağı oldu. Böylece kahramanlarının servetini hesapladı, bu servetin menşelerini araştırdı. Varidat ve masarifat cedvelleri yaptı ve romana bütçe usulünü soktu. Onun da kitaplarında eski kahramanların cenklerini hatırlatan dövüşler var. Fakat bu mücadeleler, artık «ya bir miras etrafında vuku buluyor, ya bir cihaz. Bu kavganın askerleri kanun adamları, tersanesi: düsturdur».

Balzac ve Napoléon:

«İnsanlığın Komedyası», «tanınmamış Napoléon'lar» ın maceralarile doludur. Balzac Napoléon'un büstünün altına: «Onun kılıçla bitiremediğini ben kalemle tamamlıyacağım» diye yazmıştı. Balzac'ın doğum yılı olan 1799, Napoléon'un Mısırdan kaçtığı, teşrîî meclisi dağıttığı ve Fransız hükûmetini ele geçirdiği tarihtir ve çocukluğu imparatorluğun kuruluş senelerine rastlar.

«Akdenizin meçhul bir adasından kopup gelen mazisiz ve hâmisiz gencin», bir gün nasıl bütün Fransaya hâkim olduğunu, Avrupayı ordularına cevelengâh yaptığını, ufuklarda bir zafer kasırgası gibi estiğini gören Balzac, tâ çocukluğundanberi gözlerini en yüce şahikalara dikmiştir.

Fakat, o genç iken imparatorluk yıkılmış, eski putlar kırılmış, kılıç, ülkeler fetheden tılsımlı bir silâh olmaktan çıkmıştır. Yüzlerinde «Kazak kılıçla-

rının izini» taşıyan bahadır generaller, bugün sermayenin türedi Sardanapal'leri karşısında susta duruyorlar. Henüz yirmi yaşında Cromwel'ini karalayan Balzac, bu ilk kitabını «kıralların ve milletlerin dua kitabı» diye vasıflandırmada.

1832 de yazdığı bir mektupta şu satırları okuyoruz: «Öyle istidatlar var ki, onlara itaat etmek lâzım. Mukavemet edilmez bir kudret beni zafere ve iktidara doğru çekiyor. Bu mes'ut bir hayat değil. Bende kadına karşı ibadet derecesine varan bir sevgi ve şimdiye kadar bir türlü tatmin edilemiyen bir aşk ihtiyacı var. Kendimi siyasî ihtirasların fırtınalı muhitine, ve edebî zaferin, nankör ve kasırgalı atmosferine atıyorum.»

1833 tarihli bir mektubunda da şu satırlar var:

«Avrupada entelektüel dünyaya hükmetmek istiyorum; iki sene sabır, iki sene mesai daha. Ondan sonra bugün ellerimi bağlamak ve uçuşumu geciktirmek istiyenlerin başına basıp yürüyeceğim. Gördüğüm tazyik, maruz kaldığım haksızlıklar bana tunçtan bir cesaret veriyor.»

Napoléon onun nazarında, ilâhileşen beşer iradesiydi.

Julien Sorel'in de modeli Napoléon idi. Balzac'ın da Julien Sorel'leri var. En büyükleri Rastignac'tır. Arriviste tip İnsanlığın Komedyasında en çok rastlanılan tiplerdir. Fakat Balzac'ın kahramanları iktidara karşı çok daha şiddetli bir ihtirasla mücehhezdirler. Julien Sorel'in ikbal arzuları çok daha mahduttur. Şüphesiz ki, ahlâkın fevkine yükselen,

romantik «insan üstü» tipinin, Nietzche'den evvel en büyük yaratıcısı Balzac'tır (Vautrin'ler, Wilfridler, Rastignac'lar, Du Tillet'ler).

İlk şaheser:

Son Chouan, yahut 1800 de Brötanya matbaası kapatıldıktan on beş gün sonra, genç Balzac'ı Fougère yolunda görüyoruz. Delikanlı Chouan muharebelerini anlatan bir kitapta yeni bir roman mevzuu bulmuştur. Ama, romana çerçeve lâzım. Walter-Scott'u bu kadar meşhur eden romanlarındaki mahallî renk, tasvirlerindeki canlılık değil midir? Balzac acı tecrübelerle anlamıştır ki «Kâbus mektebi»-ni taklitle iş bitmiyecek. Scott gibi, tetkikat yapmak lâzım, vak'anın cereyan ettiği sahayı görmek, gezmek, tanımak gerek. Hazır baba dostu bir general de yazacağı hikâyenin şahit ve kahramanlarından. Hem de Fougère'de oturuyor.

Delikanlı generalden hüsnü kabul gördü. Fougère, derin bir sessizlik ve tevekkül içinde uyuyan bu küçük kasaba, ihtilâlden evvelki halini muhafaza etmektedir. Eski chouan'lar, ihtiyar asilzadeler, kocamış matmazeller, eskisi gibi monoton bir hayat yaşıyorlar. Kahramanımız burada yaşadığı iki ay zarfında, sabahları erkenden uyanıyor, civarı dolaşıyor, yollara, çalılıklara dikkat ediyor, her gezintide sahifelerce not alıyordu. Chouannerie hâdisesinin henüz yaşayan kurban ve kahramanlarile konuşuyor, maziyi didik didik kurcalıyordu. Delikanlı geniş bir intıbalar hamulesile dönerken elindeki notların

hacmi büyüdükçe büyümüştü. Yıl 1829. Manüskürü hazır. Artık her oturuşta tashihsiz, tertipsiz yüzlerce sahife karalayan Balzac'ı meşhur tashihlerine başlamış görüyoruz; mürettipler hayli terleyip illâllah çektikten, romancı yeni eserinin her kısmı üzerinde itina ile uğraşıp işledikten sonra «Son Chouan yahut 1800 de Brötanya» kitapçılarda göründü. Bu kitap Balzac imzasını taşıyan ilk eserdir. Zaten kapakta da şöyle bir ithaf var: «İlk eserim! İlk dostuma».

Sahneler çok canlı, şahıslar çok cazip, macera realiteye çok uygundur. Denilebilir ki Son Chouan muharriri yakın tarihi Walter-Scott'dan da üstün bir meharetle canlandırabilmiş, henüz bütün ateşini, bütün aktüalitesini muhafaza eden bir mücadeleyi, hiçbir siyasî ihtirasa kapılmadan aksettirmiştir.

Jane la Pâle ile bu kitap arasında mucizeli bir hamle farkı var. Hugo'da da ayni atlayışı görmüyor muyuz? Han d'Islande ile Notre dame de Paris ayni kıymette midir? Balzac'ın dehası ancak uzun çıraklık yıllarından sonra ilk büyük eserini verebilmiştir. «Deha uzun bir sabırdan ibarettir» diyen Buffon'a biraz da hak vermek lâzım.

Gerçi tabi bu kitaba da «Korsan Argove) dan fazla, daha fazla para vermiyor, ama artık tılısım kırılmıştır: Müteakıp yıllarda muharririmiz, tabiate rakip bir velûdiyetle cilt cilt şaheser yaratacaktır.

«Evlenmenin fizyolojisi» de, «Son Chouan» la ayni yılda intişar etti. Bazan Rabelais'yi, bazan Marivaux'yu hatırlatan bu eser derin nüktelerle, kuvvetli tahlillerle, tatlı fıkralarla doludur. Kapa-

ğında: «Buraya kadınlar giremez» cümlesi bulunan eser, kadınlar tarafından derhal kapışıldı. Balzac'a şöhretin kapılarını açan bu kitabın uyandırdığı dedikodudur.

Genç romancı bu sırada Mme Zulma Carraud ile tanıştı. Zulma'nın kocası harbiye mektebinde hoca idi. Mme de Berny'den sonra, kendine lâyık bir arkadaş bulamayan romancı için, her bakımdan yüksek bir kadın olan Zulma'nın dostluğu hakikî bir hazineydi. Fakat, Pierre Abraham'ın dediği gibi Balzac uzviyetinin aç gözlülüğünü susturabilse, bu tanışma çok daha feyizli olabilecekti. Genç adam şimdi Cassini sokağında oturuyor. Evini lüks mobilyalarla doldurmakta. Elbiselerini piyasanın en meşhur terzisine, Buisson'a yaptırıyor. İki uşak, bir araba, iki at.

Onu sık sık, yanında arkadaşları Opéra'nın loge infernale'inde, Maison dorée'nin salonunda görüyoruz. Bütün edebî salonları dolaşmakta, Saint Germain foburgundan eksik olmamaktadır. Her şeyden evvel, göz önünden ayrılmamak, meşhur olmak, kendini moda âlemlerine tanıtmak lâzım. İstikbalde bir duchesse tarafından sevilebilmek için burası şart.

Balzac ve salonlar

Mme de Girardin'in annesi Sophie Gray'ın salonunda Benjamin Constant'ı, Béranger'yi görüyor, direktuvar ve imparatorluk devrinin hanımefendilerile tanışıyor: Duchesse d'Abrantés de burada tanıdıklarından birisidir. Duchesse, Mareşal Junot'nun

eski karısıydı. Nikbete uğramış, lüks ihtiyacını temin etmek için edebiyata baş vurmuştu. Napoléon'un gençliğini tanıyan kırk yaşındaki bu kadın Balzac'ta büyük bir tecessüs, derin bir alâka uyandırdı. İkisinin de müşterek tarafları vardı, ikisi de borçluydular. Uzatmayalım: Seviştiler. Balzac onu Revue de Paris'ye prezante etti. O Balzac'a hatıralarının hazinesini açtı. Romancı, Napoléon devrinin, arşivlerde öğrenemiyeceği bir çok hususiyetlerini düşesten öğrendi. Bu kadın 1838 de öldüğü zaman borç içindeydi, Balzac'la ayrılmıştılar.

Balzac, Princesse Bagratin salonuna da devam ediyordu. Burada Henri de Latouche isminde bir edebiyatçı ile tanıştı. Bu adam zamanın bütün kalem erbabile can ciğerdi. Balzac'la George Sand'ı tanıştıran o olmuştur. Bu tanışma Séché ve Bertaud'nun kitabında şöyle geçer: «Yıl 1831... Indiana müellifi şöhretin zirvesindedir. Son Chouan, Evlenmenin fizyolojisi ve Tılısımlı derinin mütalâası onda Balzac'ı tanımak arzusunu doğurdu. Latouche bu takdimi icra etti. Çok geçmeden George Sand Balzac'ın Cassini sokağındaki evine bizzat gitti. Tılısımlı deri müellifine takdirlerini anlattı.

«Çabuk bozuştular, onun Rabelais'yi okumadığını işiten Balzae bir gün Santagruel'i yüklenerek yanına gitti, açık saçık şerhlerle ballandıra ballandıra okumağa başladı. Tahammülü tükenen George Sand dayanamadı: «Haydi, buradan koca utanmaz!» diye bağırdı. İstifini bozmayan Balzac'ın cevabı şu oldu: «Hay hay, gidiyorum, ama şu anda siz de bir

budala, ismet taslayan bir kadıncıksınız, haberiniz olsun.» Maamafih dargınlıkları uzun sürmedi, bir kaç gün sonra barıştılar.»

Yeni bir aşk, yeni bir inkisar:

1831 deyiz. Postacı Balzac'a her gün dört beş mektup getiriyor; mektuplar takdirkârlarından, bunların hepsi kadın, ekserisi hayattan şikâyetçi. Bir gün imzasız bir mektup alıyor; son eserleri hakkında tenkit ve takdirlerle dolu satırlar. Romancının tecessüsü tahrik edilmiştir. Bereket ki meçhul kariesi yüzündeki esrar perdesini kaldırmakta gecikmiyor, ve çok geçmeden anlıyoruz ki bu edebiyat meraklısı kadın Duchesse de Castrie'dir.

Genç romancı düşesin Saint-Germain bulvarındaki kibar ve muhteşem salonuna davet ediliyor. Tam tahayyül ettiği sevgiliye kavuşmuştur: Kibar, ince, koket, müşkülpesent, mağrur ve dilber. Kahramanımız artık iki dirhem bir çekirdektir. Kış ve bahar bin bir heyecan, bin bir ümit içinde geçiyor. Sevgilisi Aix les Bains kaplıcalarındadır, onu da yanına çağırıyor. Balzac çıldırasıya âşık. Fakat hayatını eserlerine adayan adamın yirmi dört saatini halvet odalarına gömmesine imkân var mı? Gece düşesin salonunda, zekâsının bütün kudreti, kalbinin bütün hassasiyetile sevgilisinin aşkını kazanmağa çalışmakta, gündüzleri mesaisinden ayrılmıyor...

İtalya seyahati yapmağa karar veren düşes Balzac'ı da yanından ayırmak istemiyor. Fakat kafile Cenevre'ye yetişince Balzac'ın tersyüzü döndüğünü

görüyoruz. Anlıyoruz ki bir düşesin kalbini feth «Avrupayı feth» etmekten daha güçtür. Bu inkisar genç romancının kalbinde derin bir yara açmıştır ve ancak Duchesse de Langeais'yi yazıp ıstırabını eserinde ebedileştirdikten sonradır ki rahatlıyabiliyor. Bu maceradan haberi olanlar «İnsanlığın Komedyası» müellifinin Théophile Gautier'ye söylediği şu cümlenin manasını daha iyi anlarlar: «Edebiyatçı kadınlardan uzaklaşmalıdır, yoksa vaktini kaybeder, sadece mektup yazmakla iktifa etmek, en doğrusu, bu suretle bari üslûp düzelir.»

San'atkârın ulvi misyonunu anlayan Balzac, günlerini mağrur bir dilberin huzurunda el pençe divan durarak geçirecek adam değildi; Oscar Wilde dehasını hayatına kurban verdi, Balzac zevklerini san'ate feda etmiştir.

Şaheserler devam ediyor:

Balzac'ın hissî hayatı bizi fazla meşgul etti; tekrar 1830 başlangıcına dönelim. Romancımız henüz «Son Chouan», «Evlenmenin fizyolojisi», ve hususî hayattan sahnelerin ilk altı hikâyesini yazmıştır; fakat kafası projeler fışkıran bir yanardağ. Gece Cassini sokağındaki evine dönerken, yanından ayrılmayan defteri notlarla, intıbalarla doludur. Tetkik ediyor, yazıyor, çalışıyor. Bütün bu mesainin ilk semeresi «Tılısımlı deri» dir. «Tılısımlı deri» 1831 de intişar etti (Hugo'nun Feuilles d'automne'u, Stendhal'in «Le rouge et le noir» ile ayni senede). Piyasanın büyük münekkitleri esere lâyık olduğu itiba-

rı göstermediler. Charles de Bernard bir eyalet gazetesinde kısa bir etüd neşrederek Balzac'ı septisizmle, ahlâksızlıkla itham edenlere cevap verdi. Eserdeki kalbsiz kadın tipi büyük bir alâka uyandırdı. Eserden bahseden Montalembert: «Bugünkü cemiyeti tasvir eden tabloların en sahihidir» diyordu. Matbuat âleminin tacidarları sükût konspirasyonuna devam ettiler. Zaten Balzac şöhret ve nüfuzunu gazetecilere değil kadınlara borçludur. Balzac'ın bu takdire nasıl liyakat kazandığını aşağıdaki satırlarda okuyacağız.

Balzac ve kadınlar dünyası (11):

«Walter-Scott tarihî romanlar yazan bir adamdı. Scott'un metod ve kroniklerini muasır romanda tatbik etmek; romancının nüfus sicillerile rekabeti meselesinde vefiyat defterlerini kapatarak, doğum defterleri açmak işi kalıyordu. «Baştanbaşa riyakâr olan bir memleketin fikirlerine uymak mecburiyetinde kalan» Scott'un kadın tasvirleri de hatalıydı; sahte idi... Gerçi XVIII inci asırda Nouvelle Héloïse kadınlar âleminde büyük bir heyecan yaratmaktan hâli kalmamıştı. Fakat romana başlıbaşına bir kadın dünyası sokmak ve romanı kadın dünyasına tanıtmak şerefi Balzac'a aittir. Romantikler diksiyoner okurlardı.

---

(11) Bu pasajı Thibaudet'den hülâsa ve naklediyoruz. Histoire de la littérature française, Stock, 1936, sahife 219-220.

Balzac için kamus vazifesini gören kadınlar oldu: Mme de Berny, Mme de Castrie, duchesse d'Abrantés. Balzac geçmişe ait araştırmalarını zamanına ait tasvirleri, insan ruhunun iç yüzü hakkındaki keşiflerini hep kadınların yardımile yapmıştır...»

«İnsanlığın Komedyası» na doğru:

Otuz iki yaşına basan Balzac'ın dimağı, şimdiden bütün müstakbel eserlerinin plânlarını taşıyor. Neşrettiği bütün hikâyeler, romanlar, tetkikler arasında gizli bir birlik görmektedir ve artık yazacağı bütün romanlar ayni büyük kitabın birer mebhasi şeklinde olacaktır (Rönesans fransızcasile yazdığı Les contes drôlatiques müstesna).

1831 den 1833 e kadar yazdığı eserlerden bazıları: «Hususî hayattan sahneler» serisine dahil dokuz roman — Le Curé de Tours, La femme de trente ans, bu meyandadır — «Felsefî roman ve hikâyeler» serlevhası altında topladığı on altı eser — La chef d'œuvre inconu, Maître Cornélius, Louis Lambert, Le médecin de campagne ilh... Asıl 1834 dedir ki eserleri arasındaki bütünlüğün farkına varıyor. Kafası bu düşünce ile aydınlandığı gün kahramanımız için düğün, bayram oluyor. Artık şe'niyet onun için yarattığı dünya demektir.

Balzac'ın nasıl bütün benliğini eserlerine verdiğini şu bir kaç fıkra tebarüz ettirecektir: Bir gün arkadaşı Sandeau ona babasının öldüğünü haber veriyor. İşte Balzac'ın cevabı: Olur a dostum. Şimdi onu bırak da realiteye gelelim. Eugénie Grandet'den

bahsedelim.» (Balzac'ın hissizliğine mi hükmedeceğiz? Asla).

Başka bir defa kız kardeşlerine gidiyor, telâş içindedir: Duydunuz mu? diyor, Félix de Vendenesse evleniyor, kiminle mi? Granville'lerden bir kızla. Mükemmel bir izdivaç doğrusu. Félix'in kendi yarattığı kahramanlardan biri olduğunu söylemeğe lüzum var mı?

Büyük romancı hayata gözlerini yumarken son olarak şunu söylemiş: «Bana Bianchon'u çağırın, Bianchon'u, beni ancak o kurtarabilir (Bianchon da Balzac'ın muhayyelesinden doğan bir tiptir).

Balzac 1834 de eserleri arasındaki derin rabıtayı sezmişti, dedik.

Muharririn projelerini daha yakından takip edebilmek için «Ecnebi kadın» a yazdığı şu satırları okumak lâzım:

«Örf ve âdat hakkındaki tetkiklerde; hayatın hiçbir veçhesi, hiçbir fizyonomisi, hiçbir kadın ve erkek seciyesi, hiçbir yaşayış şekli, hiçbir meslek, hiçbir içtimaî muhit, Fransanın hiçbir memleketi; çocukluğa, ihtiyarlığa, olgun çağa; siyasete, adalete, muharebeye ait hiçbir hususiyet ihmal edilmeden, bütün içtimaî neticeler aksettirilecektir.

«Böyle olunca, insan kalbinin bütün inceliklerile tahlili, ve bütün eczalarile içtimaî tarih, bu binanın temeli olacaktır. Eserdeki vak'alar muhayyel olmayacak, her yerde görülen hâdiselerden alınacaktır.

«İkinci temeli felsefî etüdler teşkil edecektir.

Zira neticeden sonra sebepler gelir. Örf ve âdat hakkındaki tetkiklerimde hisleri, hislerin meddücezrini; hayatı, hayatın akışını tasvir edeceğim. Felsefî etüdlerde hislerin neden doğduğunu, hayatın nelere dayandığını, insanın ve cemiyetlerin yaşıyabilmeleri için ne gibi şartlara ihtiyaç olduğunu araştıracağım; bundan evvel cemiyeti tasvir etmek için baştan başa dolaşmıştım. Şimdi de hüküm vermek için dolaşacağım.

«Bunun için örf ve âdat tetkiklerinde tip halini alan fertler, felsefî tetkiklerde ferdileşen tipler bulunacak.

«Sonra netice ve sebepleri müteakıp tahlilî tetkikler gelecek, «Evlenmenin fizyolojisi» bu kısma dahildir. Netice ve sebeplerden sonra da prensipler...»

Görüyoruz ki Balzac'ın fikirleri henüz berraklaşmamıştır. Bütün bu satırlarda söylemek istediği şeyleri şöylece hülâsa edebiliriz: Nasıl ki fert ancak cemiyetin fonksiyonu olarak, cemiyette ve cemiyet için yaşarsa, romanlarının her biri de ancak bütün eserinin bir parçası, bir veçhesi olarak etüd edilmelidir.

Son aşk ve izdivaç:

1834 den itibaren Balzac'ın eserleri eski sür'atli hamlelerini kaybeder gibi oluyor. Muharrir velûdiyetini mi kaybetti? Hayır. Tam olgunluk çağındadır. Unutmayalım ki Cousine Bette 1846 da, Cousin Pons 1847 de yazıldı... Balzac'ın derdi başka, romancımız yine âşık.

Üstadımızın bu son macerasını da kısaca anlatalım:

Yıl 1832. Balzac'ın tam duchesse de Castrie ile tanıştığı sıralardayız. Kahramanımız eserlerinin tabii olan Cosselin'in yanında bir mektup buldu. İmza yoktu. Odesa'dan gelen bu mektupta Tılsımlı derinin septisizmi tenkit ediliyordu. Satırların altında isim yerine «Ecnebi kadın» kelimesi yazılıydı.

Bu aşk ve bu mektuplar on yedi sene sürmüştür. On yedi sene zarfında muhtelif fasılalarla ancak bir kaç defa görüşebildiler. Bu kısa mülâkatlar Avrupanın muhtelif merkezlerinde vuku buluyordu.

Yabancı kadın Polonyalı bir kontesti. Evliydi. Balzac yıllarca ihtiyar kontun ölümünü bekledi. Kont öldü. Madam Hanska serbest kaldı... Balzac bütün bu yıllar zarfında büyük bir azimle çalışmış, şaheser üstüne şaheser vermişti. Aylarca odasından çıkmıyor, günde on altı, hattâ on sekiz saat çalışıyordu. Yorulan sinirlerini kamçılamak için bol miktarda kahve içerdi. Uzatmayalım. Evlendiler. Fakat ne yazık ki beş ay sonra büyük dâhi hayata gözlerini kapadı. Onun ölümü çok acıklıdır. Romancı ölüm döşeğinde kıvranırken, Madam Hanska'nın bitişik bir odada başka bir âşıkla sarmaşdolaş olduğunu söyliyenler de var. Bir kadının bu kadar nankör, bu kadar hissiz olabileceğine inanmak güç, fakat şurası muhakkak ki Balzac son nefesini verirken, o, yanında yoktu. Bunu Hugo da söylüyor.

İnsanlığın komedyası:

George Sand «Balzac'ın her kitabı muazzam bir eserin bir sahifesidir» diyor. Bugün elimizde olan «İnsanlığın Komedyası» 97 romandır. Tamamlanmamıştır. Daha ilk tab'ı sıralarında (1845) Balzac müteakıp tabılara geçecek romanları ihtiva eden bir katalog tanzim etmişti. Bunlardan 51 ini yazamamıştır.

İNSANLIĞIN KOMEDYASI

«Tılısımlı deri» insan ruhunda oynayan faciayı, şüphesiz ki Faust kadar canlandıramaz. Mistik bir ruhun perişan rüyalarını aksettiren Louis Lamberto tam manasile can sıkıcıdır. Neden fikir dünyasının en zıt kutuplarını temsil eden büyük dimağlar, Balzac'ın eseri karşısında müşterek bir takdir duyuyorlar?

Türkçeye Balzac'tan üç beş eser çevrildi; fakat bu sual - nedense - cevapsız bırakıldı. Halbuki okuyucu «İnsanlığın Komedyası» nın mana ve şümulünü, ehemmiyet ve azametini kavramadan bir «Vadideki zambak» tan, bir «Köy hekimi» nden ne zevk alabilir?

Balzac'ın heybet ve kudreti «kandan, çamurdan ve altından» rüyalarile bütün bir asrı ifade edebilmesindedir. «İnsanlığın komedyası dehanın, tabiate rakip bir velûdiyetle ebediyete armağan ettiği bir «mikrokozmos» tur. Şüphesiz onda da tabiatte olduğu gibi - kusurlar, nisbetsizlikler gösterilebilir; fakat tabiat kadar canlı, tabiat kadar muhteşem bir dünya yaratan san'atkârdan, hendesî bir mükemmeliyet bekleyemeyiz. Balzac hakkında esaslı bir görüş sahibi olabilmek için bütün bu dünyayı dolaşmak, saraylardan kulübelere, mabetlerden fuhuş evlerine,

kumarhanelerden harp meydanlarına, Parisin en tantanalı mahallelerinden Fransanın en ücra eyalet kasabalarına, Norveçin şairane körfezlerinden, İspanyanın kum çöllerine, Nil boylarından Sibiryaya kadar muharririn peşi sıra gitmek lâzım. Onun gayesi: Fransanın bir asırlık hayatını ifade etmek, «İnsanın tarihi tabiisini» çizmekti. Bunun içindir ki her roman, kurduğu cyclopéén âbidenin ancak küçük bir cephesidir. Bu sebepledir ki «Carmen» le «Eugénie Grandet» yi, «les Parents Pauvres» le «Serseri Yahudi» yi mukayeseye kalkmak gülünç olur. **George Sand'ı** dinleyelim:

«Biz de, münekkit gibi bu harikulâde kitapları - intişar ettikçe - birer birer ve günü gününe okuduğumuz zaman hepsini beğenmedik. İçlerinde kanaatlerimizi hırpalayan, zevkimize uygun düşmeyen, sempatilerimizi yaralayanlar vardı. Bazan: «Amma da uzun» dedik; bazan çok kısa bulduğumuz oldu. Bazıları bize garip göründü ve kendi kendimize te. essürle mırıldandık: «Niçin böyle yazmış? Neye yarar, bu da nesi?»

«Fakat Balzac, nihayet mukadderatın sırrına nüfuz ederek, dehasının muammasını çözüp bu derin ve şayanı takdir ismi: «İnsanlığın Komedyası» ismini bulunca; meşakkatli ve hünerli gayretler sarfederek tasnif işini başarıp, eserinin bütün kısımlarından derin ve lojik bir bütün yaratınca, bu parçalardan her biri - hattâ başlangıçta en az hoşunuza giden kısımlar bile - hakikî yerlerini bularak nazarımızda kıy.

met kazandılar. Gerçekten bu romanlardan her biri büyük bir kitabın bir sahifesidir.»

Büyük romancının bir mektubunda şu satırları okuyoruz: «Bir nesil belli başlı dört beş bin kahramanı olan bir dramdır.» Balzac'ın gayesi bu neslin hayatını bütün cephelerile ifade etmekti. Fakat o komedyasında bu beş bin rakamını iki bine indirdi. Saint-Simon'un ıslahatçı bin şefi yerine bir devri bütün sefalet ve azametile ifade edebilen iki bin tip. Onun da yarattığı dünya birçok bakımdan Bonaparte'ın Fransasını hatırlattı. Şu farkla ki Korsikalı Generalin milyonların kanile çizdiği fütuhat hartası çoktan tarihî bir hatıra oldu. «İnsanlığın Komedyası» hâlâ canlı, hâlâ diri, hâlâ tazedir.

Balzac'ın romanlarında tarihî kuvvetleri hareket halinde görürüz. Karakterleri muhit şartlarile izah eder. İhtirasların çatışması iktısadî zaruretlerin neticesidir; muhtelif içtimaî kategoriler tipler halinde toplanmıştır. Fertlerin arkasından sınıf ziddiyetleri göze çarpar.

Katolik ve légitimiste muharrir içtimaî âlemi tasvir ederken siyasî kanaatlerinden, sınıfının projelerinden sıyrılır.

«Hâdiseler kendiliklerinden dile gelip bu kadar hızlı konuşuyorlarsa bu müellifin hatası değildir.» Cümlesi realizmin ne mükemmel bir tarifidir.

Balzac nasıl bütün içtimaî âlemi on bin sahife

içine sıkıştırabildi? Teksif suretile. «Parisin elli tane aristokrat salonundan bir tek salon vücude getirdi: Duchesse de Cadignan'ın salonu. Yüz bankacıdan bir Baron de Nucingen, bütün murabahacılardan bir Gobseck, bütün doktorlardan bir Horace Bianchon yarattı.» Onun eserlerinde fertlerin münasebetleri reel hayattakinden daha sıkı, mücadeleleri daha şiddetlidir. «Beşerî Komedya« nın kâinatı, şüphesiz ki Allahınkinden daha fakir, fakat daha kesiftir. «O da Napoléon gibi» işe Parisi fethetmekle başladı. Sonra provenslere geçti. Yarattığı orduyu en sefil işçi kulübelerinden, en mutantan asilzade saraylarına kadar dolaştırdı. Kahramanları da kendisi gibi dünyayı zaptetmek ihtirasındadırlar. Merkezî bir kuvvet onları sakin eyalet kasabalarından koparıp Parise atar. Kavga sahaları orasıdır. Fakat gözlerinde ikbal arzusu tutuşan bütün bu delikanlılar evvelâ Quartier Latin'den geçerler. Henüz kalbleri tunçlaşmamış, vicdanları nasırlaşmamıştır. Payitahtın karanlık ufuklarına dalınca, sosyal hâdiseler onları kendi damgasile mühürler, Parisin binbir kasırgası içinde bazıları harap olur, bazıları şahikalara yükselmek kudretini gösterir. (Bak Zveig'ın Balzac'ı.)

Balzac'ın eserlerinde coğrafya :

Balzac'tan evvelki romancılarda «eyalet» in sözü bile geçmez. XVIII inci asırda yazılan romanların sahnesi ya Paris, yahut yabancı bir ülkedir. (Le Sage'da İspanya, Prévost'da İngiltere.) Fakat

İnsanlığın Komedyasında bütün bir Fransa cografyası vardır; canlı ve pittoresque bir cografya. Fakat Balzac'ın tasvirleri daha çok tahlil mahiyetindedir. Ona göre romanesk tasvirler hiçbir kıymet ifade etmez. İnsanla toprağın münasebetlerini, cografî hususiyetlerin cemiyetin teşekkülü üzerinde oynadığı rolü tebarüz ettirmek işte onun hedefi. Bunun için hal kadar mazi ile de meşgul olur ve bu bakımdan cografî tasvirleri tarihî bir cephe de arzederler. Filhakika birçok romancıların eserlerinde hayatımızdakinden kat kat üstün bir yer tutan tabiat onun romanlarında ancak cemiyetle alâkası nisbetinde karşımıza çıkar.

Les İllusions perdues'deki şu cümleyi unutmıyalım: «Uzun tasvirler insanın düşünmesine engel olur.» Muharrir insan mizacı üzerinde zeminin ârızalarından çok içtimaî hâdiselerin müessir olduğunu pek iyi anlamıştı. Onun için dağlardan, tepelerden çok beşer zekâsının eseri olan mimariye, mahallelerin kuruluş ve hususiyetlerine ehemmiyet vermiştir. İşte onun Fransa hakkında çok karakteristik bir görüşü: «On dokuzuncu yüz yılda Fransa iki büyük mıntakaya ayrılmıştır: Paris ve eyalet. Parisi kıskanan eyalet; eyaleti ancak para istemek için hatırına getiren Paris.»

Balzac XIX uncu asrı bütün cephelerile ifade etmiştir, dedik. Filhakika ondan evvel yazılan romanlarda bir tek ihtiras görürüz: Aşk. Oysa ki insan ce-

miyetlerinin binbir mücadelesi içinde aşkın oynadığı rol pek ehemmiyetsizdir. Bir ferdin bütün hayatına istikamet veren sevdalar ancak edebiyatta bol bol görülür. Balzac ise zamanını bütün derinliği, bütün genişliğile görmüştü. Onun iddiası güzel şeyler yaratmak değil, hayatı ifade etmekti. Bunun içindir ki eserlerine parayı soktu, ikbal hırsını, kıskançlığı, baba şefkatini, ideal sevgisini mevzu yaptı.

Balzac'ın kudret ve azametini biraz da Taine'den dinleyelim:

«... Her roman diğerlerine bağlıdır. Aynı şahıslar tekrar önünüze çıkar. Bütün vak'alar birbirine zincirlidir... (Bu eser) yüz tablolu bir dramdır... Her sahifede bütün beşerî mudhikeyi kavrarsınız... Bu öyle bir peysage'dır ki hangi cihetten bakılsa aynı bütünlükle görülebilir. Kahramanlar, hayalinizde kendilerile beraber tanıdığınız sayısız hâdiseler kafilesile birlikte canlanırlar. Bir bakışta onların akraba ve taallûkatını, memleketlerini, karakter ve servetlerinin menşelerini görüverirsiniz. Hiç bir san'atkâr tersim etmek istediği sima üzerine bu kadar ışık serpmemiş, san'atındaki kemalsizliği bu derece muvaffakıyetle unutturamamıştır. Zira münferit bir dram veya roman yalnız münferit bir hikâyeyi ihtiva ettiğinden tabiati noksan ifade eder. Hâdiselerin geniş nesci içinden sadece bir vak'a kesip çıkarır. Seçtiği için sakatlar, kısalttığı için modelini tahrif eder...

Balzac, heyeti mecmuayı kavrayabildiği içindir ki hakikati de kavrayabilmiş; sistematik kudreti tasvirlerine kuvvetle beraber birlik, alâkalarile beraber sadakat bahşetmiştir.

Balzac'ın, eserlerinin ham maddesini nasıl topladığını anlatan münekkit şöyle devam ediyor: «Gece yarısı kalkan, on iki saat üstüste oturan, iki ay odasından çıkmayan, sokakları tanımayacak kadar haricî âlem hakkındaki ihsaslarını kaybeden muharrir eserile sarhoş oluyor, muhayyilesi romanlarile doluyor... Kahramanları onun kafa tasında hareket ediyor, azap çekiyorlar... O kadar reel, o derece canlıdırlar ki artık kendi kendilerine inkişaf ederler..

TARİH KARŞISINDA BALZAC

«Zavallı yavrum.. Güzel eserler yaratabilmek için kaleminizi kalbinizdeki şefkate, hayatiyete, enerjiye batırıp, bunları ihtiras, duygu ve cümle olarak kâğıt üzerine sereceksiniz. Evet, faaliyet gösterecek yerde yazacak, mücadele edecek yerde terennüm edeceksiniz; kitaplarınızda sevecek, kitaplarınızda nefret edecek, kitaplarınızda yaşıyacaksınız. Ruhunuzdaki bütün zenginlikleri üslûbunuza döküp, bütün altınınızı, bütün sedefinizi kahramanlarınıza harcadıktan sonra, nüfus kütüğile yarış ederek Adolphe, Corinne, Clarisse, René veya Manon isimli bir mahlûk yaratmaktan memnun, Paris sokaklarında partal elbiselerle dolaşacaksınız. Hepsi bu kadar mı? Bu mahlûklara can vermek için hayatınızı ve midenizi berbat ettikten sonra, kahramanlarınızın iftiraya, ihanete uğradığını, sizi sattıklarını görecek, eserlerinizin gazeteciler tarafından nisyan bataklıklarına fırlatıldığına, en iyi dostlarınız tarafından örtbas edildiğine şahit olacaksınız.»

Kaybolan hayaller, Balzac. Cilt 1, sahife 314.

«İnsanlığın Komedyası» nı hiçbir mimarın yaratıp tamamlıyamıyacağı muhteşem bir Babil kulesine benzeten Zola, hudutları ebediyeti kucaklayan bu

heybetli silsile karşısında diyor ki: «Şayet uzak bir istikbalde, korkunç bir rüzgâr dilimizi ve medeniyetimizi silip süpürür de bu yapının iskeletini de yere sererse, hiçbir millet bu azametli yığın karşısında — Burada bir dünyanın harabeleri yatıyor — demeden geçemiyecektir.» (12)

Dehanın dehaya telkin ettiği bu büyük hayranlığı — Hugo'dan Engels'e kadar — fikir dünyasının diğer bir çok tacidarlarında da görüyoruz. En yalçın şöhretleri dejenere diye damgalayan Max Nodau gibi titiz bir akliyeci bile Balzac'tan bahsederken saygı duyuyor.

Fakat unutmayalım ki kütüphanesinin fildişi kulesinde geçen devirleri sayıklayan perukalı münekkitle, yepyeni bir dünyanın gradsiyellerini kuran genç ve isyankâr muharrir hiçbir zaman anlaşamamıştır. Tenkit maskesine bürünen garaz, akademik bir üslûpla pudralanan irtica ve ahlâk kalkanına sarılan an'ane her yeni istidadın yolunda pusu bekler.

Balzac da ebediyeti bir hamlede fethetmemiş, onun da arkasından yuhalar yükselmiş, o da yıllarca «sütunlarının arkasında» pinekliyen hasutlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Biz bu sahifelerde büyük romancının vatanında nasıl karşılandığına, muhtelif ülkelerde ne gibi intıbalar bıraktığına kısaca işaret edeceğiz.

---

(12) Les romanciers naturalistes pp. 1, 2. Bu kitapta Balzac hakkında kıymetli tahliller vardır, sayfa 1-75.

Ölümünden evvel (13):

Etüdümüzün bundan evvelki kısmında da görüleceği gibi, halkın Balzac'a karşı alâka duyması Le dernier Chouan'ın intişarile başlar. Tabi Werdet, la physiologie du mariage'ın onu bir anda meşhur ettiğini söyler. Fakat muhakkak ki bu eser şöhretten çok skandal uyandırmıştır. La Peau de Chagrin okuyucular arasında daha samimî bir takdir uyandırdı. Piyasanın tanınmış münekkitleri sükût konspirasyonuna devam ettiler. Charles de Bernard bir eyalet gazetesinde, Balzac'ı ahlâk bozuculuğu ile itham edenlere cevap vererek «romancının çökmeğe yüz tutan bir cemiyetin yaralarını teşhir etmekten başka bir şey yapmadığını» söyledi. Montalembert ve Emile Descamps da hemen hemen ayni şekilde mütalâa yürüttüler. Birincisi Balzac'a «kalbsiz kadın tipiniz ağlatacak kadar hakikîdir. Bu roman, şimdiye kadar cemiyetimiz hakkında çizilen tabloların en sahihidir» diye yazdı. Descamps ise 1831 de neşrettiği bir makalede felsefî hikâye ve romanların büyük bir merakla okunduğunu yazarak: «Bunların bende bıraktığı intıbaı bir tek kelime ile anlatabilirim: «Füsun» diyordu. La Peau de Chagrin 1831 de on iki yeni hikâye ile birlikte «Felsefî hikâyeler ve romanlar» titri altında tekrar tab'ediliyor. Bu tab'ında Philarète Charles imzasını taşıyan enteresan bir ön söz var. Şu bir kaç satırı Bal-

---

(13) Bu fasılda bilhassa Curtius'ün Honoré de Balzac'ından istifade ettik.

zac'ın romantik imajını çok güzel karakterize eden bu yazıdan alıyoruz:

«Tefekkürün son inkişaf merhalesi olan tahlil, tefekkürden doğan zevkleri öldürmüştür. İşte Balzac'ın zamanını tetkik ederken müşahede ettiği cihet. Bu hal J. J. Rousseau'nun şu axiome'unun neticesidir: Düşünen insan fesada uğramış bir hayvandır ve şüphesiz ki bundan daha hailevî bir vaziyet düşünülemez. Zira insan medenileştikçe intihar ediyor demektir ve cemiyetlerin bu göz göre can çekişmesi derin bir alâka uyandırmağa lâyıktır. Byron'un ve Godwin'in eserlerinde hâkim olan ilk fikir de budur. M. de Balzac'ın hikâyelerinde de ayni görüşü buluyoruz.»

Balzac ve Sainte-Beuve:

Sainte-Beuve'den büyük bir hayranlıkla bahseden Thibaudet: «Fransız tiyatrosu nasıl Molière'in bahçesi ise, edebî tenkit de öylece onun bahçesi oldu. Onun eseri Fransanın edebî komedyasıdır... Renan olmasaydı, Fransanın en büyük klerikal muharriri o olacaktı» der. Gustave Lanson'un ise sitayişleri daha ölçülüdür: «Sainte-Beuve'ün iddiası ilmî bir eser vücuda getirmekti, halbuki ortada iddiaya cevap veren bir eser göremiyoruz... Hakikatte Sainte-Beuve ilmî bir maksat güttüğünü söyliyerek kendi zevkini takip etmiştir. Çok yazık ki karakteri çok defa zekâsı için zararlı olmuştur. Büyüklük ifade eden şeyleri anlamağa pek müstait değildi, bundan

başka kıskançtı da.. ve büyük muasırlarının kazandığı şöhret onu ürkütüyordu...»

Filhakika geçmiş asırlara ait tetkiklerini büyük bir ustalıkla başaran bu zat, kendi zamanını anlıyamamış, XIX uncu yüz yıl Fransasının en yüce fikir ve san'at tacidarları hakkında şaşılacak kadar isabetsiz hükümler vermiştir. Brunetière: Sainte-Beuve'ün metod ve prosedelerile tenkit sahasında yaptığı yenilik, Balzac'ın roman nev'inde başardığı ihtilâlle hemayardır... Filhakika Port Royal ile İnsanlığın komedyası arasında zannedildiğinden çok benzerlikler vardır... Netice itibarile ikisinin de gayesi hayatı temsil etmekti» diyor. Bu fikrin münakaşası mevzuumuz ve salâhiyetimiz dışındadır. Yalnız hatırlatalım ki: Lamartin için «budalaların en ulvî ve en şirini» diyen Sainte-Beuve, 1837 den sonra Hugodan bahsetmemiş, Stendhal'den hoşlanmamış, Flaubert'i beğenmemiş, Balzac'ı ise çekememiş, anlıyamamıştır. Zola'yı dinliyelim: Kabul ediyoruz: O zamanın en keskin zekâlarından biriydi, bir çok karanlık noktalara ışık serpmişti; fıtraten hakka ve hakikate âşıktı. Fakat neye yarar ki Balzac'a karşı irtikâp ettiği haksızlık, gösterdiği anlayışsızlık bizi en iyi meziyetlerinden şüpheye düşürecek mahiyettedir. Filhakika en bayağı yazılara kıymet verir, en aşağı zekâlar karşısında kurnaz bir şefkat gösterirken, açtığı çığırla romanın mukadderatı üzerinde kat'î bir rol oynayan bir adamı bu derece hor gören bir münekkit hakkında başka ne söyliyebiliriz?. O, edebiyat sahasında ilmî cereyanın zaferini kabul

etmek istemesine rağmen, bu mevzuda platonik beyanatla iktifa etmiş, karşısına canlı bir misal çıkıp, yenilik yapanlardan biri hakkında hüküm vermek lâzım gelince mukadder ifratlar muvacehesinde korkuya düşmüş, ve sıkılarak muharrirden bir «parça zarafet» istemiştir.»

Kibar münekkit, «Balzac'ı zevksiz, gösteriş düşkünü, karanlık ve bilhassa mübalâğacı buluyordu... Bir kelime ile diyebiliriz ki Balzac'ta, onu sıkan, belki eserlerinden çok, terbiyeli bir adama yakışmayan cihangirane tavırları, kaba gülüşü ve şahsıydı...». Oysa ki «Balzac'ı zevk namına itham etmek La Harpe'in ve Boileau'nun zamanlarına dönmek olur (14).

Zola'nın Sainte-Beuve hakkındaki bu çok özlü etüdünü kitabımıza aynen koyamadığımız için müteessifiz.

Balzac'ın ilk eseri intişar edince — halkın rağbetine rağmen — kat'î hiçbir şey söylemiyen Sainte-Beuve, portrelerinin galerisinde Balzac'a da yer vermeğe ancak 1831 de karar vermiştir. Recherche de l'Absolu hakkındaki makalesinde: «Artık çağdaş romancıların en verimlisi, en rağbette olanından bahsetmek zamanı gelmiştir dedikten sonra Balzac'ın şöhretini Paris matbuatına borçlu olmadığını, bu zafere sadece kadınlar sayesinde eriştiğini kaydediyor. Ona göre, romancı, kadınların yanına teselli veren bir sırdaş gibi sokulmakta, aile sırlarının en mahrem

(14) Documents littéraires. Emile Zola. Bk. pp. 271-331.

köşelerine kadar nüfuz etmeğe çalışmaktadır. Üslûbu da pek takdire lâyık değildir. «Başlangıçlarının ekserisi insanı hayran bırakacak şekildedir. Fakat son kısımlar tereddi eder.»; «O bir simyacıdır ki bütün araştırmaları arasında az miktarda altın elde eder. Bu altın da ya çok karışık, yahut sahtedir.»

Bu makale — tahmin edileceği gibi — Balzac'ı adamakıllı kızdırdı. İki büyük adam arasında ölümlerine kadar sürecek olan düşmanlık bu makale ile başlar. Münekkit 1840 da kaleme aldığı bir yazıda çok daha insafsızdır. Balzac'ın çok geçmeden unutulmağa mahkûm fâni ve hayasız bir kalem amelesi olduğunu iddia etmektedir. Kıskanç Sainte-Beuve iddia ettiği bitaraflığa rağmen, kendi yazdığı Volupté romanını tashih için Le lys dans la Vallée'yi ibda eden ve Port Royal eserini hırpalayan Balzac'ı ölünceye kadar affedememiştir.

Balzac ve diğer münekkitler:

Balzac'ın mektuplarını okuyanlar, bir insan yüreğinden kopan en acı şikâyetlerle karşılaşırlar. 1837 de yazdığı bir mektupta şöyle der: «Mesaim çok az anlaşılıyor, çok az takdir ediliyor.» «İnsanlığın Komedyası» nın önsözünde de ayni itabı görüyoruz (1842): «Benim için henüz tarafsızlık çağı gelmemiştir.»

Filhakika zamane münekkidinin hezeyandan farkı olmayan hücumları karşısında üzüntü duymamağa imkân yoktu. Chaudes-Aigues isimli bir budala 1839 da Balzac'ı, Molière'den, Maturin'den, Hoff-

mann'dan ve Sainte-Beuve'den intihaller yapmakla, bataklıkları araştırmakla, sadizmle ve daha bilmem nelerle itham ediyordu. Bu Chaudes-Aigues kimdir? Fransız edebiyat tarihinde nasıl bir mevki işgal ediyor? Kemikleri çürümeden adı unutulan zavallı bir fâni. Fakat unutmayalım ki zamanında hayli borusu öten ve makalelerinde orta sınıfın fikirlerini hülâsa edebilen bir münekkitti (15).

1842 de «İnsanlığın Komedyası» nın tam bir tab'ı intişar edince, münekkitler yine anlamamazlıkta ısrar ettiler. Böylece Revue des Deux-Mondes mecmuasında Gaschon de Molènes isimli bir zat Balzac'ı tenkide kalkarak hayli atıp tuttu. 1846 da Semaine mecmuasında bir etüd neşreden Hyppolite Castille ise Balzac'ın romanlarını «ağızda acı bir tad bırakan leziz meyvalara» benzetti. Muharrire göre Balzac «ümitsizliğin destancısı» idi; oysa ki «ümitsizlik gayri ahlâkî idi». Fakat bütün hatalarına rağmen de «devrin romancıları içinde en şayanı dikkati» olarak kalacağı da muhakkaktı.

Münekkit Larminier de «İnsanlığın Komedyası» mübdiini ahlâksızlıkla itham edenler arasındadır. «Tenkit sahasının rakipsiz tacidarlarından» Jules Janin de Paul de Kock'u Balzac'dan üstün tutarak meslekdaşlarının iddialarına tüy dikti (16).

Demek ki matbuat, bu yeni deha karşısında mü-

---

(15) Bk. Le roman expérimental. Emil Zola. (Chaudes-Aigues et Balzac, pp. 328-339).

(16) Bk. ayni eser. (Jules Janin et Balzac, pp. 340-347).

temadiyen küfür ve haset kustu, durdu ve Balzac kendi vatanında ancak halk ve kadınlar tarafından takdir edilerek lâyık olduğu şöhret tacını giyebildi. Bugün — Sainte-Beuve hariç — bütün o münekkitlerin isimlerini bilen ancak edebiyat tarihçileridir. Fakat gizli kinleri, kirli hayatları, samimiyetsiz görüşleriyle bütün XIX uncu yüz yıl Fransız matbuatı Balzac'ın tılsımlı kalemile ebedileşmiştir. Münekkitlerin onun hakkındaki yaygaraları tozlu mecmua koleksiyonları arasında çoktan çürümüştür. Fakat o gürühun ruh sefaletleri Les İllusions perdues'nün canlı sahifeleri içinde bütün çıplaklığiyle yaşıyor.

FRANSANIN DIŞINDA BALZAC

Muhitinin hücumları karşısında üzülen Balzac'ın en büyük tesellisi Fransa'nın dışında uyandırdığı büyük hayranlıktı. Sainte-Beuve'ü dinliyelim:

«Balzac'ın Fransada kazandığı sükse ne kadar büyük ve ne derece çabuk olursa olsun» Avrupada yarattığı alâka yanında ehemmiyetsiz kalır. Venedikte bir kibarlar toplantısında cemiyette bulunanlar Balzac'ın kahramanlarının ismini almayı ve onların rolünü oynamayı kararlaştırıyorlar. «Bütün bir mevsim boyunca hep Rastignac'lar, duchesse de Langeais'ler, duchesse de Maufrigneux'ler görülüyor». Venedikte vaki olan bu hal muhtelif farklarla bir çok memleketlerde de tekerrür etmiştir. «Macaristanda, Polonyada, Rusyada Balzac'ın romanları kanun hükmündeydiler». Zenginler evlerini Balzac'ın tasvir ettiği mobilyalarla süslemeğe gayret ediyorlardı (1850).

Bu satırları şerheden Brunetière: «Böylece Balzac edebiyat sahasında» tesir icra etmeden «önce cemiyetin yaşayış şekilleri üzerinde müessir olmuştur» diyor.

Rusyada Balzac:

Muhakkak ki Balzac daha sağ iken Rusyada seviliyor ve tapılıyordu. 1838 de kardeşine yazdığı bir mektupta Dostoïevsky, Balzac'ı kâmilen okuduğu-

nu, yarattığı karakterlerin «üniversel bir dehanın mahsulü» olduğunu söyler. Bu sıralarda Dostoïevsky ile çok ülfet eden D. W. Grigorowitsch de bu hükmü teyit ediyor: «Balzac bizim en aziz şairimizdi. İkimiz de onu Fransanın en büyük muharriri olarak kabul ediyorduk». Filhakika Dostoïevsky, Eugénie Grandet'yi rusçaya çevirmiştir.

İngilterede Balzac:

Ayni tarihlerde Balzac Robert Browning ile Elisabeth Barrett arasındaki mektuplarda da münakaşa mevzuudur. Browning Balzac'ı tanıdıktan sonra bütün İngiliz romancılarile alâkayı kestiğini söyliyerek ilâve ediyor: «Onu bilhassa göz kamaştıran kudreti için seviyorum». Elisabeth'in verdiği cevapta şu satırları okuyoruz: «Bu adam hakikaten hayran kalınacak kadar kudret sahibidir... Fransızcası yepyeni bir lisan.. O lisana yepyeni cevherler hediye ediyor, dehasının alevinde eriyen cevherler, bana göre Fransada Balzac'la mukayese edilebilecek bir tek muharrir — evet bir tek muharrir — yoktur. Amma sen gel de bunu İngiliz okuyucuya anlat». Browning bu ilk intıbalarına bütün ömrü boyunca sadık kalmıştır. Hattâ eserlerinde Balzac'ın geniş mikyasta müessir olduğunu ileri sürenler de var.

ÖLÜMÜNDEN SONRA BALZAC

Şimdi tekrar Fransaya dönelim. Az önce söylediklerimizi hülâsa ederek diyebiliriz ki: Balzac — tâ ölünciye kadar — halkın hudutsuz sevgisine rağmen, edebî mahfellerce hor görülmekte idi. Romantiklere göre modern hayatı tasvir etmek, faydasız, bayağı ve lirizme taban tabana zıd bir işti. Bu yüzden eserleri kapışılmış, fakat yaptığı yenilik ciddiye alınmamıştır. Devrin büyük dimağları arasında onun dehasına ilk iman eden Victor Hugo olmuştur. Balzac'ın mezarı başında söylediği hitabe dehanın dehaya telkin ettiği vecdin en beliğ nümunelerindendir. Bu hitabede Balzac'ın on dokuzuncu asrın en azametli fikir tacidarlarından biri olduğunu belirten şair söze şöyle devam ediyordu: «Onun bütün kitapları bir tek kitap teşkil ederler»; «Sahifelerinde bütün çağdaş medeniyetimizin» hareket ettiği «canlı, aydınlık ve derin bir kitap». Kendisi «istesin istemesin, razı olsun veya olmasın bu heybetli ve garip eseri yaratan adam ihtilâlci muharrirlerin dinç ırkındandır». «Balzac doğruca hedefine yürür. Modern cemiyeti boğazından yakalar, her varlıktan bir şey alır, bazılarından hayal, bazılarından ümit... Kiminden bir feryat, kiminden bir maske...»; «Molière'de melânkoli, Rousseau'da merdümgirizlik uyandıran korkunç tetkiklerden Balzac sakin ve mütebessim çıkar». İşte Balzac'ın büyüklüğü karşısında ilk takdir nişanesi. Bu ölüm karşısında Sainte-Beuve de daha âdil olmağa gayret etmiş ve 2 Eylûl 1850 de kaleme aldığı bir etütte — evvelki-

lerden çok daha — hürmetkâr bir lisan kullanmıştır. 1838 de bir Cybèle rahibinin sinirli raksına, bir sefahet âleminin yorgun ve perişan gürültülerine benzettiği Balzac'ın üslûbu için bu defa «hayatın bütün hislerini ifade edebilen bir tezehhür»; «Üstadlarımızın tabirile tamamen Asyaî» sıfatlarını sarfediyor. Hattâ biraz aşağıda daha ileri giderek «Üslûp ise ince, zarif, akıcı ve renklidir. An'ane ile hiçbir münasebeti yoktur» diyor. Yalnız Sainte-Beuve bu yazısında da eski çekiştirmelerinden vazgeçmez; Balzac'ı mübalâğacılıkla, hayalperestlikle itham eder. «Mérimée belki daha fazla zevki selim sahibidir»; George Sand «daha büyük, daha mahir, daha metindir»; «Eugène Sue icat, velûdiyet ve tertip bakımından Balzac'a denktir». Balzac öldükten sonra yalnız münekkitlerin değil, dostlarının da dili çözülüyor. Albéric Second'un Constitutionnel gazetesinde yazdığı makalede (18 Haziran 1852) şu satırları okuyoruz: «Balzac öyle yarım ağızla sevilecek adamlardan değildir. Ona yakınlaşmak ve onu tanımak şerefine mazhar olanlar dine benzer bir hürmetle, hatırasını kalblerinde taşırlar...

Aynı yıl Théodore de Banville de Balzac'ın şahsında «modern dünyanın lâyemut Homère» ini selâmlıyor. Bundan başka Balzac'ın ismi romanda realizmi temsil eden genç bir grup için parola mahiyetindedir. Realizmin 1850 ile 1860 arasında tezahür eden muhtelif tandansları da «Balzac mektebi» etiketini taşıyordu.

Balzac hakkında zengin bir neşriyat başladı.

1853 te Houssiaux'nun bastığı Balzac külliyatı münasebetiyle George Sand önsöz mahiyetinde bir etüd yazdı. Léon Gazlan fıkralar toplayıp (Balzac enpantouffles, 1856, Souvenirs sur Balzac 1858...) neşretti. Sonra Mme. de Surville (Balzac'ın kızkardeşi) nin kitabı d'aprés sa correspondans, sa vie et ses Oeuores, Balzac 1859 da Théophile Gautier'nin Balzac'ı. Tabi Werdet'nin Portrait intime de Balzac'ı, ilh...

Balzac ve Taine:

Brunetière diyor ki: Fransada, bir asırdanberi, bir muharririn üniversiteye mensup münekkitler tarafından mevzu olarak seçilmesi hiç değilse klâsikleşmesinin birinci şartıdır. Bu itibarla Taine'in çok defa vecde yaklaşan bir takdir ifade eden tetkiki Balzac'ın şöhretini sağlamlaştıran âmiller arasındadır. Şu birkaç satırı, kıymet ve tazeliğinin büyük bir kısmını hâlâ koruyan bu kudretli eserin umumî havasını tanıtmak endişesiyle tercüme ediyoruz. «Güzel üslûp söylediklerimizi dinletebilmek ve anlatabilmek san'atıdır», «okuyucu kütlesi değiştikçe bu san'atın kanunları da değişir.» Demek ki sadece falanın üslûbu güzeldir diye bir hüküm veremeyiz, «nasıl, sayısız asırlar, sayısız milletler, sayısız dehâlar varsa, sayısız güzel üslûplar da vardır.», bundan sonra Balzac'ın ne kadar canlı bir üslûbu olduğunu belirten Taine «Vadideki Zambak» tan bir parça alarak (la description d'une journée et d'un borquet) ilâve ediyor: «Şark şiirinde de bundan daha göz kamaştırıcı, bundan daha muhteşem tasvirler bulamayız». insan bir ışık ve koku semasında yüzüyor»,

«ve yaz günlerinin bütün zevki, bütün şehveti... kalbe» doluyor. «Ne denilirse denilsin», «*bu adam lisanını biliyordu*», hattâ herkesten çok daha iyi biliyordu, yalnız kendi zevkine, kendi maksadına göre kullanıyordu, o kadar. Türkçemizin hâlâ mahrum bulunduğu bu kıymetli etüd (Serveti Fünun'daki tercümeyi bugün için bir kazanç sayamayız) (17) şu satırlarla biter: «Balzac — Shakespeare ve Saint-Simon'la beraber— insan mizacı hakkında mevcut vesikaların en zengin mahzenidir.»

XVII nci yüzyıl yadigârı estetiğe sarılarak Balzac'ın üslûbuna sataşmağa kalkanlar bu ateşli müdafaa karşısında ne diyeceklerini şaşırdılar. Babou isimli bir bezirgân Taine'e «genç sosyalist» diye hücum etti. Fakat Taine'in izah ve müdafaasından sonra Balzac'ın romanları edebiyat dünyasında bir model ehemmiyetini kazandılar. Genç münekkit Balzac'ın müşahede metodunun feyizli olduğunu belirtmekle kalmıyor, birkaç sene sonra yazdığı «İngiliz Edebiyatı Tarihi» ile üstadın prosedelerinden mülhem oluyordu. George Sand'ın son romanlarında da Balzac'ın tesiri aşikârdır. Hugo'nun Sefiller'inde olduğu gibi. Feuillet'nin en meşhur romanları da Balzac'ın izini taşır.

Flaubert'in ilk eserleri üzerinde Balzac'ın müessir olduğu iddia edilemez. Zaten bu iki büyük romancının san'at telâkkileri arasında da göze batan ayrılıklar Balzac bir vasıta» olan «üslûp»

(17) Bk. Balzac (Taine'den tercüme). Serveti Fünun, sayı: 533, 534, 535, 536, 537, 538.

court'lar Balzac realizmini devam ettirmek iddiasındadırlar. Journal'lerinde sık sık ismi geçer. René Mauperin'de, Germinie Lacerteux'de Balzac'ın tesirine rastlarız. Goncourt'ların nesli içinde Balzac'a en çok perestiş eden Barbey d'Aurevilly (18) olmuştur. Ona göre Balzac «edebiyat dünyasının Waterloo'su olmıyan Bonapartıdır.» Balzac'ın takdirkârları arasında Baudelaire'i de sayabiliriz. Balzac'la birçok benzerlikleri vardır. O da devlet, cemiyet, kilise hakkındaki fikirlerinde — son yılların Balzac'ı gibi — Joseph de Maistre'in tesiri altındadır; o da Balzac gibi üç insan tipine sevgi duyar: Papaz, asker, şair. Balzac'ın heybet ve azametini onun kadar anlıyan ve takdir eden azdır: «Büyük, korkunç, complexe Balzac, bir medeniyet canavarını, bütün boğuşmaları, bütün ihtirasları, ve bütün kızgınlıklariyle tasvir eder.»

Büyük zekâların bu müşterek imanı ahlâk ahlâk diye sayıklıyan muhafazakâr münekkidi saplandığı bataklıktan kurtaramadı. Pontmartin'ler, Edmond Sherer'ler Balzac'ı zafer mabedine sokmamak gayretiyle hücuma geçtiler: Don Kişot'un yeldeğirmenlerine saldırışı.

Balzac'ın muhaberatı ancak 1876 da intişar etti. Bu sayede onun hususiyetlerini daha yakından tanımak kabil oldu. Bu mektupları okuyan Flaubert

(18) Barbey d'Aurevilly hakkında daha geniş malûmat edinmek istiyen okuyucularıma «Dictionnaire Universel» deki makaleyi ve Zola'nın «Les documents littéraires» inin «La critique contemporaine» kısmını (sahife 333 - 374) gözden geçirmelerini tavsiye ederiz.

intıbalarını şöyle anlatır: Bana Balzac'ın muhaberatından bahsediyorsunuz; intişar eder etmez okudum. Üzerimde pek az heyecan uyandırdı. Bu mektuplarda kazanan insandır, san'atkâr değil.»

Zola ve Balzac:

Stéphane Zveig bu iki büyük romancıdan bahsederken: «Balzac'ın bir hamlede yarattığı bin bir pencereli muazzam apartımanın taşlarını Zola birer birer toplamıştır. Zola'da sây, Balzac'ta tılsım görüyoruz» der. Zola'nın birçok eserlerinde Balzac'la karşılaşırız. Hugo'yu anlatırken müsamahasız bir münekkit hüviyeti takınan Jerminal müellifi, Balzac'ın ismi geçerken takdirkâr bir şakirt tavrı alır.

Les romanciers naturalistes'teki 75 sahife tutan etüdü (1881) Balzac'ı situer etmek bakımından çok kıymetlidir. Bu etüdün materyelini bilhassa Balzac'ın muhaberatı teşkil etmiştir. Zola: «Natüralist mektebin atası» dediği Balzac'la yalnız iki noktada ayrıldıklarını söyler: Siyaset ve mistik. Balzac'ın occultisme'inden ve Louis Lambert'den bahsederken de şöyle der: «Şüphesiz ki bu muazzam dimağda bir ceriha vardı: Dehâ çatlağı.»

Büyük Balzasyenler:

Balzac hakkındaki tetkiklerin müessisi, hâmisi ve idarecisi Vicomte Spœlberch de Lovenjoul (1836-1907) dür. Max Nordau bu zat hakkında: «Bu adam tek başına kahramanını o kadar inceden inceye tetkik etmiştir ki, 40 nesillik mümin de Muhammedin ha-

yatını ancak bu derece kudretle etüd edebilir (19)» diyor. (Histoire des œuvres d'Honoré de Balzac 1879) ömrünü Balzac'a vakfeden vicomte yorulma nedir bilmiyen bir araştırıcıydı, çok zengin koleksiyonunu Fransız Institüt'süne miras bırakmıştır.

Aynı derecede mutaassıp Balzasyenlerden biri de Anatole Cerfber'dir. 1887 de Jules Christophe'la birlikte pek meşhur bir merci olan Répertoire de la Comédie Humain'i kaleme almıştır. Bu eserde Balzac'ın kitaplarında rol oynıyan iki bine yakın şahsiyetin biyografisi vardır. (Hasta Cerfber ölümünden müteessir olmuyor. Çünkü İnsanlığın Komedyasında teşhis ve tedavisi keşfedilmiyen üç hastalıktan birine yakalanmıştır.)

Cerfber'in, muazzam bir hacim tutan bu monümantal eseri Anatole France'ı dahi hayrete düşürmüştür. «İnsanlığın komedyası»ndan pek hoşlanmıyan Thaïs muharriri, Balzac hakkındaki düşüncesini şu iki kelimeye sıkıştırmıştır: «O bir Tanrıdır.»

Münekkitler ve Balzac:

Üniversiteyi temsil eden münekkitler XIX uncu asrın son yıllarında da Balzac'a karşı insafsız davranmakta devam ettiler. Caro için o hâlâ: «Çağdaş ihtirasları körükliyen», belki de «Commune'ün mesullerinden» biridir.

Brunetière 1880 de kaleme aldığı bir etüdde Balzac'ı Flaubert'den çok aşağı tutar. «Zavallı Fransız

(19) Vus du dehors: Max Nordau, (Traduit de l'Allemand par Auguste Dietrich, 1903, Félix Alcan).

diline işkence eden en berbat muharrirlerden» Balzac'ı taklide kalkmak budalalıktır. Bu «edebiyat mareşalı!» «kötü bir modeldir.» Emile Faguet de Dix neuvième siècle'inde Balzac'ı şiddetle hırpalar (1887). Ona göre Balzac âdi bir romancıdır. Une ténébreuse affaire, Gaboriau'nun romanlarından daha üstün değildir. Vadideki zambağa gelince bu «tanıdığım romanlar içinden en fenasıdır», «zaten yeniler ne Balzac'ı okuyor, ne de natüralistleri.» ilh.

Oysa ki Faguet yanılıyordu. 1890 yılının en çok okunan muharrirlerinden biri de Balzac'tır. Nitekim 1898 de Balzac'ın tesirleri hakkında kaleme aldığı bir makalede Faguet de yanıldığını itiraf etmiştir. Faguet bu yazısında Balzac'ın üç büyük meziyeti olduğunu söyler: «1. Balzak realisttir, 2. Demograftır (yani cemiyetin ressamı), 3. Klasiktir...» Sonra da bir romantik, daha doğrusu bir romanesktir. Faguet'ye göre bu dört Balzac'tan birincisi pek az tesir icra etmiştir. Diğer üçü ise çok kuvvetle müessir olmuşlardır. Bu tesir bugün de bütün tazeliğiyle kendini hissettirmektedir. (Bilhassa Maurice Barrès üzerinde Balzac'ın Taine kanaliyle müessir olduğu muhakkaktır.)

İrticaı temsil eden münekkit, Balzac'ın en sağlam cephesini görememekte mazurdu. Bu garip makalede de eski hücumlarının birçoğunu tekrar etmekten geri durmamıştır. Demek Balzac çökmeğe yüz tutan bir sınıfın ideologluğunu yapan münekkitler tarafından, her ne pahasına olursa olsun hor gösterilirken, Balzasyenler tarafından te'liye ediliyor, natüralistler arasında büyük bir saygı görüyordu.

Vaktiyle bize bitaraf bir vesika diye tanıtılan Dictionnaire Universel Balzac'tan bahsederken (20) realist üstadı küçültmek için her çareye başvurur. Bu garip etüdü okurken bir tek his duyduk: Hayret. Muharririn maskelemeye bir türlü muvaffak olamadığı garaz daha ilk satırlarda dişlerini gıcırdatır. Münekkit yazısına başlar başlamaz «Balzac'ın nüfus kütüğünde sadece Balzac diye mukayyet olduğunu, asalet edatı olan de yi bilâhare uydurduğunu» söyler. Bunu ispat için de kurt masalları anlatmağa kalkar.

Grande Encyclopédie (21) deki tetkik ise çok daha hürmetkâr bir dille yazılmıştır. Muharrir, Balzac'ın kudretli dehâsı önünde takdirle diz çökmektedir.

Balzac'ın en ateşli müdafilerinden biri de Paul Bourget olmuştur. «Goryo Baba» yı ilk okuyuşunda sarhoşa döndüğünü anlatırken: «Sanki alkol veya esrar içmiştim» der. Cerfber'in repertuvarına yazdığı önsözde şu satırları okuruz: «Shakespeare'denberi edebiyat tarihinin en harikulâde sihirbazı... Büyü, işte Balzac'ın hakkiyle zevkine varabilenlerin hissettikleri tesiri anlatabilecek tek kelime.»

Bourget her fırsatta Balzac'tan bahsetmiş ve realist muharriri irticaa mal edebilmek için elinden gelen hiç bir gayreti esirgememiştir.

---

(20) Grand dictionnaire universel du XIX siècle (Tome II, pp. 136 - 141).

(21) Grande Encyclopédie Française (Tome v. pp. 187 - 190. Maurice Tournaux).

Brunetière eski söylediklerinden vazgeçiyor:

1899 da Balzac'ın yüzüncü doğum yılı münasebetiyle bir nutuk iradeden Brunetière, Balzac'ı bundan evvel haksız olarak itham ettiğini, «İnsanlığın Komedyası» müellifinin her bakımdan birinci sınıf bir muharrir olduğunu kaydederek, çağdaş romanın atası olduğunu ve eserlerinin «peygamberane tipler galerisi» tavsifine lâyık bulunduğunu belirtiyor. (Brunetière 1906 da tekrar bu mevzua dönmüş ve Honoré de Balzac isimli eseriyle görüşlerindeki inkişafı tesbit etmiştir.)

«Beşerî Komedya» nın siyasî ehemmiyetine gelince, bu cihet Fransız matbuatında uzun münakaşalara yol açmıştır. Tours belediye meclisi romancıyı reaksiyoner diye damgalarken (22), Revue socialiste onun şahsında saygı değer bir mübeşşir selâmlıyordu. (1894) ihtilâlcilerinin onda beğendikleri taraf cemiyeti bütün sınıf zıddiyetleriyle aksettirebilmesiydi. («İnsanlığın Komedyası» «beşerî ıstırapları istismar edenlerle mücadele ederken kıymetli bir tersane mesabesinde» idi.)

(XIX uncu yüzyıl Fransız sosyalistlerinin bu mevzuda neler düşündüklerini anlamak istiyenlere Charles Bonnier'nin haziran 1894 tarihli La Nouvelle

(22) Balzac'ın yüzüncü yıldönümü münasebetiyle doğum yeri olan Tours'da da şenlikler yapılması düşünülüyor. Belediye meclisi toplanıyor. İşte netice: 34 azadan 29 u eseri «baştan başa klerikal ve reaksiyoner olan bir muharrir hakkında şenlik masrafları yapılmasını kat'î surette reddediyorlar. (Bak: Portraits Intimes. Brisson. 5e série, 1901, pages 218, 219).

Ère mecmuasında yazdığı Les paysans de Balzac makalesini tavsiye ederiz.)

Diğer taraftan Action Française'ciler onu Joseph de Maistre çapında contre revolutionnaire bir kıralcı olarak göstermeğe çalıştılar. Falguières tarafından yapılan âbidenin küşat resmi gecikince sağ matbuatta «Balzac korkusu» serlevhasını taşıyan bir makale intişar etti. Bu makaleyi yazan, hükûmetin kıralcı ve Katolik Balzac'tan çekindiğini iddia etti. Fakat «Balzac bizdendir» diyenler yalnız reaksiyoner cephenin çığırtkanları değildir. Her soydan politikacı onu kendi partisine bayrak yapmak hevesinden kurtulamamış, tâbi olduğu ideolojiye uydurmağa çalışmıştır. Bütün bu zıt tefsirlere imkân veren de, Balzac'ın yarattığı âlemin hudutsuz genişliğidir.

Balzac hakkında son neşriyat:

Son otuz kırk yıl zarfında dünya matbuatı Balzac hakkında yepyeni etüdler kazandı. Edmond Birénin, Dr. Cabanès'nin, Le Breton'un, A. Bellessort'un kitaplarını bu meyanda zikredebiliriz. Balzac'ın «Yabancı kadına mektuplar» ı da Lovenjorel'in himmetiyle tabettirildi. Bilhassa Marcel Bouteron ve Menri Lorgnon gibi iki allâme Balzasyenin şerhleriyle zenginleşen Conrad edisyonu «Balzac külliyatı» bu mevzula uğraşanlar için pek kıymetli bir çalışma vasıtası, tükenmez bir hazinedir. 914 savaşından sonraki Fransada Balzac «üstadlık» payesini muhafaza etmiştir. (Meselâ Marcel Prous'nun romanlarında onun tesiri pek vâzıhtır...)

FRANSANIN DIŞINDA BALZAC

XIX uncu asır Fransasının Avrupada en çok okunan, en çok beğenilen muharriri şüphesiz ki Balzactır. Fakat burada da münekkit susmuş, ve adsız okuyucu nesilleri onun şöhretini devam ettirmiştir. İngilterede Browning'in hayranlığı pek az yankı uyandırabilmişti: Thakeray, Charles de Bernard isimli herifi Balzac'a tercih etmek garabetini göstermiş; Dickens de büyük romancıyı pek tanımamıştır. Bir kelimeyle diyebiliriz ki İngiliz romanı «İnsanlığın Komedyası» ndan apayrı bir yol takibetmiştir.

İngiliz münekkidi de hükümlerinde Fransız meslektaşlarından daha insaflı ve daha anlayışlı değildir. Matthew Arnold Balzac'a tepeden bakmış ve George Sand'ın daha çok yaşıyacağını iddia etmiştir. Gerçi Tennyson gibi bazı muharrirler Balzac'ı merakla okumuştur. Fakat ondokuzuncu asır sonu İngiliz edebiyatında Balzac'ın kayda değer bir rol oynadığını iddia etmek de doğru olamaz.

Oscar Wilde da Balzac'ın takdirkârlarındandı. (Bak. Intentions, Fransızca tercümesi, sahife: 18, 19).

Wilde'ın jenerasyonu içinde George Moore ve Robert Stevenson da Balzac muhiplerindendir.

Moore «Bir delikanlının itirafları» isimli eserinde Balzac'ı da üstadları arasında sayar. Gençliğinde Balzac'ın metodunu tenkide yeltenen Stevenson ise sonraları, üstadın «taklidi imkânsız bir model» olduğunu teslim eder.

Almanyada Balzac:

Halk arasında geniş ve heyecanlı takdirkâr kütleleri, edebî mahfillerde inatçı bir sükût. Gerçi Henri Heine, «Lutelia» sında Balzac'ın Paris alüfteleri hakkındaki tasvirlerini metheder, 1850 de yazdığı bir mektupta «dostum Balzac'ı kaybettim» diyerek sevgi ve teessürünü gösterir. Fakat büyük şairin hiçbir eserinde Balzac'ın azamet ve dehâsını anlayıp takdir ettiğini belirten sarih bir delil göremiyoruz.

1870 sıralarında Almanyada Fransız edebiyatını tanıtmağa çalışanlardan münekkit Georges Brandes «Ondokuzuncu yüzyılın büyük edebî cereyanları» adlı kitabında Balzac'a da geniş bir yer ayırır. Fakat hemen kaydedelim ki Balzac'tan bahsederken «hakikati seven ve derinliklere nüfuz eden bir dehâ» cümlesini kullanan münekkit, az aşağıda Balzac'ın «kültürsüz ve idealsiz» bir adam olduğuna işaret ederek «İnsanlığın Komedyası» nı anlıyamadığını ispat etmiştir. 1880, 1890 yılları arasında beliren Alman natüralizmi de Balzac'tan çok Zola'nın ve şimal edebiyatlarının tesiri altında kalmıştır. Edebiyatçıların bu alâkasızlığına mukabil, «ilmî sosyalizm» in iki dâhi kurucusu *Marx* ve *Engels* realist Fransız romancısına karşı büyük bir takdir duymuşlar ve mektuplarında muhtelif vesilelerle ondan bahsetmişlerdir. Paul Lafargue, Marx'ın ekonomik eserini bitirdikten sonra «İnsanlığın Komedyası» hakkında tenkidî bir etüd yazmak niyetinde olduğunu söyler. Aşağıdaki satırları Engels'in bir mektubundan hulâsa ediyoruz.

(Sur la littérature et l'art. Les grands textes du

Marxisme. E. S. I, 1936. Paris. pp. 147, 148, 149, 150, 151.)

«Realizm sahasında, geçmişteki, hazırdaki ve gelecekteki Zola'lardan kat kat üstün bir üstad olan» Balzac «örf ve âdât kronikleri şekli altında» 1816 dan 1848 e kadar ve hemen hemen senesi senesine Fransız cemiyetinin ve bilhassa Paris hayatının tam mânasiyle realist bir tablosunu çizer. Eserlerinde «yükselen burjuvazinin, 1815 ten sonra teşekkül eden ve eski Fransız zarafetini» diriltmeğe uğraşan zadegân sınıfı üzerinde icra ettiği tazyikın gittikçe fazlalaştığını görürüz. Muharrir bize finans türedilerinin sokuluşiyle, «nümune olmağa lâyık gördüğü bu cemiyetin» son artıklarının da nasıl eriyip bozulduğunu; müesses izdivaç şartlarına uyabilmenin çaresini kocasına sadakatsizlikte bulan kibar hanımefendilerin, yerlerini nasıl «para sahibi olmak için koca tedarik eden» burjuva kızlarına terkettiklerini tasvir eder.

Bu merkezî tablo etrafında bütün Fransa tarihi toplanmıştır. Ben Balzac'ın eserlerinden edindiğim tarihî — hattâ ekonomik — malûmat; zamanın bütün profesyonel tarihçilerinin, iktısatçılarının, istatistikçilerinin kitaplarından toplıyabildiğim bilgilerden daha fazladır. Şüphesiz ki Balzac siyasî sahada légitimiste, muazzam eseri kibar cemiyetin önüne geçilmesine imkân olmıyan çöküşüne gözyaşı döken bir mersiye halindedir, ölüme mahkûm bir sınıfa karşı sevgi beslemekteydi. Fakat bütün bunlara rağmen her fırsatta «aziz aristokratlarını» en acı bir istihza

ve en insafsız bir hicivle yerden yere çarpmakta tereddüt etmemiştir. Ve (birkaç eyaletli müstesna) kendilerinden samimî bir hayranlıkla bahsettiği yegâne insanlar, politika sahasında en azılı rakipleri olan ihtilâlciler; 1830 - 1836 Fransasında halk kütlelerini hakikaten temsil eden Saint - Messi manastırının cumhuriyetçi kahramanlarıdır.

Muharririn bu suretle siyasî temayüllerinden ve sınıf prejujelerinden sıyrılarak aristokrasinin mukadder sukutunu görebilmesi ve insan olarak duyduğu teessüre rağmen bu cemiyetin daha iyi bir âkıbete lâyık olmadığını saklamaması realizmin en büyük zaferlerinden ve Balzac'ın en yüksek muvaffakıyetlerinden biridir.»

İsveç edebiyatında realizmin en kudretli mümessili olan Strindberg de Balzac'ın en ateşli hayranlarındandır. 1903 te yazdığı Le seul isimli itirafnamede, Balzac'ı tanıdıktan sonra dünyayı bambaşka bir gözle görmeğe başladığını, birçok esaslı meselelerin ancak o zaman aydınlandığını, şahsından bir inkılâp olduğunu anlatır. Livre de l'Amour'unda da Balzac'ı Schopenhauer, Nietzche, Thakeray'la aynı sınıfta sayar; İsveçli romancıya göre, bütün psikologlar arasında kadını demaske etmek şerefi bu üstadlara aittir.

Alman münekkidi Balzac'ı uzun zaman ihmal etti, dedik. Wilhelm Dilthey bu hükmümüzden dışarıdadır. 1875 te W. Hoffner müstear ismiyle Balzac hakkında bir makale neşretti. Dilthey bu enteresan yazısında modern büyük şehirlerin hayatını tahlil

eder. Ona göre böyle bir tetkikten bedbin olmadan çıkmak kabil değildir. Bunun için Dickens, Thackeray, Balzac ve Tourgenief aynı zamanda hem «büyük şehirlerdeki hayatın en muvaffak olmuş ressamları», hem de edebiyat tarihinin en bedbin simalarıdır. Yalnız George Sand şirin idealizmi ile onlardan ayrılır ve onlardan üstündür.

Balzac'ın Almanyada dehâsının bütün azameti, san'atının bütün füsuniyle tanınmasına yardım eden eser, büyük şair Hugo von Hoffmannsthal'in Essai- olmuştur. 1908 de, — Insel - Verlage'da — Balzac'ın büyük Almanca edisyonu intişar ettiği sıralarda yazılan bu etüd «çok kıymetli bir şaheserdir.» Curtius'a göre:

«Almanca konuşan memleketlerde bir tek Balzac amatörü yoktur ki» bu eseri hemen hemen ezberlemiş olmasın. «Bu sahifelerde konuşan muharrir değil, bizzat Balzac'tır», «Rodin'in mermerde canlandırdığını kelimelerle ifade eden» muharririn, Curtius'u vecde getiren bu etüdünü biz okumadık. Fakat Fransızcaya çevrilen pasajlardan istidlâl ediyoruz ki ilmî bir tetkikten çok şairane bir methiye karşısındayız. Son zamanlarda Almanyada yapılan (1930 dan evvel) neşriyat arasında en fazla takdirimizi çeken Stefan Zveig'in (1919) Balzac'ıdır. Bu sahifeleri hazırlarken bol bol istifade ettiğimiz Curtius'un kitabı ise hürmete lâyık bir mesainin mahsulü olmasına rağmen sakat bir metodla kaleme alındığı için yalnız materiyel olarak şayanı istifade bir eserdir.

TÜRKÇEDE BALZAC

Mecmua koleksiyonları içinde unutulan kısa ve sathî hal tercümeleri; Ahmet Şuaybın «Hayat ve kitaplar» ında beş altı sahifeyi aşmıyan bir malûmat, Kolonel Şaber tercümesinin baş tarafında Yaşar Nabinin Bellessort'un kitabından yaptığı 27 sahifelik bir hulâsa, Tılsımlı deri'nin başlangıcında hatalarla dolu ve meçhul mehazlardan toplanmış kırık dökük mütalâalar, «Köy hekimi» nin on dokuz sahife tutan önsözü; (bu hususta ki tenkidimizi 11 - 12 numaralı Ayın Bibliyografyası'nda okuyunuz).

Bunların dışında Balzac hakkında dikkate değer bir yazı okumadık. Mustafa Nihadın «Türkçede roman» ında, İsmail Habibin «Avrupa edebiyatı ve biz» inde de bu faslımızı zenginleştirecek malûmata rastlıyamadık.

Suut Kemal Yetkin «Edebî meslekler tarihi» nde Taine'in Balzac hakkındaki etüdünün Serveti Fünunda tercüme edildiğini yazıyor. (Sayı 533, 534, 535, 536, 537, 538.)

15 temmuz 1928 tarihli Meşale mecmuasında da «Balzac ve ecnebi kadına mektupları» serlevhasını taşıyan imzasız bir yazı var. «Yeni Yol» un ikinci sayısında Suat Dervişin Balzac hakkında bir makalesi çıkmıştı. Bunlara benzer gündelik yazıları sıralayıp etüdümüzü şişirmeğe lüzum görmüyoruz. Balzac'ın Türkçede tercümesine başlanan ilk eseri Goryo Baba'dır (Akşam gazetesi, 1921). Sonra Maarif Vekâletinin neşrettiği cihan edebiyatından nümuneler arasında çıkan: César Birotteau, Eugénie Gran-

dit, Le père Goriot romanlarından parçalar (Reşat Nuri. İstanbul Devlet Matbaası, 1927) gelir.

1934 te Haydar Rıfat Goryo Baba'yı tercüme etti (buna tercüme demek mecburiyetinde kaldığımız için üzülüyoruz. Goryo Baba: Haydar Rıfat, Dün ve Yarın külliyatı, 370 sahife.)

1937 - 38 de Eugénie Grandit: Ulus gazetesi tercümeler kütüphanesi. 296 sahife. Nasuhi Baydar, (Bedrettin Tuncel tarafından tenkidedilen bu tercüme hakkında birşey söylemiyeceğiz. asliyle karşılaştırmadık.) Bundan sonra:

Kolonel Şaber, Ankara kütüphanesi XII, Yaşar Nabi; İki yeni gelinin hatıraları, Nurullah Ataç, Dünya şaheserlerinden tercümeler serisi, 1939; Vadideki zambak, Fransız klâsikleri: 3, Maarif Matbaası, 1943, Nahit Sırrı Örük (bu tercüme hakkındaki tenkidimize bakın: Ayın Bibliyografyası, sayı: 6).

Tılsımlı deri, Hamdi Varoğlu, Hilmi Kitabevi, 1940 (Tercüme mecmuasında Bedrettin Tuncel tarafından tenkidedilen bu eserde mütercimin biricik hatası pek ağdalı bir lisan kullanmasıdır).

Köy hekimi: Nasuhi Baydar, Fransız klâsikleri 8, 1942 (bu tercüme hakkındaki tenkidimize bakın: Ayın Bibliyografyası, sayı 11 - 12).

Sayı 84, yıl 1942 Yücel mecmuasında neşrine başlanılan Stefan Zveig'ın etüdü üzerinde alâkayla duruyoruz. Henüz tamamlanmadığı için asliyle karşılaştırmadığımız bu tercüme Zveig'ı sadakatle aksettirebiliyorsa, Türkçemiz pek yakında değerli bir eser kazanmış olacaktır.

«Altın Gözlü Kız» tercümemize başlangıç diye kaleme aldığımız bu etüdde, hayatımızın birkaç yılını eserlerine gömdüğümüz dâhi romancıya karşı duyduğumuz takdiri ifade edebildik mi? Ummayoruz. Biliyoruz ki mevzuumuzu hacmimize uydurabilmek için çok mühim noktaları ihmal ettik. Bütün kusurlarımıza rağmen, okuyucu Balzac'ın hayat ve eserleri hakkında esaslı bir fikir edinebildiyse mesaimiz boşa gitmemiş demektir: Ars longa, vita brevis.

ALTIN GÖZLÜ KIZ HAKKINDA

«Altın Gözlü Kız» 1834 te yazılmış, sonra külliyatın IX uncu cildine, «Paris hayatından sahneler» başlığını taşıyan romanlar serisine ithal edilmiştir. «XIII lerin hikâyesi» sotizli üç hikâyenin sonuncusudur.

Herbiri başlıbaşına bir san'at şaheseri olan «Paris hayatından sahneler» içinde, «Altın Gözlü Kız» ı seçmemiz, bu hacim bakımından küçük, muhteva bakımından çok zengin kitapta bir şehrin nasıl otopsisi yapıldığını öğrendiğimizdendir. Müellif, 1834 tab'ına yazdığı bir önsözde, «ihtiras, cinayet, zekâ ve zevk...» beldesi Parisi altından, kandan ve çamurdan rüyaları içinde tasvir etmek istediğini anlatmaktadır. Tercümemizi okuyan her münevver de bizimle beraber tasdik edecek ki Balzac bu arzusunda — belki ümidinden de fazla — muvaffak olmuştur.

Balzac'ın Parisi, ne Hugo'nun tannan ve patetik mısralarında ebedileşen ışık şehri, ne Zola'nın bedbin bir realizmin tunçtan kalemiyle çizdiği murdar, çamurlu ve pancurlarından sefalet sızan ıstırap beldesidir. Balzac'ın Parisi, tabiat içinde bir tabiat, bir mikrokozmos, haşmetle sefaletin, faziletle reziletin kucak kucağa yaşadığı, fantestik ve muazzam bir diyardır.

«Altın Gözlü Kız» dehânın ebediyete armağan et-

tiği bu tılsımlı âbidenin mütevazı fakat karakteristik bir cephesidir; maceranın romantik bir eda arzetmesi, aşk, esrar, ölüm korkusu dolu sahneler, şark şiirinin bütün ihtişamiyle ışıldıyan bir dekor, eserin nezaheti ve san'atın kutsal ışığı içinde güzelleşen memnu ve çirkin bir sevgi, muharririn tezatlarla nasıl oynıyabildiğini, hayatı bütün cepheleriyle nasıl tasvir edebildiğini göstermesi bakımından çok enteresandır. Kısa keselim, bu bahiste büyük Avusturyalı şair Hugo von Hoffmannsthal'le beraberiz.

Cemil Meriç

Muhteşem ve unutulmaz hikâye... Esrarın kucağından şehvetin doğduğunu, ve Paris'in uykusuz gecelerinde ihtiyar Şarkın ağır göz kapaklarını açtığını görüyoruz. Macera ile şe'niyet her an kucaklaşmada.

Ölümün ve cinnetin engin ufuklarında ruh bir çiçek gibi açılıyor, günlerimiz bu meş'alenin ışık tufanı altında eski devirlerin azametli rüyalarını hatırlatan bir hal alıyor. Baş taraflar Dante'nin kaleminden çıkabilirdi, son kısımlar binbir gece masallarından alınmışa benziyor, ve bütün hikâyeyi ancak Balzac yazabilirdi.

Hugo Von Hoffmannsthal

ALTIN GÖZLÜ KIZ

Karşısında en fazla dehşet duyulan manzaralardan biri de şüphesiz ki Paris ahalisinin umumî görünüşüdür: Soluk, sarı ve morarmış çehrelerile, seyri tüyler ürperten insan sürüleri. Zaten Paris kucağında her lâhza binbir menfaatin kasırgalaştığı geniş bir meydan değil midir? Bu kasırganın altında başak yığınları gibi çırpınan insanları burda ölüm başka diyarlardan daha sık tırpanlar. Fakat onlar bir anda aynı hız, aynı gürlükle fışkırıverirler. Çarpık, yamrıyumru çehrelerin bütün çizgilerinden beyinlerini şişiren fikirleri, zehirleri ve istekleri okuyabilirsiniz. Bunlar çehre değil bir alay maskedir: Zaaf, kuvvet, sefalet, neş'e ve riya maskeleri. Hepsi de bitkin, hepsi de nefes nefese bir hırsın silinmez izlerile damgalıdır. Ne istiyorlar? Altın veya zevk.

Paris halkını biraz yakından tetkik edersek, neden bir ölü siması taşıdığını anlıyabiliriz. Bu sima için yalnız iki çağ vardır: Gençlik ve ihtiyarlık; renksiz, soluk bir gençlik, genç görünmek istiyen düzgünlü bir ihtiyarlık. Düşünmek zorunda olmıyan yabancılar mezardan çıkmışa benziyen bu insanları görünce, önce payıtahta karşı tiksinti duyar, fakat çok geçmeden geniş bir zevk ve safa imalâthanesi olan Paristen ayrılamaz olur. Orda kalıp bozulmağa seve seve katlanırlar. Pariste çehrelerin hemen hemen cehennemî bir renk alması fiziyoloji bakımından kolayca izah edilebilir. Unutmamalı ki

Parise lâf olsun diye Cehennem denilmemiştir. Cehennem kelimesini ciddiye almamız lâzım. Orada her şey tüter, yanar, pırıldar, kaynar, alevlenir, buhar olur, söner, tekrar tutuşur, kıvılcımlar saçar, ateş püskürür ve kül olur. Hayat hiç bir zaman hiç bir diyarda burdakinden daha alevli burdakinden daha yakıcı olmamıştır. Mütemadî bir kaynaşma halinde olan bu içtimaî âlemde her başlanan iş bitince, kendi kendine: — Haydi yenisine! der gibidir; tıpkı tabiat gibi, tıpkı tabiat gibi o da böceklerle, ömrü bir günlük çiçeklerle, kıvırzıvırla, gelip geçici şeylerle uğraşır ve ezelî karakterinden alev ve ateş fışkırtır. Öyle sanıyoruz ki, bu zeki ve yerinde durmayan halkın her tabakasına ayrı bir çehre veren sebepleri incelemeden önce, muhtelif derece farklarile bütün Parislilerin simasını renksizleştiren, solduran ve morartan umumî sebebe işaret etmek daha doğru olacak.

Parisli her şeye alâka göstere göstere nihayet hiç bir şeye aldırmamağa başlar. Sürtünmekten aşınan çehresinde hiçbir hâkim hissin izine rastlayamazsınız. Bu çehre sıvası toz toprak ve dumanla kararan evler gibi kurşunileşmiştir. Gerçekten, yarın karşısında heyecandan sarhoş olacağı hâdiseye bugün aldırış bile etmiyen Parisli bütün hayatı boyunca çocuk gibi yaşar. Her halden sızlanır, her dertten avunur, her şeyle alay eder, her aklından geçeni ister, her çeşniden tatar, her işe dört elle sarılır.. Sonra çoraplarını, şapkasını, parasını nasıl fırlatıp atarsa, ayni kayıtsızlıkla krallarından, za-

ferlerinden, şöhretinden, ister tunç, ister camdan olsun -, putlarından vazgeçiverir. Orda hiç bir duygu hâdiselerin akışına karşı koyamaz ve bu akış ihtirasları gevşeten bir boğuşma doğurur. Pariste aşk bir arzu, kin bir hevestir. Orada bin franklık bankonottan maada hakikî akraba, rehin evinden başka vefalı dost bulamazsınız. Bu umumî kayıtsızlık yüzünden salonlarda veya sokakta kimse göze batmaz. Orada hükûmet ve giyotin, din ve kolera her şey hoş görülür; kim olursanız olun, burdakiler tarafından yadırganmazsınız. Amma yokluğunuzun da farkına varan olmaz. Ahlâksız, imansız ve duygusuz. Fakat öyle bir memleket ki bütün hisler, bütün imanlar ve bütün faziletler orada başlar ve orada nihayet bulur. Bu ülkeye ferman dinleten hangi kuvvettir, diyeceksiniz; altın ve zevk. Bu iki kelimeyi elinize meş'ale diye alıp, Parisliyi harekete geçiren, ayaklandıran, yoran endişenin dolambaçlı izlerinden yürüyün ve bu kocaman küherçile kafesi, dereleri simsiyah arı kovanını baştanbaşa dolaşın, haydi. İlk önce, her şeyden mahrum olanların dünyasını gözden geçirin.

İşçi, proleter.. yaşamak için ayaklarını, ellerini, sırtını, bazan yalnız bir elini, beş parmağını oynatan adam göreceksiniz ki hayat cevherini herkesten çok tasarruf mecburiyetinde olan bu adam, gücünü aşan işlere sarılır, karısını bir makineye koşar, çocuğunu da rahat bırakmaz ve bir fabrika çarkına çiviler.

Kirli ellerile porselenleri çevirip yaldızlayan,

elbise ve robları diken, demiri incelten, tahtayı yontan, çeliği dokuyan, ipi ve ipliği sertleştiren, tuncu atlas gibi parlatan, kristali oya gibi işleyen, çiçekleri taklit eden, yünü ören, atları terbiye eden, koşumları ve şeritleri dokuyan, bakırı kesip oyan, arabaları boyayan, köhne ağaç gövdelerini düzelten, pamuğu yumuşatan, cama nefesile biçim veren, elması tıraş eden, madenleri cilâlayan, mermeri yaprak haline getiren, çakıl taşlarını onarıp güzelleştiren, fikirleri bezeyen, her şeyi renklileştiren, aklaştıran veya siyahlaştıran insanlar..

İkinci plânda bir adam olmasına rağmen, bir işaretile tılısımlı bir tel gibi bütün bu çalışanları harekete geçiren fabrikatör, şehrin kaprisleri veya spekülâsyon denen canavarın teşvikile bu ter ve irade dünyasına her zamankinden çok bir ücret vadetti mi, bu dört elli hayvanlar uykusuz kalmağa, parçalanmağa, küfür etmeğe, yiyip içmemeğe, didinmeğe başlar ve hepsi de ruhları büyüleyen altını kazanabilmek için yorulur, takatten düşerler. Sonra, istikbale lâkayt, zevke düşkün ve ressamın paletine güvendiği gibi kendi kollarına güvenen bu insanlar, pazartesiler, bir günün beyliğinden istifade edip bütün paralarını meyhanelerde savururlar. Çalışırken uslu olduğu kadar eğlenirken vahşileşen işçinin bir haftalık servetini, çamurdan bir duvar halinde şehri kuşatan ve en hayasız bir fahişenin tılısımlı cazibesile gözlerin önüne serilen meyhaneler, bir kumarhane insafsızlığile yutar. Demek Parisin bu hareket eden kısmı tam beş gün

nefes almaz. Kendi kendini öyle bir faaliyete koşar ki, çarpılır, yamrılır, zayıflar, şişer, sararıp solar ve bütün varlığı yaratıcı irade halinde fışkırır. Sonra onun için eğlence, onun için istirahat yorup bitiren bir işret âlemidir. Derisi mosmor, boğuşup tokatlaşmaktan her tarafı simsiyah, betibenzi sarhoşluktan uçuk veya hazımsızlıktan sapsarıdır. İki gün süren bu işret yüzünden yarınki ekmek parasından, hafta boyunca içeceği çorbadan olur: Karısı entarisiz, paçavralar içindeki çocuğu kundaksız kalır. Şüphesiz güzel olmak için yaratılan bu insanlar, çünkü her mahlûkun kendine göre bir güzelliği vardır çocukluklarındanberi kuvvetin, demirci makasının, iplik fabrikasının hükmü altında bırakılarak çabucak vülkenleşmişlerdir. Zaten (ateş ve maden tanrısı) Vulcain bütün çirkinlik ve kuvvetile, bu çirkin ve güçlü sınıfın timsali değil midir? O sınıf ki mekanik zekâ bakımından yüksek, sırasında sabırlı, yüz yılda bir gün korkunç, barut gibi tutuşmağa müsait, ihtilâl yangınına içkiyle hazırlanmış, kendisi için daima altın veya zevk ifade eden şatafatlı bir sözle hemen ateşlenecek kadar da anlayışlıdır.

Sadaka için avuç açanları, herhangi helâl bir gündelik peşinde koşanları, Pariste binbir çeşit zilletin karşılığı olan beş frangı haketmek için çabalayanları, hulâsa meşru veya gayrimeşru bir para arkasında didinenlerin hepsini sayacak olursak bu sınıfı teşkil edenlerin adedi üç yüz bini bulur. Meyhaneler olmasa hükûmet her salı devrilirdi.

Bereket versin salıları işçi henüz uyuşuktur, yeni yeni ayılmak üzeredir, meteliği kalmamıştır, itiyat şeklini alan maddî yaratma ihtiyacının kamçısı altında işine, kuru ekmeğe döner. Bununla beraber, fikirle hareketin, hayatı neş'eyle süslemekten çok, ıstırabın tesirini azaltmak için birleştikleri, böyle bir yaşayış şekli içinde, bu sınıfın bütün içtimaî ehemmiyetini hulâsa eden şaşılacak kadar faziletli insanları, mükemmel adamları, tanınmamış Napolyonları vardır; bunlar onun kudret ve kabiliyetlerini en yüksek derecesinde temsil eden örneklerdir.

Şimdi de tutumlu bir işçi farzedelim ve diyelim ki bu adam muayyen bir fikir sahibi olsun.. İstikbali az çok görebildiğine göre, bir kadına rastlıyacak, evlenecek, baba olacak ve birkaç yıl süren çetin bir mahrumiyet hayatından sonra, küçük mikyasta çerçilik yapacak bir dükkân kiralayacaktır. Şayet hastalık veya sefahet onu yarı yolda bırakmaz da biraz refaha kavuşursa, işte bu normal hayatın krokisi.

Haydi şimdi Pariste hareketin kralı olan, zamanı ve mekânı iradesine baş eğdiren bu adamı selâmlıyalım. Evet, o ki alçıdan ve gazden yuğurulmuş bir mahlûktur, faal gecelerinde Fransaya döller verir; ve gündüzleri vatandaşların zevki, şöhreti ve hizmeti için binbir işe koşar, vücudünü binbir parça eder. Bu adam hem evine, sevimli bir kadına, hem Constitutionnel gazetesine hem dairesine, hem orduya, hem operaya, hem Allaha karşı olan vazifelerini

başarmanın, hepsine birden yetişmenin sırrına ermiştir. Fakat bu mazhariyetten gazeteyi, daireyi, operayı, orduyu, kadını ve Allahı paraya kalbetmek için istifade eder. Evet, her parmağında bir marifeti olan bu adamı selâmlıyalım. O her gün saat beşte kalkar, oturduğu yerle Monmartre arasındaki mesafeyi kuş gibi aşar, ister rüzgâr olsun, ister gök gürleşin, ister yağmur yağsın, ister kar serpsin o Costitutionnel idarehanesindedir. Orada dağıtma işini üzerine aldığı gazete tomarını bekler, bu siyasî gıdayı açgözlülükle karşılar ve alır götürür. Saat dokuzda yuvasındadır. Karısına bir cinas savurur, kaşla göz arasında şappadak öper, bir fincan kahve içer veya çocuklarını paylar. Ona çeyrek kala belediye dairesindedir. Sıcacık odasında, Değneğinde tüneyen bir papağan gibi, koltuğuna kurulur ve dörde kadar ağlamadan, gülmeden bütün bir kazanın ölüm, doğum haberlerini deftere geçer. Az önce Constitutionnel gazetesinin ruhu omuzlarında dolaşıyordu; şimdi de mahallenin saadet ve felâketi kaleminin ucundan geçer. Bir şeye tasalanmaz, daima şaşmadan ilerler. Vatanperverliği hap gibi gazetesinden yutar. Kimseye itiraz etmez. Herkes bağırırsa o da bağırır, herkes alkışlıyor mu, o da alkışlar ve kırlangıç gibi yaşar. Mahalle kilisesi hemen iki adım ötededir. Bu sayede önemli bir merasim oldukça yerini mülâzimet edenlerden birine bırakıp, kiliseye, ölenin istirabati ruhu için dua okumağa gidebilir. Zaten pazarları ve bayramları oranın en güzel süsü, en vakur müganniside; ko-

caman ağzını bükerek öyle bir âmin deyişi vardır ki! Mükemmel hanendedir vesselâm. Saat dörtte resmî vazifesinden kurtulunca Cité'nin en tanınmış dükkânına gidip oraya neş'e ve surur saçar. Karısı mes'uttur. Kocasının kıskanç olmağa vakti yoktur. Hem zaten o his adamı olmaktan çok iş adamıdır. Dükkâna geçer geçmez ilk işi tezgâhtaki kızlara takılmak olur. Bu marifetli bayanların işlediği muslinler, eşarplar ve türlü süsler ortasında keyfe gelir. Çok defa da yemekten evvel bir müşterinin işini görür, yevmiye defterine bir sayfa geçer veya vadesi gecikmiş bazı evrakı icra dairesine götürür. Hiç şaşmaz, her iki günde bir saat altıda, operada vazife başındadır. Koroda ölüp gidinciye kadar hanendedir. Ayrıca girmediği kılık da yokdur. Arap olur, mahpus rolünü alır, vahşi kıyafetine geçer, köylü kisvesine bürünür, harem ağası olur, ve daha neler de neler. Fakat hangi rolde olursa olsun, daima neş'e, keder, merhamet, hayret uyandırmakta, bazan durmadan bağırmakta, sırası gelince susmakta, kovalamakta, döğüşmekte, Romayı veya Mısırı canlandırmakta erbaptır ha. Fakat ne olursa olsun yine tuhafiyecilikten vazgeçmez. Geceyarısı oldu mu yeniden iyi bir koca, şefkatli bir baba olur ve muhayyilesi henüz opera perilerinin aldatıcı şekillerile gergin, karısının yatağına sokuluverir. Cemiyetin fıskı fücurundan ve rakkasa Taglioni'nin (1) şehevî ve yuvarlak bacak-

(1) Taglioni (Marie Sophie) 1804 - 1884 Louis - Philippe devrinde Opéra'da büyük bir sükse kazanan rakkase.

larından evlilik hayatında böylece istifade eder.

Sonra uyursa çabucak uyur. Uykuda da hayatta olduğu gibi acelecidir. Diyebiliriz ki o, insan şekline girmiş hareket, tecessüm etmiş mesafe, durmadan renk ve kıyafet değiştiren medeniyetin timsalidir. Evet, bu adam tarih, edebiyat, siyaset, hükûmet, din, askerlik her şeyin hulâsasıdır. Sanki canlı bir ansiklopedi, Paris gibi durmadan yürüyen ve hiç dinlenmiyen acayip bir atlastır. Onun her tarafı bacaktır. Tabiatile böyle bir didinmeden hiç bir sima sıhhat ve saffetini koruyarak çıkamaz. İradı bol bazı filozofların iddiasına bakılırsa, gittikçe dozü artan alkolün tesirile midesi dağlanarak otuzunda kocayıp ölen işçi bile, tuhafiyeciden daha bahtiyardır. Biri bir anda ölüp kurtulur, öteki yavaş yavaş kahrolur. Sekiz tane san'atından, omuzlarından, boğazından, ellerinden, karısından, ticaretinden, iltizam işlerinden, çocuklarından kazansa kazansa birkaç bin frank elde eder ve insan oğlunun yüreğine su serpen saadetlerin en zahmetlisine nail olur. Sonra gerek bu servet, gerek çocukları ki onun için her şeyin hulâsasıdır yüksek tabakanın şikârı oluverirler. Tuhafiyeci parasını, kızını, kollejde okuttuğu oğlunu hep ona verir. Babasından daha tahsilli olan çocuğun muhteris bakışları daha yükseklerdedir; çok defa küçük bir perakendecinin oğlu devlet mekanizmasında bir mevki işgal etmek sevdasına düşer.

Haydi biz de bu arzunun peşinden zemin katını bırakıp ilk kata çıkalım. Maksadımız biraz bir

şeyciği olanların âlemini görmek olduğuna göre tavan arasından dördüncü kata insek de olur. Burda da karşımıza çıkan aynı netice. Toptancı tüccarlar ve çırakları, memurlar, sarraflıkla uğraşan namuslu insanlar, madrabazlar, şeytan gibi herifler, başkâtip ve kâtip yamakları, icra memurunun, dava vekilinin, mukavelât muharririnin yazıcıları, hulâsa küçük borjuvazinin hareket eden, düşünen, kılı kırk yaran, murabahacılık yapan uzuvları. Parisin bütün kârlı işlerini idare eden, hububatına el atan, zahiresini toplayıp biriktiren, proleterlerin imal ettiği eşyayı anbara koyan, cenubun meyvalarını, denizin balıklarını, güneşli sahillerin şaraplarını istif eden, elini şarka uzatıp oradan Türklerin ve Rusların beğenmediği şalları alan, tâ Hindistana kadar yetişip mahsul toplıyan, satışı beklemek için tilki uykusuna yatan, ancak kazançtan sonra derin nefes alan, senetleri kıran, her türlü eshamı toplayıp sandığa kapayan, bütün Parisi parça parça arabasına doldurup götüren, çocukluğa has fantezileri, yaşlıların heves ve zaaflarını gözeten, hastalıklarından istifade eden hep onlardır. Gerçi bu adamlar işçi gibi ispirtolu içkiler kullanmaz, şehrin sınırlarındaki batakhanelerde yuvarlanmazlar amma, yine de güçlerini tüketir, kâh vücutlerini, kâh ruhlarını yorar. İkisini de takattan düşürür, arzuların pençesinde harap olur, durmadan mekik dokumaktan mecalsiz kalırlar. Onların belini büken, onları durmadan didinmeğe sevk eden menfaatlerin fermanı, bu canavar şehrin yüksek sınıflarını didikleyen arzuların kamçısıdır. Na-

sıl ki proleterlerin hareketinde müessir olan endişe de «kibar olmalı» arzusunun madde halinde tekevvünüydü. Görülüyor ki, burada da bu cihanşümul efendiye, altın veya zevke itaat etmek için, zamanı yutmak, zamanı sıkmak, günle gecenin çerçevesine yirmi dört saatten fazla zaman sıkıştırmak, çileden çıkmak, kahrolmak, ve hastalık içinde geçecek iki yıllık bir istirahat uğrunda ömrünün otuz senesini satmak gerek. İşçiyle küçük burjuvanın akıbetleri arasında biricik fark şu: Proleter bir deri bir kemik kalıp çalışamıyacak hale gelince hastanede can verir, halbuki küçük burjuva yaşamakta inat eder ve yaşar. Amma artık eblehleşmiştir, ona kendi venüsü olan sevdiği şehrin bulvarında, şaşkın şaşkın dolaşırken rastlarsınız: Çehresi aşınmış, manasızlaşmış, köhneleşmiştir, gözleri fersizdir, bacakları titrer. Burjuvanın arzusu ne idi? Milis alayında bir kılıç sahibi olmak, ocağında her gün et tenceresinin fıkırdaması, ihtiyarlık çağı için helâl kazanılmış bir mikdar altın ve Perelachaise mezarlığında uygunca bir yer. Onun sefa ve istirahat günü pazardır. Bir kira arabasında tenezzüh, kır âlemleri, işte başlıca eğlencesi. Bu âlemlerde karısı ve çocukları sefayı hatırla toz yutar veya güneşte pişip kızarır. Onun için meyhane, zehirli yemekleri nam kazanan lokanta, yahut gece yarılarına kadar süren aile balolarıdır. Bazı safdiller mikroskobun bir damla suda gösterdiği hüveynatın durmadan hora tepişi karşısında şaşıp kalırlar. Ya Rabelais'nin Gargantua'sı, takdir edilmemiş ulvî bir pervasızlığın timsali olan bu dev semalardan

toprağa inip de, Paristeki küçük borjuvaların hareketini seyretse kimbilir ne diyecekti. Buğday pazarının geniş bakır kubbesi altında sıralanan barakacıkları hiç gördünüz mü? Yazın bile soğuk olan buraları kışın küçük bir mangaldan maada ısınma vasıtasından mahrumdur. Halde satış memuru olan madam, erkenden buraya damlar ve söylediklerine göre bu işten eline yılda 1200 frank geçer. Madam kalktı mı mösyö de karanlık bir odaya sokulup mahallesindeki tüccarlara tefecilik yapar. saat dokuzda müdür muavinlerinden biri olduğu pasaport dairesindedir. Akşamları İtalyan tiyatrosunda veya beğeneceğiniz herhangi bir tiyatroda - veznedardır. Çocuklar sütnine yanındadır. Ordan alınır alınmaz ya kolleje ya yatılı bir mektebe yollanırlar. Mösyö ve madam üçüncü katta otururlar. Evlerinde yalnız bir aşçı kadın vardır. Asma lâmbalarla aydınlatılan 12 kadem uzunluğunda, sekiz kadem genişliğinde bir salonda balolar verirler. Fakat kızlarının yüz elli bin Frank dotası vardır. Onlara dinlenmek elli yaşında nasip olur. Bu çağa erdikten sonradır ki onları operanın üçüncü sınıf localarında veya Longhampda araba gezintilerinde görürsünüz. Hava güneşliyse, sırtlarında soluk bir tuvalet bulvardadırlar. Mahallede itibarları yerindedir, hükûmet tarafından sevilirler, yüksek burjuvazile akrabadırlar. Mösyö altmış beş yasında lejyon donör nisanına kavusur ve bir kazada belediye reisi olan damadının babası onu suvarelerine davet etmeğe başlar. Görüyoruz ki bütün bir ömrü dolduran bu didinmeler ancak çocuk-

ların işine yarıyor, küçük burjuvazi sanki alnının yazısıymış gibi evlâtlarını bir tabaka yükseltmeğe uğraşır. Zaten bir kanun şaşmazlığile her muhit yumurtalarını bir derece yukarıya fırlatır. Böylece zengin bakkalın oğlu noter olur, odun tüccarınınki hâkim. Eldeki ganimetten istifade etmemek gafletini gösteren tek kişi yoktur. Ve herşey paranın bu yükseliş hareketine yardım eder.

Şimdi bu cehennemin üçüncü dairesindeyiz. Elbet bu cehennem de bir gün Dantesine kavuşacak. Parisin karnı diyebileceğimiz bu üçüncü tabakada, şehrin kazançları nizamına konur, ve muamele namı altında tekâsüf eder. Burada bütün bir kalabalık: Dava vekilleri, doktorlar, noterler, müdiri umurlar, bankacılar, büyük tüccarlar, murabahacılar, hâkimler, içten gelen hırçın ve ıztıraplı bir hareketle depreşir durur. Bedeni ve ruhu harap edecek âmiller her taraftan çok burada mevcuttur. Bu adamların hemen hepsi pis yazıhanelerde, müteaffin mahkeme odalarında, parmaklıkla çevrili küçük kalem dairelerinde yaşarlar. Belleri bütün gün muamelelerin yükü altında iki kattır. Tetik davranmak, soyulmamak, herşey kazanmak veya hiçbir şey kaybetmemek, bir adamı yahut parasını ele geçirmek, bir muameleyi yoluna koymak, kaçıcı bir fırsattan faydalanmak, bir maznunu mahkûm etmek veya beraet ettirmek için sabahları ta fecirden uyanır. Atlarını da yorar bitirir, vaktinden evvel kocatırlar. Zaman onlar için müstebit bir hükümdardır. Daima ellerinden kaçar, onu ne genişletebilirler, ne tahdit edebilirler. Hangi ruh

içtimaî sefaletlerin yükünü taşımak, içtimaî sefaletleri tartmak, mükâfatlandırmak veya cezalandırmak gibi yıpratıcı işlerle uğraşır da, temiz, faziletli, civanmert kalabilir? Ve netice olarak hangi sima böyle bir hayat seyri içinde güzelliğini koruyabilir? Onlar her sabah, aileleri pençesine alan ıstıraplarıın derinliklerine inmeden önce kalplerini şayet kalpleri varsa bir tarafa bırakırlar. Nereye? Orası bilinmez. Onlar için gizli şey yoktur. Sırdaşı oldukları cemiyetin iç yüzünü apaçık görür ve istihkar ederler. Oysaki ne yapsalar, ya ahlâksızlıkla boy ölçüşe ölçüşe dehşet duyar, ümitsizliğe düşerler. Ya mücadeleden usanıp, gizli bir uyuşma neticesinde cemiyetteki fesatla kaynaşırlar. Yani bir kelimeyle, insanların, kanunların ve müesseselerin isteğile, henüz sıcak cesetlerin üstünde karga gibi uçuşan bu adamlar tabiatile bütün duygulara yabancı kalırlar. Para işlerile uğraşan yaşayanları, kontratolarla meşgul olan ölüleri, kanunşinas vicdanları tartar. Durmadan konuşmak zorunda olduklarından hepsi de fikrin yerine söze, his yerine cümleye baş vururlar ve böylelikle ruhları hançere halini alır. Kendi kendilerini yıprandırır, ahlâkî kayıtlardan uzaklaşırlar. Hislerindeki isabeti ne büyük tüccar muhafaza edebilir, ne hâkim, ne avukat. Zaman gelir ki hiç birşey duymaz olur ve nevileri tahrif eden kaideleri gelişi güzel tatbik ile iktifa ederler.

Bu sel gibi taşıp coşan hayatın dalgaları arasında sürüklenip giden bu bedbahtlar artık ne ko-

cadırlar, ne baba, ne de âşık. Hayattaki bütün hâdiselerin üzerinden kayıp geçer, ve büyük şehrin ağır meşgaleleri altında saati saatine yaşarlar. Evlerine döndükleri zaman da müşteri yakalamak, aşina bulmak, hâmi kazanmak endişesile baloya, operaya, eğlence âlemlerine gitmek ıstırarındadırlar. Hiç biri yemekte ölçü tanımaz, kumar oynar, sabahlarlar ve çehreleri şişer, yassılaşır, kızarır. Tezatlar yaratmak kabiliyetinden mahrum olan normal zevkler onlara çok sönük görünür. Zihnî kuvvetlerin bu dehşetli israfını, bukadar çeşitli ruhî yorgunlukları karşılamak için gizli ve korkunç bir sefahete atılırlar. Evet gizli ve korkunç bir sefahet çünkü herşey onların elinde, onların emrindedir ve cemiyetin ahlâkına düzen veren yine onlardır. Hakikî budalalıklarını ilmî bir ihtisas arkasında gizlerler, mesleklerini bilirler, amma o kadar. Doğrudan doğruya işlerini alâkadar etmiyen herşey onlar için meçhuldür. Öyle amma, gururlarını kurtarmak için herşeyden dem vurur, gelişi güzel tenkitlere girişir, hakikatte safdilken şüpheci görünmeğe kalkar ve bu sonu gelmiyen münakaşalar içinde zekâlarını boğarlar. Hemen hepsi de şahsî bir fikir sahibi olmak zahmetinden kurtulmak için içtimaî, edebî siyasî prejüjeleri rahatça benimser, vicdanlarını kanunun veya ticaret mahkemesinin himayesine vazettikleri gibi. Çok erkenden büyük adam olmak endişesile yola çıkan onlar, hedeflerine yetişemez, ve kibarlar âleminin zirvelerinde sürünür kalırlar. Sonra simaları öyle acı bir solgunluk, donuk gözler, geveze

ve şehvetperest bir ağız taşır ki, bir müdekkik bu simada, dimağın yaratıcı melekelerini, hâdiseleri bütün genişliğile görmek istidadını, tamim ve istidlâl kabiliyetini öldüren dar bir ihtısas çenberi içinde bocalayan fikrin tereddi ârızalarını derhal görür. Hemen hepsi de muamelelerin fırınında solar kavrulur. Hem bu dev makinelerin küçük parçalarına ilişen veya çarhlarına takılan adam yükselemez ki! Bu kusursuz, bu dört başı mamur işgüzarlar her yandan para çekmeğe, kasalarını doldurmağa uğraşıyorlarsa, bu aristokrat ailelerle akraba olabilmek arzusundandır. Küçük burjuvanın emel ve arzuları işçininkile eşitti. Burda da hâkim olan ayni ihtiraslardır. Ve gurur Parisin bütün ihtiraslarını hulâsa eder. Bu sınıfın örneği, ya mütemadî manevra ve meşakkatler içinde geçen bir hayatın sonunda yarıktan geçen karınca gibi kapağı Devlet şûrasına atan ikbalperest burjuva, yahut Kralın belki de zadegândan öc almak için - âyan meclisine âza yaptığı entrikayla kaşarlanmış bir gazeteci, veya bulunduğu kazada belediye reisi olmuş bir noterdir. Yani hep muamelelerin örsünde dövülen ve hedeflerine ancak canları çıktıktan sonra varabilen insanlar. Fransada âdet morukları başa geçirmektir. Emellerini genç omuzlara tevdi eden tacidarlar, Napolyon gibi, XIV üncü Lüi gibi büyük Krallardır.

Bu muhitin üstünde san'atkârlar dünyası yaşar. Burda da orijinallık damgasını taşıyan simalarda ulvî bir perişanlık görmedeyiz. Evet, bu simalar da yorgun bitkin ve muavveçtirler. Yaratmak ihtiya-

cile çırpınan, pahalıya mal olan hulyalarının ardından bir türlü yetişemeden koşan san'atkâr, yırtıcı bir dehanın pençesinde haraptır; daima zevke susamış haldedir. Tenbellikle boş geçen zamanını hummalı bir mesaiyle karşılamak azmindedir ve şöhretle lüksü, san'atla parayı birleştirmek gibi tahakkuku imkânsız bir emel peşinde bocalar, durur. İlk zamanlar alacaklının pençesinde soluğu kesilir. İhtiyaçları borçları doğurur ve bu borçlar ondan uykusuz çalışma geceleri ister. Faaliyetten sonra da zevk. Komedi akıörü geceyarısına kadar sahnededir. Sabahleyin rolünü tetkik eder. Öğleye prova ile meşguldür. Heykeltraş statüsünün yükü altında iki kattır. Gazeteci döğüşen bir asker gibi yürüyen bir fikirdir. İtibar gören ressam elindeki tablolar altında mecalsiz düşer. İşsiz kalan ressam dehasına inanmışsa ıstırabından kendi kendini yer. Rekabet, çekememezlikler, iftiralar bu istidatları mahveder.

Bazıları ümitsizliğe düşer, sefahetin uçurumlarında yuvarlanır, bazıları istikballerini çok erken satıp harcadıklarından genç ve meçhul ademe giderler. Aslında ulvî olan bu simaların pek azı güzelliğini koruyabilir. Zaten başlarının türlü hüsnü bir türlü anlaşılmaz, takdir edilmez. San'atkâr siması daima ölçülerin dışında budalaların ideal güzelliğe şart diye koştukları çizgilerin altında veya üstündedir. Hangi kudret bu simaları tahrip eder, diyeceksiniz? İhtiras; ve Pariste bütün ihtiraslar şu iki kelimenin içinde erir: Altın ve zevk.

Şimdi artık nefes alabiliriz. Hava ve feza te-

mizlendi değil mi? Burda artık ne didişme, ne tasa. Altının kavisler çizerek yükselişi sona erdi. Şimdi zirvelerdeyiz. Ta bodrum katındaki pencerelerden süzülmeğe başlıyarak dükkânların cılız bentlerle desteklenen mecrasından damla damla akan, mağazalarda ve imalâthanelerde cubuk haline getirilen altın ya genç kız ellerinde cihaz olarak, ya bir moruğun kemikli avuçlarında miras diye aristokratlar âlemine fışkırır. Orada parlar, orada kendini teşhir eder ve sel gibi akar.

Manevî âmilleri anlattık. Şimdi de Pariste yüksek mülkiyetin üzerine dayandığı bu dört arsadan ayrılmadan önce, maddî tahrip unsurlarını da işaret etmek, kapıcının, dükkâncının, işçinin simaları üzerinde her an tesir icra eden gizli bir vebayı göstermek, Paris hükûmet ricali tarafından vücudüne göz yumulan, taaffunu, idare cihazındaki ahlâk fesadı kadar tehlikeli bir musibeti göz önüne sermek lâzım. Evet. Burjuvaların çoğu havası bozuk evlerde yaşar, havanın seyrekleştiği dükkân arkası odalarda sokakların atmosferi korkunç ufunetler kusar. Hepsi bukadar da değil.. Unutmayın ki bundan başka büyük şehrin kırk bin evi ayaklarını mezbelelere uzatır. Hükûmet en iğrenç çamurun toprak altına sızıp kuyuları zehirlemesine ve yer altında Lutéce'in (1) mahut şöhretini devam ettirme-

(1) Lutèce: lutelia, bataklık yer mânasına gelir. Lutèce eski Gaulois şehirlerinden biri. Bazan Parise de Lutèce derler. Balzac burada kelimenin iştikakî mânasına telmih ediyor.

sine mâni olmak için, bu çirkefleri beton duvarlarla çevirmek gayretini henüz göstermemiştir. Bu yüzden Paris halkının yarısı avluların, sokakların basık binaların iğrenç kokuları içinde yatar.

Şimdi bir de havadar, şa'şaalı salonlara, bahçeli konaklara, zengin, aylâk, bahtiyar ve irat sahibi insanların âlemine bir göz atalım. Orda çehreler kibrin dişlerile kemrilmiş, solup sararmıştır. Orda bir damla samimiyet bulamazsınız. Zaten mütemadiyen zevk peşinde koşanların can sıkıntısile karşılaşmaları tabiî değil midir? Kibarlar yaradılışlarındaki bütün hamle kabiliyetlerini erkenden kısmış dizginlemişlerdir. İşçi ispirtolu içkileri suiistimal ediyordu. Biricik kayguları kendilerine neş'e yaratmak olduğundan, aristokratlar da ihsaslarını suiistimal ederler. Zevk de bazı tıbbî maddelere benzer, daima ayni tesiri yaratması için dozu arttırmak lâzım ve son damlada maddî veya manevî bir ölümle karşılaşmak mukadder. Bütün aşağı sınıflar zenginlerin önünde pusuya yatmış, onların heves ve zevklerini gözetlemededir, maksatları bu zevklerden birer sefahet ve istismar vasıtası yapmaktır. Bu memlekette pek ustaca örülen iğfal ağlarından kendini koruyabilmek hemen hemen imkânsızdır. Bunun için Parisin de tiryakileri vardır. Bu tiryakiler için kumar, şikemperverlik, veya zendostluk afyon mesabesindedir. Bunun içindir ki bu adamlarda daha erkenden romanesk fanteziler,

mevsimlik aşklar, birtakım fâni meyiller görürsünüz, hakikî ihtirastan haberleri yoktur.

Zenginler âleminde ademi iktidar hüküm sürer. Düşünceden eser kalmamış, fikirler de enerji gibi halvet odası cilveleşmelerine, kadın meclislerindeki gülünç taklitlere intikal etmiştir. Orada kırk yaşını geçmiş ağzı süt kokan delikanlılar, on altısında ihtiyar bilginler görürsünüz. Zenginler Pariste hazır fikir, çiğnenmiş ilim, formül haline konmuş görüşler bulur, şahsî bir fikir, ciddî bir bilgi, orijinal bir görüş edinmek külfetinden kurtulurlar. Bu âlemde budalalık, zaaf ve çapkınlıkla atbaşı gider. Hepsi vakte karşı hasistir: Durmadan vakit kaybettikleri için. Orada ne ciddî fikirler arayın, ne samimî duygular. Kucaklaşmaların arkasında derin bir alâkasızlık, nezaketin altında devamlı bir istihfaf saklıdır. Orda kimse bir başkasını sevmez. Sathî nükteler, boşboğazlıklar, ötekinin berikinin aleyhinde çekiştirmeler ve sonra alabildiğine beylik lâflar konuşmalarının özünü teşkil eder. Sonra bu zavallı bahtiyarlar, La Rochefoucauld gibi öz deyişler söylemek için toplanmadıklarını ileri sürerler, düşünmezler ki on sekizinci yüz yılın bulduğu orta bir şekil, çok doluyla bomboş arasında bir salon hayatı mevcuttur. Şayet aklı başında birkaç kimse çıkar da zarif ve tatlı nükteler yapmağa kalkarsa, zarafeti anlaşılmaz; bu adamlar da karşılık görmeden bahsetmekten usanır, çok geçmeden evlerine kapanarak, budalaları kendi sahalarında caka satmakta serbest bırakırlar. Bu kof hayat, bir türlü

gelmiyen bir zevki durmadan beklemek, bu ardı arası kesilmeyen can sıkıntısı, ruhun, gönlün ve beynin bu mutlak boşluğu, Paris kibarlarının bu herşeyden gına getirmiş hali, yüzlerinin çizgilerine de aksederek, hatlarında ademi iktidar sırıtan, altınların kızıllığı ışıldayan, zekânın yokluğu okunan bu zenginlere has fizyonomiye bu vakitsiz kırışıklıklara bu mukavva çehrelere kendi damgasını basar.

Parisin manevî cephesine ait bu tasvir de gösterir ki, fiziki Paris şimdi olduğundan başka türlü bir manzara arzedemezdi. Bu taçlı şehir, her zaman gebe olan bir kraliçedir ki önüne geçilmiyecek kadar şiddetli, çılgın iştiyakları, aş yermeleri vardır.

Paris kürenin başıdır. Dehadan adeta çatlıyan ve beşer medeniyetine yol gösteren bir dimağ, büyük bir adam, her an yaratıcı bir san'atkâr, bakışları en gizli noktaları gören bir siyasidir. Beyninde çizgileri bulunması, büyük adamın kusurlarına, san'atkârın fantezilerine, ve politikacının bıkıntılarına sahip olması da bundandır. O, bu fizyonomisile hayırla şerrin filizlenmesini, kavga ve zaferi, hem trampetleri arzın dört bucağında hâlâ çınlayan 89 un fikir savaşını, hem 1814 hezimetini ifade etmektedir. Demek bu şehirde, tıpkı dalgaları yarıp geçtiğini hayran hayran seyrettiğimiz muhteşem vapurların buhar kazanı gibi, şimdikinden daha ahlâklı, daha samimî, daha temiz olamazdı. Zaten Paris hamulesi zekâ olan ulvi bir sefine değil midir? Evet buranın arması kaderin bazan rıza gös-

ıerdiği kerametlerden biridir. Paris şehrinin zaferlerle işlenmiş, safi tunçtan muazzam sereni vardır ve bu serenin nöbetçisi Napolyondur. Bu gemi de bazan sapıtır, bazan yalpa vurur, fakat bütün dünyayı dolaşır, tribünlerinin yüzlerce ağzından her tarafa kıvılcım saçar, ilim deryasında pervasız bir ihtişamla yüzer ve alkışlanır. Yelken direklerinin üstünden âlimlerinin ve san'atkârlarının sayhası yükselir: «İleri! Yürüyün, arkamda gelin!» taşıdığı kalabalık yolcu alayı sefineyi yepyeni bayraklarla donatmaktan hoşlanır: Bir taraftan halatların arasında gülüşen muçolar ve işçi yamakları, ötede burjuvazinin ağır safrası. Katran sürünmüş işçiler ve tayfalar, sonra kamaralarda bahtiyar yolcular, küpeşteye doğru eğilmiş sigaralarını tüttüren kişizade deniz teğmenleri; güvertede yeni keşifler peşinde koşan veya ikbal arzusile tutuşan askerler. Böylece her sahile uğrar, bir yandan keskin ışıklarla orayı aydınlatırken, bir taraftan da ya bir zevk vasıtası olan zafeıler, ya para istiyen aşklar arar.

Görüyoruz ki proleterlerin müfrit faaliyeti, hem küçük hem büyük burjuvaziyi pençesinde eriten kâr arzusunun azıtışı, san'atkârı rameden fikirlerin insafsızlığı, kibar takımının durmadan peşinde koştukları ölçüsüz zevkler Parisin fizyonomisindeki bu çirkinliğin tabiî olduğunu izaha kâfi sebeplerdir. Şarkın, uzun çubuklu, kısa bacaklı, gövdeleri dört köşe, fikirleri derin hekimleri hareketi istihkar eder, hareketten ürkerler. Beşer ırkının yalnız orada

yakışıklı bir büst arzetmesi, bu adamların devamlı bir sükûnet içinde yaşamağı kendilerine iş edinmelerinin neticesidir. Pariste öyle mi? Aşağı sınıflar, orta tabakadakiler, yüksek seviyedekiler, herkes insafsız bir ilâhenin, ihtiyacın, kamçısı altında, koşar, sıçrar, zıplar: Para ihtiyacı, şan ve şeref ihtiyacı, eğlence ihtiyacı, onun için taze, sakin, zarif ve tam manasile genç bir sima, Pariste istisnaların en fevkalâdesidir, nadiren görülür. Olur da böyle bir sima gözünüze ilişirse, mutlak ya genç ve hamiyetli bir rahibe; ya gerdanı katmerli kırk yaşlarında saf bir papaza; veya bazı burjuva ailelerinde rastlanılan temiz ahlâklı bir delikanlıya; yahut henüz tatlı hayaller içinde yaşayan ve ilk çocuğunu emziren yirmi yaşlarında bir anneye; eyaletlerden gelmiş ve sofu bir dul kadının nezareti altında metelik yüzü görmeyen taze bir gence; hassa toplarını açıp kapamaktan bitap düşerek gece yarısı uykuya dalan ve sabahleyin satılacak eşyayı düzene sokmak için saat yediden uyanan bir sanatkâra; çok defa da kendini güzel bir fikre vererek kanaatkâr, sabırlı ve masum bir manastır hayatı süren bir ilim veya şiir âşıkına, veya kendi kendinden memnun, budalalıkla beslenen, pürsıhhat, her an kendi kendine gülümseyen bir ahmağa, yahut da gamsız ve serazat bir serseriye aittir. Zaten Pariste hakikaten mes'ut yaşayan ve payıtahtın her an değişen şiirini kana kana tatabilen yalnız serserilerdir.

Bununla beraber, imalâtın, muamelelerin, ka-

zançların, san'atların ve altının bu dizginsiz, bu mütemadî hareketi, Pariste muayyen bir imtiyazlılar grupunun işine yarar, bu imtiyazlılar: Kadınlardır. Gerçi onların da fiziyonomisini harap eden binbir gizli sebep var, amma aralarında şark usulü bir hayat süren ve güzelliklerini koruyabilen küçük bahtiyar gruplar da mevcuttur. Böylelerinin sokaklarda yürüdüğü pek seyrek görülür; tüveycleri ancak muayyen saatlerde açılan ve hakikaten ekzotik istisnalar teşkil eden nadir çiçekler gibi, gizli yaşarlar. Sonra unutmıyalım ki Paris hakikî bir tezatlar beldesidir. Gerçi orda saf ve temiz hisler nadirdir, nadirdir amma, başka diyarlarda olduğu gibi nezih dostluklar, ölçüsüz sadakatler de mevcuttur. İhtiras ve menfaatlerin savaş halinde olduğu bu meydanda, tezahür eden hisler hemen hemen kat'î bir mükemmeliyet arzeder ve üstüste hesap edildiği takdirde ulvileşir: Tıpkı ordu dediğimiz topluluklarda, saflarında hodbinliğin hâkim olduğu ve herkesin yalnız kendini korumak kaygusuna düştüğü daimî hareket halindeki insan cemiyetlerinde olduğu gibi. Ayni şey simalar için de vakidir. Pariste, bazı defalar, yüksek aristokratlar muhitinde istisnaî bir terbiye ve an'anenin meyvası olan görenleri hayran bırakacak kadar güzel genç simalar göze çarpar. İngiliz kanına mahsus genç güzelliğe, cenup iklimlerine has metin çizgileri, Fransız zekâsını, şekillerdeki saffeti ilâve edin: İşte bu gençlerin fizyonomisi. Onlar, dudaklarındaki lâtif kırmızılık, ipek saçlarının pırıl pırıl yanan siyahlığı,

gözlerinin alev saçan güzelliği, bembeyaz tenleri ve yüzlerinin çok zarif biçimile, diğer soluk, kocamış, yamru yumru ve buruşuk çehreler arasında, tatlı tatlı seyredilen, insan şeklinde çok güzel çiçeklerdir. Biz erkekler, sevimli, zarif, kibar ve muhayyilemizin ideal bir kızda tahayyül ettiği bütün bekâretlerle süslü bir hilkat bediasını, nasıl aç gözlü bir zevkle seyredersek, kadınların gözleri de ayni kuvvetli hırs, ayni şiddetli hayranlıkla bu gençlere takılır. Şayet Paris ahalisine atfettiğimiz bu sür'atli bakış, orada, Rafael'in tablolarında görülen simaların nekadar nadir olduğunu ve böyle bir güzelliğin hemen ilk nazarda uyandırdığı ateşli takdir ve hayranlığı gösterebildiyse hikâyemizin uyandırabileceği alâka haklı görülecektir. Örf ve âdata ait ilimlerde skolâstik tabirler kullanmak caizse: Bizim de isbatına çalıştığımız bu idi: Quot erat demonstratum.

Şimdi hikâyemize geçebiliriz. Lâtif bir ilkbahar sabahiydi. Açılan yapraklar henüz yeşillenmemiş, güneş damları ışıldatmağa başlamıştı. Gök masmaviydi. Paris halkı peteklerinden çıkmış arı kafileleri gibi bulvarlarda vızıldayor, sahrayı yeni baştan donatıp canlandıran düğün alaylarını selâmlıyarak Paix sokağından Tuileries'ye doğru bin renkli bir ejderha gibi akıyordu. Böyle şen ve şakrak bir gündü. Bu aydınlık bahar sabahının güneşi kadar güzel, kibar giyinmiş, tavırları zarif ve tekellüfsüz bir delikanlı, Tuileries'nin geniş ve ağaçlıklı yolunda geziniyordu. Hadi söyliyelim, bu genç bir aşk

çocuğu, Lord Dudley'le meşhur Marquise de Vordac'ın gayri meşru oğullarıydı. Henri de Marsay ismindeki bu adonis Fransada doğmuştu. Lord Dudley, Henri'yi doğuran genç kadını Monsieur de Marsay adında ihtiyar bir asılzadeyle evlendirmiş, bu solmuş ve sönmeğe yüz tutmuş kelebek de mefruz oğluna bahşedilen yüz bin frank irattan istifade mukabilinde çocuğu kendi evlâdı olarak kabul etmişti. İhtiyar de Marsay karısını tanımadan öldü. O ölür ölmez Madam de Marsay Marquis de Vordacla evlendi. Zaten bu izdivaçtan evvel de ne çocuğile pek alâkadar olmuştu, ne Lord Dudley'le. Evvelâ Fransayla İngiltere arasındaki harp iki âşıkı biribirinden ayırmıştı. Sonra, ne olursa olsun sadakat Pariste moda olmamıştır. Nitekim olmıyacak da. Şuh, zarif ve umumî takdire mazhar kadının yaptığı sükse, Parisli işvekârda annelik duygusunu söndürdü. İhtimal çok sevdiği genç kızın çabucak ihanet edişi, Lordda ona ait her şeye karşı bir nevi kin uyandırmıştı, ihtimalki babalar yalnız yakından tanıdıkları evlâtları severler de ondan.. Lord Dudley de evlâdile annesinden daha fazla meşgul olmadı.

Zavallı Henri de Marsay babalık duygusunu, baba olmak mecburiyetinde olmayan adamda buldu. Fakat tabiatile Monsieur de Marsay'ın babalığı pek noksan kaldı. Tabiat nizamında çocukların ancak kısa bir zaman için babaları vardır; bizim kişizade de bu işte tabiati taklit etti. Zaten muayyen zaafları olmasaydı, ismini satmıyacaktı; sattıktan sonra da,

hazinenin irat sahiplerine verdiği altı aylıkları hiç bir vicdan azabı duymadan kumarhanelerde yedi meyhanelerde içti. Sonra çocuğunu ihtiyar bir kız-kardeşine Mademoiselle de Marsay'a tevdi etti. Kızcağız çocuğa büyük bir itina gösterdi ve kardeşinin tahsis ettiği cüz'î maaşın bir kısmile ona bir hususî muallim tuttu. Meteliğe muhtaç olan bu mürebbi, çocuğun istikbalini ölçtü, biçti ve sarf edeceği emeklerin mükâfatını yüz bin frank irattan çıkarmağa karar verdi; çocuğa çabucak ısınmıştı. Sonra, tesadüf eseri olarak bu mürebbi, Fransada kardinal, Romada Borgia olmak için yaratılmış hakikî bir papazdı. Rahip de Maronis bu büyük adamın ismi kollejde on senede okutulan şeyleri, talebesine üç senede öğretti ve ona medeniyeti bütün veçhelerile göstermek suretile verdiği terbiyeyi ikmal etti: Bunun için onu kendi tecrübelerile techiz etti, o zaman kapalı bulunan kiliselere pek götürmedi amma, kulislerde dolaştırdı ve bilhassa alüfte meclislerinde bulundurdu; beşerî hisleri parça parça önüne serdi; siyaseti, asıl menbaında, salonların kucağında öğretti, devlet makinesinin bütün teferrüatını saydı, döktü. Çocuk bütün bu ihtimamları cevapsız bırakmıyordu. Öyle ki 1812 de peskopos olarak vefat eden de Maronis'in sema altında, henüz on altı bahar görmüş olmasına rağmen kafası ve kalbi kırk yaşındakileri cebinden çıkaracak kadar işlemiş bir evlât bıraktığından dolayı gözleri arkada kalmamıştı. Eski ressamların, bu saf san'atkârların dünya cennetindeki yılana ver-

dikleri en cazip şekiller altında tunçtan bir kalp, alkolize bir dimağ bulunabileceğini kim aklından geçirebilirdi? Fakat bu da birşey değil. Fazla olarak bizim papaz manevi evlâdını Parisin yüksek sosyetesinden bazı adamlarla tanıştırmıştı. Bunlar genç adam için diğer yüz bin franklık bir irat kadar kıymetli hazineler sayılırdı. Sonra bu kusurlu fakat açıkgöz, imansız fakat âlim, hain fakat sevimli, görünüşte zayıf, fakat hem kafa, hem kol bakımından güçlü papaz talebesine o kadar müfit oldu, onun kusurlarına o kadar göz yumdu, her cins kuvveti o kadar iyi hesapladı, beşerî cerihaları deşerken o derece büyük bir nüfuzla hareket etti, masa âlemlerinde, Frascati'de, ve daha bilmem nerelerde o kadar kayıtsız bir iştiha gösterdi ki, minnettar Henri de Marsay 1814 de, yalnız bir şeyden, hocasından yadigâr kalan portrenin temaşasından teessür duyuyordu. Fransa ile İngiltere arasındaki harp genç Marsay'ın hakikî babasını tanımasına engel oldu; zaten ihtimalki onun ismini bile bilmiyordu. Metrûk çocuk annesini de tanıyamadı. Tabiî babalığının ölümüne de pek az aldırış etti. Biricik annesi Mademoiselle de Marsey vefat edince, merhumeye Père-Lachaire mezarlığında güzel bir mezarcık yaptırdı.

Rahip talebesini 1811 de hacir altından çıkarmıştı. Sonra annesi Marki de Vordac'la evlenince bir aile meclisi akdolundu. de Moranis kilisede günah çıkarırken gözüne kestirdiği namuslu fakat beyinsiz bir adamı Henrinin servetini idareye me-

mur kıldı. Gerçi irat kilisenin ihtiyaçlarına harcanıyordu amma, sermayenin kaynamaması lâzımdı.

Bu suretle 1814 sonlarına doğru Henri de Marsay her türlü kayıttan âzade ve eşsiz bir kuş kadar serbestti. Yirmi ikisini bitirdiği halde henüz on yedisinde görünüyordu. En müşkülpesent rakipleri bile onu Paris'in en güzel genci olarak kabul ediyorlardı. Babası Lord Dudley'in canlar yakan mavi gözlerine, annesinin pek gür siyah saçlarına tevarüs etmiş, ve her ikisinin temiz kanını, bir genç kızınki kadar nermin cildini, uysal ve mütevazı edasını, ince, mevzun ve kibar endamını, çok zarif ellerini kendinde toplamıştı. Bir kadın için onu görmek, ona çılgınca tutulmak demekti. Bilirsiniz ya? Kalbi kemiren arzular vardır, Paris kadınları sebatsız olduklarından bu arzular tatmin edilmek imkânsızlığından unutulurlar. Orange hanedanının şiarı olan «devam ettireceğim» cümlesini ısrarkâr tavrile söyleyebilen pek az kadın vardır. Bu ter ve taze canlılığına, gözlerinin berrak parlaklığına rağmen Henri, arslan kadar cesur, maymun kadar meharetliydi. Havada uçan kuşu vurur, Centaure efsanesini tahakkuk ettirecek gibi ata biner, bir arabayı zarafetle dörtnala koşturabilirdi. Sonra melek kadar hafif, kuzu gibi usluydu amma değme külhanbeyini savat müsabakalarında olsun, değnek oyununda olsun pekâlâ devirebilirdi. Piyanoyu o kadar iyi çalardı ki felâkete düşerse artist olarak hayatını kazanabilecekti. Hele öyle bir sesi vardı ki! Barbajo'dan mevsim başına 50 bin frank

alabilirdi. Heyhat ki bütün bu mükemmel meziyetler, bu sevimli kusurlar müthiş bir nakiseyle kararıyordu. Henri ne erkeklere itimat ederdi, ne kadınlara... Ne Allaha inandığı vardı, ne şeytana. Tabiatin kaprisleri onu bu şekilde techiz etmiş, hocası papaz fıtratin mevhibelerini bu yolda inkişaf ettirmişti.

Bu macerayı daha kolay anlaşılır bir şekle sokmak için ekleyelim ki, Lord Dudley böyle güzel bir portreden birkaç nüsha çıkarmak için, arzularına ram olan bir sürü kadın buldu. Bu neviden ikinci şaheseri, bir İspanyol kadınının çocuğu olan Euphémie ismindeki genç kızdı. Euphémie Havanada büyümüş, yanında Antil adalarında doğmuş bir genç kız, kalbinde müstemlekelerin harap edici zevklerile oradan Madride dönmüştü. Bereket hemen karun kadar zengin ihtiyar bir İspanyol asilzadesile: San Réal Markisi Don Hijos'le evlenivermişti. İspanya Fransa orduları tarafından işgal edileli Euphémie Parise yerleşmiş Saint Lazerre sokağında oturuyordu. Lord Dudley gerek aldırış etmediğinden, gerek gençliğin masum duygularına hürmet göstermekten mütevellit bir hisle çocuklarına ötedeki berideki kardeşlerinden bahsetmedi. Ne demeli? Bu medeniyetimizin ufaktefek mahzurlarından biri. Buna mukabil o kadar iyi tarafları var ki, bunların yüzü suyu hürmetine fenalıklarını mazur görmek lâzım. Bu bahsi kapamak için şunu da söyliyelim: Lord Dudley 1816 da İngiliz adliyesinin takibatından kurtulmak için Parise sığınmış-

tı. Seyyah Lord, Henriyi görünce bu güzel delikanlının kimin nesi olduğunu sordu. İsmini söyledikleri zaman: — Eyvah, dedi bizim çocuk ha, ne felâket.

İşte 1815 senesi nisanının ortalarına doğru Tuileries hıyabanında kuvvetlerine güvendikleri için haşmet ve sükûnet içinde yürüyen bütün hayvanlar gibi naz ve eda ile dolaşan delikanlının hikâyesi, burjuva kadınları onu bir daha görmek için geri dönüyorlar, kibar hanımlar ise onun dönüşünü bekliyorlar ve sırasında hatırlıyabilmek için, içlerinden en güzellerin vücudüne yakışacak olan bu şirin çehreyi hafızalarına nakşediyorlardı. Geçerken Marquis de Ronquerolle Henriye: — Pazar günü burada işin ne? diye sordu. Genç adam: — Ağda balık var, diye cevap verdi. Bu fikir mübadelesini sadece bakışlarının ifadesile yapmışlardı, yoksa iki gencin tanıştığını gösterecek hiçbir hareket vuku bulmamıştı. Genç adam piyasa edenleri, Parislilere has bir görüş ve duyuş çabukluğile süzmekteydi. Parisli bu haliyle ilk nazarda hiç bir şey görmüyor, hiç bir şey duymuyor gibidir, oysaki her şeyi görür ve duyar. Bu esnada bir genç Henrinin yanına sokuldu ve: — Nasılsınız bakalım de Marsay dostumuz? diyerek lâübali bir eda ile koluna geçti. Henri ona, görünüşte muhlisane, fakat Parisli gençler arasında ne hal ne de istikbal için bir vaid ifade etmiyen bir tavırla: — Âlâ, diye cevap verdi. Gerçekten Parisli gençler başka hiçbir şehrinkine benzemez. İki kısma ayrılırlar: Biraz

malı veya parası olan genç, meteliksiz genç. Yahut düşünen delikanlı, harcayan delikanlı. Yalnız yanlış anlaşılmasın. Burda bahsettiklerimiz Pariste kibar bir hayatın leziz akışına ayak uydurabilen yerli gençlerdir. Bunlardan başka delikanlılar da mevcuttur amma bu sınıftan olanlar, Paris hayatının pek geç farkına varır, ve oyuncak olurlar. Öyle her şeyi ince eleyip sıkı dokumazlar, tahsil yapar, çalışıp çabalar, başkalarını tekrar ederler. Sonra bir kısım gençlere de rastlanır ki, fakir veya zengin muayyen bir mesleğe sarılır, yalnız bununla meşgul olurlar. Bunları bir parça Rousseau'nun Emile'ne benzetebiliriz. Vatandaş, hem de halis vatandaştırlar; sosyete hayatında hiç görünmezler; diplomatlar bunlara ahmak ismini verir... Ahmak olsunlar zeki olsunlar adetlerile Fransayı ağırlığı altında boyun eğdiren mutavassıtlar sürüsünü çoğaltırlar. Devlet umurunu veya şahsî işleri budalalara has soğuk hareketlerle berbat etmeğe daima hazırdırlar. Sonra ehliyetsizliklerine, hüsnü ahlâk ve istikamet ismini verir, bu hallerile öğünürler. Bu cinsten içtimaî fazilet mükâfatı namzetleri, idare cihazını, orduyu, adliyeyi, meb'uslar meclisini, sarayı muzır varlıklarile istilâ ederler. Memleketin kıymet ve itibarını düşürür, siyasî bünyeyi ağırlığile yoran bir nevi lenfa vücude getirirler. Bu namuslu zatların istidatlılara verdiği ünvan, ahlâksız veya dolandırıcıdır. Şayet onların dolandırıcı dediği bu adamlar hizmetlerine mukabil para alıyorlarsa, bari buna karşılık da iş görüyorlar. Halbu-

ki kendilerinin biricik kârı zarar etmektir, böyle olduğu halde halk tarafından saygı da görürler. Fakat Fransa namına hamdedelim ki kibar gençlik bu herifleri: Salaklar diye damgalar durur.

Görüyoruz ki, ilk nazarda Henri de Marsay'ın da içine dahil olduğu sevimli grubu yani Pariste kibar bir hayat yaşayan delikanlıları iki kısma ayırarak mütalea etmek tabiî görünüyor. Fakat hâdiselerin sathında kalmayan müşahitler bilirler ki bu ayrılıklar bilhassa manevidir ve hiçbir şey bu haricî kabuk kadar aldatıcı değildir. Hemen hemen hepsinin de müşterek tarafları vardır: Hepsi de cemiyetin ilerisinde yürür, gelişi güzel konuşur. Hâdiselerden, edebiyattan, güzel san'atlardan harman çorman bahsederler. Her senenin Pitt ve Cobourg'u ağızlarından düşmez. bir konuşmayı bir cinas yaparak yarıda kesiverirler. İlmi de âlimi de maskaraya çevirmek âdetlerindendir. Bilmedikleri yahut korktukları her şeyi küçük görür, bütün meselelerde kendilerini mercii âlâ ilân ederek, her şeyin fevkine yükselmeğe yeltenirler. Lüzum görünce babalarını aldatmaktan, annelerin gösünde yalandan, riyakâr gözyaşları dökmekten çekinmez, umumiyetle hiçbir şeye inanmazlar. Kadınların aleyhinde bulunur, yahut sahte bir tevazu gösterirler. Amma bakikatte adi bir alüftenin, yahut bir kocakarı parçasının emirlerine boyun eğerler. Hesabilikleri, ahlâkî bozukluklukları ve haşin ikbalperestliklerile hepsi de kemiklerine kadar çürümüştür. Göğüslerini yarın kalplerinde mutlak taş bulacaksınız. Tabiî halde haricî

manzaraları fevkalâde güzeldir. Her fırsatta arkadaşlığı öne sürerler, hepsi de ayni derecede cerbezeli ve caziptirler. Mütemadiyen değişen jargonlarında hep ayni istihza havası hâkimdir. Tuvaletlerinde garabet göstermek isterler. Rağbette olan falan veya filân aktörün budalalıklarını tekrarlamaktan iftihar duyarlar. Karşılarındaki kim olursa olsun söze küstahça saygısızca başlarlar, maksatları ilk zaferi kazanmaktır. İki gözlerini birden oymak için, önce bir gözünün oyulmasına razı olmıyanların vay haline! Vatanın felâket ve musibetleri vız gelir onlara. Fırtınalı denizlerin dalgalarını süsleyen beyaz köpükler gibi şirindirler. Waterloo muharebesi günü, kolera yurdu kasıp kavurur veya memleket ihtilâl içinde tutuşurken, onlar hervakitki gibi giyinir, bira içer, dans ederler. Hepsi ayni masrafı yapar, amma asıl fark da burda kendini gösterir. Bazıları bu mütemadiyen dalgalanan ve tatlı tatlı harcanan servetin resülmaline zaten maliktir. Diğerleri ise intizar halindedir. Ayni terzinin müşterileridirler, amma parasızların hesap faturası ödenmez. Sermayesi olanları kalbura benzetebiliriz. Duydukları her fikir bir kulaklarından geçer, öbüründen çıkar. Halbuki ötekiler mukayeseler yapar, işlerine gelen fikirleri benimser, kendilerine mal derler. Birinciler birşeyler bildiklerine kanidirler, oysaki birşey bilmez, fakat her şeyi anlarlar; muhtaç olmayana her şeyi verir, ihtiyaç duyana zırnık koklatmazlar. Buna mukabil istikbal kaygusunda olan ötekiler, gizliden gizliye etrafın ne düşündüğüne gözkulak olur,

paralarını değil, çılgınlıklarını bile yüksek faizler getirecek şekilde tanzim ederler. Birincilerde intibalar sadakatlerini kaybetmiş, ruhları kullanıla kullanıla aşınan bir ayna gibi hiçbir suret aksettirmez olmuştur; diğerleri, zengin arkadaşları gibi ihsas ve hayatlarını çılgın bir israfla harcar görünür, halbuki büyük bir tasarrufla kullanırlar. Birinciler herhangi bir ümitle, imana lüzum görmeden, pupa yelken akıntıyı geçen siyasî bir sisteme bağlanıverir, türküsünü söyledikleri sefine batış tehlikesi gösterince, hemen bir başkasına atlayıverirler. Berikiler istikbali ölçer, biçer, hesaplarlar. Onlara göre siyasî fikirlerde sadakat, İngilizlerin ticarette gösterdikleri dürüstlük gibi bir muvaffakiyet unsurudur.

Buna mukabil tac ve taht değişmeleri hakkında zengin delikanlı cinas yapar veya nükte savururken, parasız açık bir hesap veya gizli bir adilik irtikâp ederek, arkadaşlarile samimiyeti kesmeden ikbal mevkiine yükselir. Birinciler başkalarının da fikir ve düşünce sahibi olabileceğini hayalinden geçirmez, dünya bir gün önce yaratılmış gibi bütün fikirlerini yeni zanneder, nefislerine karşı ölçüsüz bir itimat beslerler, en zalim düşmanları yine kendileridir. Diğerleri insanları hakikî değerlerile ölçer ve daimî bir şüphe, daimî bir emniyetsizlik beslemekten de geri durmazlar; istismar ettikleri dostlarından daha fazla düşünecek kadar da durendiştirler. Geceleri, başlarını yastığa koydukları zaman, insanları tartarlar: Tıpkı kazandığı altınları

tartan bir cimri gibi. Birinciler ehemmiyetsiz bir saygısızlık karşısında alevlenir, ve kendilerini zayıf damarlarından, gururlarından yakalayarak, kukla gibi oynatan diplomatların alaylarına katlanırlar. İkinciler kendilerine hürmet ettirmesini bilirler. Hem kurbanlarını seçmekte ustadırlar hem hâmilerini. Böylece bir gün meteliksizler paralı, paralılar meteliksiz oluverir. Dünkü zenginler mevkice yükselen dostlarına hilekâr, kötü kalpli nazarile bakar, fakat kuvvetli insanlar olduklarını da teslimden geri kalmazlar. Çok yamandır cümlesi siyasette, aşkta veya servette ikbale erişenler hakkında söylenen en büyük medihtir.

Kendine Henri de Marsay'in arkadaşı ismini veren delikanlı hoppa bir çocuktu. Eyaletten gelmişti. O zamanın modasına hükmeden gençler, kendisine bir mirası usül dairesinde yemek san'atını öğretiyorlardı. Aldırdığı yoktu, her şeyi bitince eyalette yiyecek ekmeği, emin bir mevkii vardı. Kısacası bu genç ayda yüz frank gibi cüz'î bir tahsisatla geçinirken, birdenbire babasının bütün servetine tevarüs etmişti. İhtimal kendisile eğlendiklerinin farkında olacak kadar anlayışlı değildi, amma servetinin üçte ikisi suyunu çekince fren edecek kadar hesaplıydı. Pariste bin franklık birkaç banknota kıymak sayesinde bir koşum takımının hakikî değerini, bahşiş verme âdabını, herkese karşı gösterilmesi lâzımgelen hissiyat ve muamelâtı öğrendi. İnsanlarla hangi cins pazarlıklar ve anlaşmalar yapılabileceği hakkında âlimane düşünceler dinledi. Atla-

rından Pyrenéelerden gelme köpeklerinden, münasip tabirlerle bahsetmeğe, giyinişinden, yürüyüşünden, ayakkabından bir kadının hangi sınıftan olduğunu anlamağa, ekârta denilen kâğıt oyununu öğrenmeğe, modaya ait bazı tabirleri zihninde tutmağa ve Paris âlemlerinde düşüp kalktığı sıralarda eyaletine döndüğü zaman, oraya çay zevkini, İngiliz işi gümüş takımlarını, sevdirip kabul ettirebilecek, ve ölüp gidinciye kadar etrafında olup bitenleri hakir görmek salâhiyetini verecek bir otorite kazanmağa gayret ediyordu. Pervasız bir spekülatör bir mutemetten nasıl istifade ederse de Marsay de sosyete hayatında onu kendine siper yapmak emeliyle arkadaş olmuştu. Samimî veya yapmacık, Marsay'ın dostluğu Paul de Manoville için içtimaî bir mevki demekti. O da samimî dostu de Marsay'ı bu şekilde istismar eden kurnazlığına hayran oluyordu. Arkadaşının gölgesinde yaşıyor, sık sık şemsiyesinin altına geçiyor, çizmelerini avağına çekiyor, onun şa'şaasile parlıyordu. Henrinin yanında durur, yahut onunla birlikte yürürken, — Sakın bize yan bakmayın, biz sahici kaplanlarız ha! der gibi bir edası vardı. Çok defa da öğünerek: — Şayet Hanri'den şunu veya bunu istesem mutlak yapar, tabiî ya arkadaşım derdi. Amma gel gelelim Henri'den hiçbir şey istememeğe de gayret ederdi. Ondan çekiniyordu, bu belli belirsiz korku, başkaları üzerinde tesir ediyor ve Henri'nin işine yarıyordu. Arada bir: — «de Marsay yaman adamdır. Bak görürsünüz, istediği mevkie nasıl geçecek. Günün birinde

Hariciye Vekili olarak karşıma çıkarsa hiç de şaşmıyacağım. Hiçbir kuvvet ona kafa tutamaz.» derdi. de Marsay'ın ismi sözlerinde teminat yerine sık sık yer alırdı: «İnanmazsanız de Marsay'e sorun» gibilerde... Yahut: «Geçen gün de Marsay'le beraber bir kadın meclisindeydik, şerefime öyle bir... ilâh» veya «geçen de Marsay'le ava çıkmıştık, inanmıyordu.. Kocaman bir çalılığı attan kıpırdamadan aştım.» Demek, bütün bu izahat da gösteriyor ki Paul de Manerville'i ancak budala türediler ailesine, bu geniş, meşhur, ve kudretli gruba ithal edebiliriz. Sonraları meb'us da oldu ya. Amma bu sırada henüz genç bir adam bile değildi. Dostu Marsay onu şöyle tarif ediyordu: «Bana Paul da kim diye soruyorsunuz Paul, Paul'dur işte, Paul de Manerville.

Paul, de Marsay'e: — «Hayret dedi, siz pazar günü burda ne arıyorsunuz dostum?

de Marsay: — Ben de sana ayni şeyi soracaktım.

Paul: — Macera...

— Macera mı? Hadi canım..

— Niçin?

— Niçin ha? Kendi aşkımı tehlikeye koymadan sana böyle demekte haklıyım. Hem pazar günü Tuileries'ye gelen bir kadın aristokratik bakımdan çok kıymetsizdir.

— Amma yaptın ha... Ha, ha, ha..

— Sus be yahu sus. Yoksa ben de ağzımı kapatırım. Bukadar hızlı gülünür mü? Herkes de sabah sabah fazla kaçırdık sanacak. Geçen gün Feu-

illant taraçasında dolaşıyordum, bir şeycik düşünmüyordum. ..... sokağının demir parmaklıklarına gelmiştim. Niyetim oradan geçip savuşmaktı. Bir de ne göreyim? Bir kadınla daha doğrusu bir genç kızla burun buruna gelmemiş miyiz? Kızcağız şayet boynuma sarılmadıysa, bu ahlâka ehemmiyet verdiğinden değil; daha çok, insanın elini ayağını kesen, belkemiğinden topuklarına kadar inip olduğu yere çivileyen derin hayrettendi. Bu ihtimal bir nevi manyatizmadır; ekseriya böyle bir tesir yaptığımı bilirim. Bilhassa bir kadınla dizdize geldiğimiz vakit çok büyük bir kuvvet alıyor. Gel gelelim birader, bu hal ne şehvetin doğurduğu bir uyuşukluktu, ne de kız öyle adi bir mahlûk. Siması: — «Ne, nihayet sen, sen ha? Bütün düşüncelerimin, gece gündüz gördüğüm rüyaların kahramanı.. Nasıl oluyor da burdasın? Niçin bu sabah? Niçin dün değil? Al beni al. Ben seninim. İlâh» der gibiydi. Kendi kendime: Bulduk dedim, al sana bir kadın daha. Dikkat etmeğe başladım. E dostum. Bu meçhul kadın vücut itibarile şimdiye kadar rastladıklarımın en tapılmağa lâyık olanıydı. Romalıların fulva, flava.. Ateş kadın dedikleri cinsten... İlk bakışta en fazla dikkatimi çeken, bugün de beni hâlâ bitiren kaplan gözleri gibi sarı bir çift göz oldu. Parlayan, yaşayan, düşünen, seven ve mutlak cebinize girmek istiyen bir altın sarısı..

Paul da:

— Tanırız, tanırız, bazan buraya gelir. Biz ona altın gözlü kız adını verdik. Yirmi iki yaşlarında

bir hatuncağız, ilk defa onu burada gördüm. Hani Bourbon'lar burada idi, o zaman. Amma yanında kendisinden yüz kat güzel bir kadın vardı.

Diye haykırdı.

— Sus Paul, sus. Dünyada hiçbir kadın güzellikte onu geçemez. O teni bembeyaz, saçları gümüş renkli, kedi gibi gelip insana sürtünmek istiyen, narin ve mevzun, o harikulâde kız.

— Öyle amma, sen bir ötekisini görmeliydin... Hiç ağlamamış simsiyah gözleri, insanın içinde yangınlar tutuşturuyor, dudakların tatlı büklümlerile tezat teşkil ederek ona sert bir eda veren siyah çatık kaşlar.. Ateşli ve taptaze dudaklar. Bir Faslı kadın teni.. Öyle bir ten ki insanı güneş gibi ısıtır. Amma vallahi sana benziyor.

— Kadına paye veriyorsun kâfir.

— Levent bir endam. Yarış için yapılmış bir korvet gibi.

— Neyse azizim. Görmediğim bir kadından bana ne? Kadınları tetkike başlıyalıdanberi bizim meçhul sevgili el değmemiş memeleri, ateşli ve şehvetli biçimile tahayyül ettiğim kadını canlandıran biricik mahlûktur. Hani insanı çileden çıkaran bir resim vardır: Hulya kuran kadın (1). Kadim sanatın en sıcak, en cehennemî ilhamı olan bu kutsal şiir, bir alay burjuva, cicibici bir madalyon gibi, sa-

(1) Balzac'ın bu resimden hangi tabloyu kastettiğini bilmiyoruz. Curtuis de kitabında anlayamadığını söylüyor.

atlerinin anahtarına iliştirsin diye fresklere veya mozaike kopya edilir, bayağılaştırılır. Halbuki bu resim bütün bir kadınlığın timsali, namütenahiye açılan bir zevkler uçurumudur; öyle ideal bir kadın ki bazan eşine İtalyada, İspanyada rastlanılır, Fransada hemen hemen hiç görünmez. İşte altın gözlü kız bu resmin orijinal modelidir.. Evet. Ne diyordum. Ben bu kızı tekrar gördüm. Hem de yine burada. Cuma günü. Zaten ertesi gün tekrar geleceği içime doğmuştu, aldanmamışım. Kendimi göstermeden onu takibe başladım. Kalbi henüz boş fakat her hareketinde uyuyan bir şehvetin izleri sezilen kadınlara has nazenin yürüyüşünü seyrediyordum. Ne dersin? Arkaya döndü. Beni gördü, yeniden perestişle baktı, ürperdi, titredi. O zaman yanında ihtiyar bir İspanyol kadınının mevcudiyetini fark ettim. Bu anlaşılan onun muhafazasına memur bir dadıydı. Dadı mı? Daha doğrusu sırtına entari geçirilmiş bir sırtlan, bu ulvî mahlûku kaçırmamak için bol ücret alan bir dişi şeytan. Bu karı beni âşıktan beter etti; mütecessis kesildim. Cumartesi gelmediler. İşte bugün de buradayım. Hulyasına mevzu teşkil ettiğim kızı bekliyor ve resimdeki ejderha gibi durmakla iktifa ediyorum.

Paul:

— Nah işte dedi. Herkes onu görmek için arkasına dönüyor.

Meçhul kız, Henri'yi görünce kızardı. Gözleri kıvılcımlar saçtı, sonra kapandı ve geçip gitti.

Paul de Manerville alayla:

— Ne dersin, seni farketti be yahu.

Dedi. İhtiyar dadı iki genci dikkatle süzdü, Henriyle meçhul kız birbirine tekrar rastladıkları zaman genç kız, delikanlıya şöyle bir sürüdü ve elini sıktı, sonra tekrar dönüp sevdalı bir bakışla gülümsedi. Fakat dadı onu bırakmıyor, Castiglione sokağının parmaklıklarına doğru acele acele sürükleyordu. İki arkadaş genç kızı takip ettiler. Keskin hatlarla başa yerleşen boynun şirin inhinasını, ve bir kaç demet kâkülü hayran hayran seyrediyorlardı. Altın gözlü kızın aç muhayyileleri binbir cazibeyle çeken çok zarif ve nazenin ayakları vardı. Şık kunduralar giymişti; sırtında kısa bir entari vardı. Yürürken arada bir, Henriyi görmek için dönüyor, kocakarıyı istemiyerek takip ettiğini ihsas ediyordu. Bu garip dadının belli ki hem hanımı, hem esiriydi. Onu eşek sudan gelinciye kadar dövdürebilir, fakat yanından da ayrılamazdı. İki arkadaş parmaklığa yetiştiler. Resmî elbiseli iki uşak şık armalarla süslü bir kupa arabasının basamağını açıyorlardı. Arabaya ilk binen altın gözlü kız oldu. Öyle bir yer seçti ki, araba dönerken Henriyi görebilsin. Elini kapının perdesine koydu ve dadı farkına varmadan mütecessislerin dedikodusuna aldırmayarak mendilini sallamağa başladı. Bu hareketile Henriye açıkça «beni takip ediniz» diyordu.

Henri Paul'e:

— Ömründe bundan güzel mendil sallandığını gördün mü? diye sordu. Sonra getirdiği müşteri-

leri boşaltıp dönmeğe hazırlanan bir kira arabası görerek, arabacıya durmasını işaret etti.

— Bu arabayı takip ediniz. Dikkat edin hangi sokağa ve hangi eve gidecek, on frank bahşiş var. Haydi Allahaısmarladık Paul.

Kira arabası kupayı takip etti. Kupa Saint Lazare sokağının en güzel konaklarından birine girdi. De Marsay budala değildi. Başka bir genç olsa, şark şiirinin kadın bahsinde söylediği en ışıklı fikirleri canlandıran böyle bir dilber hakkında derhal malûmat toplamağa girişirdi. Fakat acelecilikle müstakbel bahtiyarlığını tehlikeye koymıyacak kadar kurnaz olan Henri, arabacıya Saint Lazare sokağına devam etmesini ve kendini konağına götürmesini söyledi. Ertesi gün birinci oda hizmetçisi Laurent, eski komedilerin Frontin'i kadar hilekâr bir herif, mektupların dağıldığı sıralarda, meçhul kızın oturduğu evin civarında beklemeğe başladı. Konağın etrafında dilediği gibi dolaşıp, dilediği gibi gözetleyebilmek için; kendilerini tanıtmak istemiyen polis memurlarının yaptığı gibi hemen o civardan eski bir elbise alıp sırtına geçirmişti. Auvergne'li bir adam kılığını almıştı. O sabah Saint Lazare sokağında mektupları dağıtan müvezzi oradan geçerken Laurent kendine bir emanetci süsü vererek, tevdi edeceği paket sahibinin ismini unutmuş gibi yaptı ve müvezzie danıştı. Parisin muşa'şa medeniveti ortasında seyre değer bir sima olan müvezzi, altın gözlü kızın oturduğu konağın en büyük İspanyol asılzadelerinden San Réal markisi Don

Hijos'a ait olduğunu anlattı. Tabiî bizim sahte emanetcinin Marki ile alış verişi yoktu.

— Paketim Markize aittir, dedi.

Muvezzi:

— O burada yok, diye cevap verdi. Gelen mektuplar Londraya gönderiliyor.

Laurent:

— Canım, markiz şu genç kız değil mi? hani..

Müvezzi oda hizmetçisini dikkatle süzüp, sözünü kesti:

— Eğer sen emanetciysen arap olayım...

Laurent ona birkaç altın gösterince adamın yüzü güldü. Meşin çantasından Londra damgasını taşıyan bir mektup çıkararak: — İşte avınızın adı. Okuyun dedi. Zarfın üstünde şu adres yazılıydı.

Matmazel Paquita Valdes
Saint Lazare sokağında San Réal konağı
Paris

Uzun ve küçük harflerle yazılan bu adres belli ki bir kadın elinden çıkmıştı. Müvezziin kıymetli dostluğunu kazanmak istiyen Laurent:

— Eh! söyleyin bakalım... beraberinde mantarla kızartılmış filâtoyla, birkaç düzüne istiridye bulunan bir şişe Chablis şarabını reddetmezsiniz ya?

Müvezzi: — Dokuz buçukta servisim biter bitmez, hay hay.. Amma nerede?

Laurent: — Chaussée d'Antin sokağile Neuve des Mathiennes sokağının birleştiği köşede. Şarapsız kuyu var ya, orada işte.

Bu karşılaşmadan bir saat sonra oda hizmetçisinin yanına gelen müvezzi: — Dinleyin dostum. Efendiniz bu kıza âşıksa işi var. Onu görmeğe muvaffak olacağınızdan bile şüpheliyim. On yıldır Pariste müvezziim. Çeşit çeşit kapı gördüm. Fakat hiçbir meslekdaşımın beni yalancı çıkarmayacağından emin olarak söyliyebilirim ki Mösyö San Réal'in kapısından daha esrarlı bir kapı yoktur. Muayyen bir parolayı vermedikçe kimse konağa giremez. Diğer avlularla irtibatı olmasın diye konak, mahsus bahçeyle avlu arasında kurulmuştur. Kapıcı fransızca tek kelime konuşmıyan ihtiyar bir İspanyoldur. Fakat her önüne çıkanı hırsız mıdır, necidir diye bir polis müdürü dikkatile süzer. Farzedelim ki bu herif bir hırsız, bir âşık veya sizin tarafınızdan faka bastırıldı. Bundan sonra camlı bir kapıyla kapalı birinci salona gelirsiniz. Burada da konağın vekilharcı bulunur. Etrafında bir sürü uşak. Bu herif kapıcıdan daha vahşi, daha hinoğlu hindir. Hele birisi araba kapısından içeri dalsın. Hemen yerinden fırlar, sütunların altında bekler ve karşısında bir katil varmış gibi ahret suallerine başlar. Bak ben âdi bir müvezzi iken benim bile başıma geldi. Uşakları dersen, onlardan söz almak boş ümit. Zannederim hepsi de dilsiz. Ne biçim konuştuklarını mahallede kimsecikler bilmez. Bilmem konuşmamak ve içki içmemek için ne maaş alıyorlar. Bilinen birşey varsa heriflerin yanına yaklaşılmaz. Ya kurşuna dizilmekten korkuyorlar, ya gevezelik ederlerse büyük bir servetten olacaklar.

Şayet efendiniz Matmazel Paquita Valdés'i bütün bu engelleri aşacak kadar seviyorsa yine de Dona Concha Marialva'nın hakkından gelemiyecektir. Hani şu kızla beraber gezen, peşinden ayrılmak bilmiyen dadı var ya! Birader sanki bu iki kadın birbirine dikilmiş.

Laurent, şaraptan bir yudum içtikten sonra.

— Sayın bay müvezzi dedi, söylediklerıniz de benim öğrendiklerimi teyit ediyor. Doğrusunu isterseniz benimle alay ediyorlar sanmıştım. Karşıdaki meyvacı diyor ki, gece bahçeye köpekleri salıveriyorlarmış, yiyecekleri de yetişemiyecekleri bir yere, direklere asılmış. Bu hınzır hayvanlar içeriye giren adamı yemeklerini çalacak korkusile parça parça ederlermiş. Diyeceksiniz ki; onlara et köftesi atarsın olur, biter. Amma öyle terbiye edilmişler ki yalnız efendilerinin elinden yiyorlarmış.

Müvezzi: — Bahçesi ön taraftan bu konağınkine bitişik olan Baron de Nucingen'in kapıcısı da bana ayni şeyi söylemişti. Laurent kendi kendine: İyi dedi. Efendim onu tanır. Sonra müvezzie göz ucuyla bakarak:

— Biliyor musunuz benim efendim pek yaman adamdır. Aklına ne koyarsa yapar mı yapar. Şayet size, ihtiyacı olursa, sizin hesabınıza böyle olmasını isterim, çünkü çok cömerttir güvenilebilir mi?

Müvezzi: — Bak, ne demek efendim. Benim adım Moinot'dur: Serçe. Üç kardeşler sokağı numara 11 beşinci katta otururum. Bir karım dört de çocuğum var. Benden istiyeceğiniz şey vicdanımın müsaade

ettiği hudutları aşmaz ve idarî vazifelerimi ihlâl etmezse, anlıyorsunuz ya, canla başla emirlerinize âmadeyim. Laurent elini sıkarak:

— Siz mert bir adamsınız aferin dedi.

Oda hizmetçisi araştırmalarının neticesini anlattığı zaman Henri:

Şüphesiz Paquita Valdes Kral Ferdinandın dostu olan San Réal markisinin metresidir. Bu kadar titizlik ancak seksenlik moruk bir İspanyolun marifetidir, dedi.

Laurent: — Efendim dedi. Balonla gökten inmedikten sonra bu konağa girmenin imkânı yoktur.

Henri: — Sen budalanın birisin. Paquita'ya malik olmak için konağa girmeğe ne lüzum var. Paquita oradan çıkabildikten sonra.

— Peki efendim ya dadıya ne buyurulur?

— Senin dadıyı da birkaç gün içinde kafese koruz.

Laurent ellerini uğuşturarak:

— O halde Paquita da bizimdir, dedi.

Henri:

— Hele şuna bak! Küstahlığı, henüz benim elime geçmemiş bir kadından bu şekilde bahsetmeğe kadar vardırırsan sonra seni Concha ile başgöz ederim ha! Haydi beni giydir, çıkacağım.

Henri bir an tatlı düşüncelere daldı. Kadınlara sitayiş olsun diye söyliyelim: her arzu etmek tenezzülünde bulunduğu dilberi ele geçirmişti. Vücudün zekâsı demek olan güzelliğe, ruhun zarafeti olan zekâya malik, yegâne hakikî kıymetler olan manevî kuvvet ve maddî servetle mücehhez bir gence

mukavemet edebilen âşıksız bir kıza ne demeli? fakat bu kadar çabuk muvaffak olan de Marsay zaferlerinden usanmağa başlamıştı. İki senedir müthiş sıkılıyordu. Şehvet ummanının her derinliğine daldıkça, orada inciden çok kum buluyordu. Talihinden istediği yenilmesi, aşılması lâzımgelen engellerle dolu bir macera, aylak kalan maddî ve manevî kuvvetlerini seferber edecek bir sergüzeştti: kolay zevklerden usanç getiren tacidarlar gibi. Gerçi Paquita, onun ancak parça parça tattığı mükemmeliyetlerin harikulâde bir mecmuasıydı. Amma Henri için bu nevi ihtirasların büyük cazibesi yoktu. Mütemadiyen doya doya kalbinde aşk hissi zayıflamıştı: İhtiyarlar ve bıkıntı getiren insanlar gibi. Onun için ancak garip kaprisler, harap eden zevkler, tatmin edilir edilmez gönülde hiç bir tatlı hatıra bırakmayan fanteziler kalmıştı.

Gençlikte aşk, duyguların en güzelidir. Ruhda yepyeni bir hayat çiçeklendirir. Güneşin ışıklarına benziyen tılısımlı kudretile en güzel ilhamları, en ulvî fikirleri doğurur. Zaten her başlangıçta tatlı bir lezzet vardır. Olgun adamlarda ise sevgi ihtiras olur, kudret suiistimali doğurur, ihtiyarlarda iptilâ şeklini alır. İktidarsızlık ifrata götürür.

Henri hem ihtiyar, hem olgun adam, hem genç-ti. Lovelace gibi ona da hakikî bir aşkın heyecanlarını tattırabilecek bir Clarisse Harlowe lâzımdı.

Genç adam bir türlü bulunmıyan böyle bir incinin tılısımlı ışığından mahrum kaldıkça, ya Parislilere has bir tefahür hissinin kamçıladığı hevesler,

yahut falanca kadını ahlâkî düşkünlüğün muayyen bir derecesine sukut ettirmek için verdiği kararlar, yahut tecessüsünü tahrik eden maceralar tanıyordu. O kadar. Oda hizmetçisi Laurent'ın raporu, altın gözlü kıza nazarlarında büyük bir kıymet verdirmişti. Mahir olduğu kadar tehlikeli görünen bilinmiyen bir düşmanla döğüşmek lâzım gelecekti. Zafere varmak için Henrinin bütün kuvvetlerini kullanması gerekiyordu. O da şahısları bir ihtiyar, bir genç kız ve bir âşık olan ve daima yepyeni, daima taptaze kalacak olan bu ezelî komedyayı oynamak üzereydi. Demek burada kahramanlar, Don Hijos, Paquita, de Marsay'dı. Gerçi Laurent Figaro'dan aşağı kalmazdı, amma ihtiyar kadını kafeslemek de imkânsız görünüyordu. Böylece, yaşanılan piyesi tesadüf öyle bir bağlamıştı, öyle bir arap saçına döndürmüştü ki değme dram muharriri bu hususta tesadüfün eline su dökemezdi. Zaten tesadüf de deha sahibi bir zat değil midir?

Henri kendi kendine: Anlaşılan çok zorlu döğüşmek gerekecek, dedi.

O sırada içeri giren Paul de Manerville: — E! ne oldu, ne var ne yok bakalım? seninle beraber kahvaltı etmeğe geldim. Diye sordu.

Hanri: — Âlâ. Diye cevap verdi. Yalnız tuvaletimi önünde yaparsam canın sıkılmaz ya?

— Amma yaptın ha! Neden sıkılsın?

— Bilmem ki, şu sırada İngilizlerden o kadar şey alıyoruz ki onlar gibi mürai ve faziletfuruş olabiliriz.

Laurent efendisinin önüne o kadar âlet ve edevat, çeşit çeşit, cicibici eşya kümelemişti ki, Paul:
— Amma galiba iki saat sürecek, demekten kendini alamadı.

Henri:

— Hayır, dedi, iki buçuk saat.

Paul:

— Sahi, hazır biz bizeyiz. Herşeyi aramızda konuşabiliriz. Bana izah et, nasıl oluyor da senin gibi yüksek bir adam, çünkü sen yüksek bir adamsın, böyle hiç de tabiî olmıyan aşırı bir züppeliğe heveslenıyor, yani tam iki buçuk saat kaşağılanmakta ne mana var? On beş dakika banyo, birkaç dakikada başını tarar, giyinirsin, olur, biter.

Bu esnada İngiliz sabunile köpürtülmüş yumuşak bir fırçayla ayaklarını fırçalatan genç adam:

— Koca aptal, sana böyle yüksek fikirleri faş edebilmem için, seni çok sevmem lâzım.

Paul de Manerville:

— Amma ben sana en samimî bağlarla bağlıyım. Ve seni kendimden üstün gördükçe de seviyorum.

Paul'un bu hulûsuna sade gözlerile cevap veren Henri:

— Eğer manevî bir olayı incelemek kudretine maliksen fark etmişsindir ki, kadınlar züppeleri severler. Neden bilir misin? Çünkü kendi kendilerine karşı büyük bir itina gösteren yalnız onlardır. Oysa ki kendine karşı böyle aşırı bir ihtimam göstermek, kendinde başkasının malına, başkasına ait olan bir şeye dikkat ve itina göstermektir. Kadınla-

rın aradığı adam da işte kendi kendine ait olmıyan bir adamdır. Aşk esas itibarile hırsızdır. Bana bir tek kadın gösterebilir misin ki, mühim bir şahsiyet de olsa kıyafetine aldırış etmiyen bir adama karşı sevgi beslesin! Şayet böyle birşey olmuşsa bu gebe kadınlara has aşermelerin cilvesidir; yani istisnadır. Malûm ya herkesin kafasından çılgın arzular geçebilir. Halbuki buna mukabil, kadınların sırf itinasızlıkları yüzünden birçok değerli kimseleri ekdiklerini bizzat görmüşümdür. Bak niçn. Kendi şahsile bu kadar alâkadar olan bir züppe, kıvırzıvırla, boş şeylerle de ilgilenir demektir. Peki kadın nedir? Ehemmiyetsiz bir varlık, bir manasızlıklar mecmuası, gelişi güzel söylediğiniz bir çift kelime yüzünden dört saat kafasını yorar. Züppenin kendisile meşgul olacağından emindir. Bilir ki böyle bir adam büyük şeyler düşünmez ve kadın kendine rakip, muhteşem sevgililer addettiği şan ve şeref gibi, ikbal gibi, siyaset gibi, san'at gibi mefhumlar yüzünden ihmal edilmiyeceğini pekâlâ bilir. Sonra züppe kadının hoşuna gitmek için gülünç olmak cesaretini gösterir. Ve kadın kalbi aşk uğrunda maskara olanlar için binbir mükâfatla doludur. Unutmayalım ki her adam züppe olamaz. Bize bu rütbeyi, bu ünvanı veren kadınlardır. Züppe aşk sahasında albaydır, talihi açıktır artık; kumanda edeceği kadınlar alayı emrine hazırdır. Azizim Pariste herkes birbirini tanır. Ve bir adam havadan züppe olamaz. Meselâ sen, sen ki bir tek kadına maliksin — belki böyle olmakta da haklısın ya! —

hele bir züppe olmağa kalkış. Sadece maskara olsan haydi neyse, mahvolursun be! İki ayaklı bir prejüje, bütün hayatları boyunca tek birşey ifade etmeğe mahkûm adamlardan biri olursun. Nasıl Mösyö de la Fayette demek Amerika, Mösyö de Talleyrand diplomasi, ilâh.. demekse, sen de ömrün boyunca hamakati temsil edersin. Hele bu adamlar kendi sahalarından bir çıksınlar, yaptıkları işin kıymetine kimse inanmaz. Ne yaparsın, biz Fransızlar böyleyiz işte. İhtimal Mösyö de Talleyrand büyük bir maliyeci, Mösyö de la Fayette bir tirandır... Belki gelecek sene senin eline kırk kadın geçer. Amma gel de inandır. Birçok kadınlar tarafından sevilen adam, yüksek meziyetli bir şahıs olarak kabul edilir. Sonra zanneder misin ki şöyle bir salona geçip herkese yüksekten bakmak, ve modası geçmiş bir gömlek giymiş diye en büyük adamı hor görebilmek zevksiz bir şey olsun! İşte böyle. Züppelik kadın milleti üzerinde hâkim olmanın su götürmez delilidir. Laurent! Canımı acıtiyorsun. Paul! Kahvaltıdan sonra Tuileris'ye gidip dilber altın gözlü kızı görürüz.

İki genç, mükemmel bir kahvaltıdan sonra Feuillants taraçasını ve Tiuleries'nin geniş ağaçlıklı caddesini arşınlamağa başladılar. Ulvî Paquita Valdes henüz oralarda yoktu. Parisin en kibar gençlerinden elli delikanlı hepsi de güzel kokular sürünmüş, gösterişli kıravatlar takmış, çizmeli, mahmuzlu ve ellerinde kırbaç, altın gözlü kızı görmek niyetile ora-

da toplanmış, dolaşıyor, konuşuyor, gülüşüyor, büyük bir sabırsızlık gösteriyorlardı.

Henri:

— Şehriâyin var dedi. Amma bilir misin. Aklıma mükemmel bir fikir geldi. Bu kıza Londradan mektuplar geliyor. Müvezzii ya satın almalı, ya sızdırmalı; mektubun zarfını açmalı, içine bir aşk mektubu yerleştirip tekrar yapıştırmalı. İhtiyar cadı Londradan mektup gönderen kimseyi her halde tanıyor, onun için şüpheye düşmez.

Ertesi gün de Marsay, Feuillant taraçasında güneşte gezinti yapmağa geldi ve Paquita'yı gördü. Duyduğu büyük arzu onu nazarlarında birkat daha güzelleştirmişti. Hüzmeleri güneşinkileri andıran ve sıcaklığı vücudünün bütün hararet ve cazibesini hulâsa eden gözleri onu çılgına döndürdü. Evet. Bu enfes vücut baştanbaşa şehvetti. Gezinirken, her karşılaştıkları zaman de Marsay, bu cazip kızın entarisine sürünmek iştiyakile yanıyordu. Fakat bu hususlaki teşebbüsleri neticesiz kaldı. Dilber kız geri döndüğü zaman onun tarafında bulunmak için dadı ile Paquita'yı geçti. Paquita da ayni sabırsızlıkla tutuşuyordu. İlerledi ve de Marsay'ın elini sıktı. Bu sıkış o kadar âni olmuştu ve o kadar büyük bir arzunun ifadesiydi ki genç adamı bir elektrik kıvılcımı tesrile sardı. Bir anda bütün gençlik hisleri uyandı. Dalgalandı. İkisevgili gözgöze geldikleri zaman Paquita utanmış görünüyordu. Henriyle gözgöze gelmemek için başını yere eğdi.. Fakat bakısları — ihtilâlden önceki kadınların tabirile — kalbinin

fatihinden ayrılmadı. Ayaklarında, vücudünde dolaştı. Henri kendi kendine:

— Mutlak bu kızı ele geçireceğim. Diye düşündü.

Taraçanın nihayetinde, XV inci Lui meydanına doğru takibine devam ederken, ihtiyar marki de San Réal'i gördü. Marki oda hizmetçisinin koluna dayanmış takatsizliğe ve mafsal hastalığına müptelâ olanlara mahsus bir itina ile yürüyordu. Henri'den sıtkı sıyrılan dona Concha, Paquita'yı ihtiyarla kendi arasına aldı. Dadıya istihfaf dolu bir nazar atfeden Henri, kendi kendine: — Mel'un dedi, senin de hakkından gelirim, eğer uzlaşmağa razı olmazsan bir miktar afyon.. sızıverirsin. Mitolojiyi ve Argusun hikâyesini bilmez değiliz.

Arabaya binmeden önce altın gözlü kızla sevgilisi birbirine baktılar. Altın gözlü kızın bakışları sevgi doluydu ve Henri'yi hayran bıraktı. Fakat aksiliğe bakın ki dadı farkına vardı. Paquita'nın kulağına huşunetle bir şeyler fısıldadı; kız ümitsiz bir tavırla kendini kupa arabasının içine attı. Müteakip birkaç gün zarfında Paquita, Tuileries'ye gelmedi. Efendisinin emrile San Réal konağının etrafında gözcülük yapan Laurent, komşularından, gerek kadınların gerekse ihtiyar markinin bahsi geçen günden sonra kapı dışarı çıkmadıklarını öğrendi.

Aradan birkaç gün daha geçti. de Marsay ne yaptı yaptı, maksadına nail oldu. Londradan matmazel Valdés'e gönderilen zarfların aynını bulmuş, balmumunun, mühürün tıpkısını ele geçirmişti. Fransız ve İngiliz posta pullarını yapıştırmak için

gereken âletler de hazırdı. de Marsay bu hazırlıktan sonra aşağıda okuyacağımız mektubu yazdı ve zarfa tam Londradan gelmiş süsünü verdi.

«Sevgili Paquita! Kalbimde yarattığınız aşkı ke-«limelerle ifade etmeğe kalkışmayacağım. Eğer e-«seri talih olarak, bu duygu sizin de kalbinizde yer «bulmuşsa, sevinçle haber vereyim ki, sizinle mek-«tuplaşmak imkânlarına malikim. İsmim Adolphe «de Gouges'dur. Üniversite sokağı 54 numarada otur-«maktayım. Susarsanız anlamış olacağım ki, mek-«tup yazamıyacak kadar sıkı bir göz hapsindesiniz «veya yanınızda kâğıt, kalem yok. Bunun için, ya-«rın sabahın saat onundan, akşamın saat onuna ka-«dar bahçenizin duvarından Baron de Nucingen'in «bahçesine bir cevap atmazsanız, ertesi gün, sabah-«leyin saat onda, bana tamamen sadık bir adam du-«varın üzerinden size bir ipin ucunda iki şişe sarkı-«tacak; o sırada bahçede bulunun. Şişelerden birin-«de sizin Argus'u uyutacak afyon, ötekinde mürek-«kep vardır. Bu afyondan dadınıza altı damla içir-«mek kâfidir; şişelerin ikisi de korsanızın altında sak-«lanabilecek kadar yassıdır; merak etmeyin. Sizinle «mektuplaşabilmek için aştığım engeller, sanırım ki «size karşı olan sevgimin derecesini göstermeğe «kâfidir. Bu hususta şüphe edeceğinizi sansaydım, «itiraf edeyim ki bir saatlik bir randevunuza nail «olmak için hayatımı vermeğe hazırım derdim.»

Henri mektubu bitirdikten sonra kendi kendine: —Zavallılar diye düşündü, hemen de kanıverirler. Amma hakları da yok mu? Bu kadar akla uygun

ihtimallerle dolu bir aşk mektubile yola gelmiyen bir kadın hakkında aklımızdan neler geçmez.

Mektup ertesi sabah saat sekiz sularında müvezzi Bay Moinot tarafından San Réal konağının kapıcısına verildi. de Marsay mücadele sahasına yakın bulunmak için Pépiniére sokağında oturan Paul'un yanına kahvaltıya gelmişti.. İki arkadaş, sağlam bir serveti yokken lüks hayat yaşamak sevdasına düşen bir gencin nasıl iflâs edip felâkete düştüğünden, gülüşerek bahsediyorlar ve derdine hal çaresi araştırıyorlardı. Saat ikiydi. Tam o esnada Henri'nin arabacısı efendisini aramağa geldi. Yanında efendisile bizzat konuşmak istiyen esrarengiz bir şahıs vardı. Bu bir melezdi. Öyle bir melez ki Talma tesadüf etse Othello rolünü oynamak için ondan ilham alabilirdi. Hiçbir Afrikalı siması, intikamın zeametini, şüphenin bir hamlede inkişafını, fikrin doğuşu ile icrası arasındaki sür'ati, zencilere has vücut kuvveti ve çocuk düşüncesini bu adamınki kadar belâğatle ifade edemezdi. Etrafı akbabanınkiler gibi kirpiksiz ve mor bir zarla çevrili siyah gözleri bir yırtıcı kuşunkiler kadar sabitti. Dar ve küçük alnında tehditkâr bir eda vardı. Şüphesiz ki bu adam daima aynı fikrin tahakkümü altında idi. Sinirli kolları kendi emrinde değildi. Melez, peşine bir adam daha takmıştı. Bu öyle bir zavallı idi ki arzın herhangi bir köşesinde yaşıyan her insan muhayyilesinde ayni kelime ile canlandırılabilir: Bedbaht. Fakat beyaz, kırışık, etrafı kızarmış çehresi, uzamış sakalı, ip haline gelen soluk kıravatı, yakası yağlan-

mış gömleği, paçavraya dönmüş şapkası, yeşile çalan redingotu, gülünç pantalonu, buruşmuş yeleği, altın taklidi boyunbağı iğnesi, bağları çamur içinde murdar ayakkaplarile onu ancak bir Parisli göz önüne getirebilir. Evet, bu adamın geçmiş ve gelecek sefaletini bütün genişliğile kavrıyabilecek yalnız Parislidir.

Paristeki bedbaht, henüz içinde yuvarlandığı felâketin derecesini ölçebilecek kadar zevk ve eğlence bulabildiği içindir ki tam manasile bedbahttır.

Melez, bir mahkûmu asmağa götüren on birinci Luinin cellâdına benziyordu.

Henri:

— Bu herifci oğulları bize ne avlamış bakalım? dedi.

Paul: — Ne avlayacaklar? Pabuç. Amma birisi tüylerimi ürpertiyor vallahi.

Henri çehresinden bedbahtlık akan adama bakarak:

— Sen daha söz anlara benziyorsun, necisin bakalım? diye sordu.

Melezin gözleri iki gencin üzerine dikilmişti. Belli idi ki konuşulanları anlamıyor, dudakların hareketlerinden, jestlerden mana çıkarmağa çalışıyordu.

Adam:

— Muharrir ve mütercimim. Adliye sarayında oturmaktayım. İsmim Poincet'dir diye cevap verdi.

Henri melezi göstererek:

— Anlaşıldı.. Ya bu zat?

Mütercim:

— Bilmiyorum. İspanyada konuşulan bir dilden başka lisan bilmiyor. Beni buraya sizinle anlaşmak için getirdi.

Melez cebinden Henri'nin Paquita'ya yazdığı mektubu çıkararak genç adama verdi. Henri mektubu ateşe fırlattı: — Pekâlâ, mesele aydınlanmağa başlıyor, diye düşündü sonra Paul'e:

— Bizi yalnız bırak, dedi.

Yalnız kaldıkları zaman tercüman söze başladı:

— Ona bu mektubu tercüme ettim. Tercümem biter bitmez ortadan kayboldu, sonra tekrar yanıma geldi ve beni buraya getirmek için iki altın vadetti.

Henri:

— Haydi bakalım? Bana ne diyecekmişsin hazreti Çinli.

Melezin cevabını bekliyen mütercim, ona Çinliyi tercüme etmedim dedi, sonra devam etti:

— Efendim, yarın akşam altı buçukta Montmartre bulvarında, kahvenin yanında bulunmanızı söylüyor. Orada bir araba görecekmişsiniz, kapıyı açacak adama İspanyolca âşık manasına gelen cortejo kelimesini söyliyeceksiniz. Tercümeyi bitiren adam Henri'ye tebrik dolu bir nazar atfetti.

Henri: — Âlâ diye cevap verdi.

Melez mütercime iki lira vermek istiyordu, de Marsay mâni oldu ve mütercimi kendisi mükâfatlandırdı... Bu esnada melez birkaç söz mırıldandı. Henri ne dediğini sorunca mütercim:

— Eğer boşboğazlık yapmağa kalkışırsam beni

boğacağını söylüyor. Doğrusu çok nazik, amma yapar mı yapar.

Henri:

— Şüphe etme dedi. Nasıl kolaycacık söylüyorsa öylece de hakkından gelir.

Tercüman — Melez bundan başka diyor ki; onu size gönderen gerek kendi gerek sizin hayatınız için hareketlerinizde büyük bir ihtiyat göstermenizi rica ediyor; yoksa başlarınızın üzerindeki hançerlerin kalbinize saplanmasını hiçbir beşerî kudret men edemezmiş.

Henri:

— Öyle imiş ha, âlâ. Bu şekilde daha eğlenceli olacak... Sonra arkadaşına seslendi:

— Haydi Paul, artık gelebilirsin. Paul geldiği zaman melez ile tercüman gitmişlerdi. Henri kendi kendine, nihayet meraklı bir macera diye düşünüyordu. Çeşit, çeşit sergüzeşte karışa, karışa hamdolsun sonunda böyle tehlikeli, korkulu ve güçlüklerle dolu bir macera bulabildim. Amma, hayret değil mi?.. Tehlike kadını nekadar cesurlaştırıyor. Bir kadını sıkıştırmak, baskı altına almak, ona yıllarca aşamayacağı engelleri bir anda aşmak cür'etini veriyor. Zaten bu onun biraz da hakkı. Haydi atla, şeker kız. Ölümden bahsediyorsun ha.. Zavallı çocuk hançerler mi? Kadın muhayyilesi. Nedense hepsi de hareketlerini büyük meseleler gibi göstermek ihtiyacını duyarlar. Ne ise orasını da düşünürüz. Orasını da düşünürüz kızım, Paquitam. Vay kör şeytan be.. Bu güzel kıza, bu tabiatin şaheserine ar-

tık malik olacağımı biliyorum da macera eski cazibesini kaybediyor.

Bu havaî sözlerine rağmen Henri birdenbire gençleşmişti. Ertesi güne kadar, canı sıkılmadan beklemek için müfrit eğlencelere baş vurdu. Kumar oynadı. Akşam yemeğini arkadaşlarile bir arada yedi. Fil gibi içti. Bir Alman gibi iyice tıkındı. Kumarda on oniki bin frank kazandı. Rocher de Cénacle'den çıktığı zaman saat sabahın ikisi idi. Çocuk gibi uyudu. Sabahleyin ter ve taze uyandı... Tuileries'ye gitmek üzere giyindi ve Paquita'yı gördükten sonra iştihasını açmak ve vakti öldürmek için ata bindi.

Kararlaştırılan saatte bulvarda idi. Arabayı gördü. Kapıdaki adama parolayı söyledi. Bu adam meleze benziyordu. Parolayı duyar duymaz hemen kapıyı açtı ve basamağı uzattı. Araba Henriyi Parisin içinde büyük bir hızla götürüyordu. Genç adam, zihnindeki düşünceler yüzünden, geçtiği yollara pek dikkat edemiyordu, onun için arabanın nerede durduğunu kestiremedi. Melez onu, merdiveni araba kapısının yanında bulunan bir eve soktu. Gerek merdiven gerekse melezin kapıyı açıncıya kadar Henrinin beklediği sahanlık kapkaranlık idi. Kapısı açılan apartıman ise rutubetli, ışıksızdı ve mide bulandıran bir koku neşrediyordu. Rehberin sofada bulduğu bir mumun ziyasile zar zor aydınlanan odalar, sahipleri seyahatte olan bir evin odaları gibi bomboş ve fena döşenmiş bir halde idiler. Henri Anne Radcliffe'in romanlarını hatırladı.

Melez nihayet bir salonun kapısını açtı. Eski mobilyalar, modası geçmiş halılarla tefriş edilmiş salon bir fuhuş evine benziyordu. Burada da aynı çalım satmak iddiası göze çarpıyordu. Zevksizce seçilen tozlu ve kirli eşyalar salonun muhtelif köşelerinde kümelenmişti. Ateşi küllerin altında gömülü ve dumanı tüten bir şöminenin başında, Utreicht kadifesile örtülü bir koltukta, fena giyinmiş bir ihtiyar kadın oturuyordu. Başında yaşlı İngiliz bayanlarının taktıklarına benzeyen bir tülbent sarılıydı. Şüphesiz ki bu cins sargılar, san'atkârları için ideal güzellik, garabet demek olan Çinde büyük bir rağbet görmeğe namzettir.

Şayet Henri, çileden çıkaran bir gecelik içinde, altından ve alevden bakışlarını dilediği gibi atfeden, şirin ayaklarını istediği gibi gösteren, vücudünün şuh ve gönle ışık serpen hareketlerini arzu ettiği gibi teşhir eden Paquita'yı, orada bir kanape üzerinde görmüş olmasaydı, bu salon, bu kocakarı, bu soğuk ocak, bütün bu havayi nesimi kalbindeki aşkı donduracaktı.

Bu ilk randevu birbirini ihtirasla seven, şiddetle arzu eden, fakat henüz tanımıyan ve mesafeleri hızla aşarak birleşen bütün sevdalıların ilk randevuları gibi oldu. Böyle hallerde; ruhların ayni ahenkle çarptığı mes'ut dakikaya kadar, muhakkak ki üzücü bir ahenksizlik vakfesi geçer.

Gerçi arzu, erkeğe büyük bir cesaret verir. Ona herşeyi göze aldırtır, amma, kadın nekadar severse sevsin mademki kadındır; neticeyle birdenbire kar-

şılaşıp kendini vermek zorunda kalınca korkuya düşer. Zira erkeğe teslim olmak bir çoklarını derinliklerinde neler bulacaklarını bilmedikleri bir uçuruma atlıyacaklarmış gibi ürkütür.

Kadının kendi elinde olmadan gösterdiği bu soğukluk, itiraf ettiği sevgiye o kadar aykırıdır ki en sevdalı âşık üzerinde bile tesir yapar. Çok defa ruhların etrafında duman gibi dolaşan bu fikirler gönülde gelip geçici bir rahatsızlık doğurur.

Bu anlar, sevişen bir çiftin, aşkın şiir dolu beldelerinde yapmağa başladığı tatlı yolculukta aşılması gereken çorak, fundalıksız, rutubetli bozkırlara, kâh ateşten kumlarla tutuşan, kâh bataklıklarla çevrilen araziye benzerler ve ancak buraları geçtikten sonradır ki güllerle bezenmiş gülümseyen koruluklarda ve zümrüt çimenden halılar üzerinde, vadettiği bütün zevklerle birlikte aşkı bulursunuz.

Bu buhranlı dakikalarında çok defa zeki ve nüktedan bir adam her söze budalaca bir gülüşle karşılık verir. Bütün zekâsı arzularının buzdan tazyiki altında uyuşmuş gibidir. İkisi de ayni derecede güzel, ayni derecede zeki ve ayni derecede sevdalı bir çiftin böylece uzun zaman en saçma sapan, ne beylik mevzulardan bahsettikleri çok vakidir.

Ta ki, tesadüfen söylenilen bir kelime, bir bakışın titreyişi birdenbire sitayet eden bir kıvılcım onları bir hamlede aşkın çiçekli yollarına kadar götürsün.

Bu sıkılganlık daima aşkın şiddetile mütenasiptir ve birbirine karşı sevgileri pek derin olmıyanlar böyle bir his duymazlar. Bu buhranın yaptığı te-

sir, bulutsuz ve tertemiz bir gökyüzünün uyandırdığı intibaa benzetilebilir. Böyle zamanlarda insana öyle gelir ki tabiat tülden bir örtüyle kaplıdır, gök kubbe sanki kararmıştır; bu aydınlık, bu ışık tufanı zulmetlere o kadar benzer.

Henri ile İspanyol kızının sevgisi ayni derecede şiddetliydi. Birbirile karışılaşan muadil iki kuvvetin sıfıra müncer olduklarını gösteren statik kanunu, maneviyata da kabili tatbiktir. Bundan başka, bu sırada duydukları sıkıntıyı ihtiyar mumyanın orada oluşu da garip bir surette artırıyordu.

Zaten aşk her şeyden nem kapar. Telâşa düşer ve neş'e duyar, onun için her şey manidardır. Her şey ya bir felâket habercisidir, ya bir saadet müjdecisi..

Bu kocakarı orada meş'um bir âkıbet gibi hissiz ve sessiz duruyor. ve hisleri senbolle ifade eden, eski Yunan dehasının, vücutlarının üst kısmını, yeni başlıyan her aşk kadar cazip, yeni başlıyan her aşk kadar çileden çıkartıcı çizgilerle tasvir ettiği, Chimere ve Siréne'lerin alt tarafındaki iğrenç balık kuyruğunu hatırlatıyordu.

Gerçi Henri kâfir demiyelim, zira bu sıfat ekseriya alay için kullanılıyor harikulâde kudretli bir dimağ, alabildiğine itikatsız bir gençti. Böyle olduğu halde hâdiselerin arzettiği bu manzara dikkat nazarını çekti. Zaten en çok tesir altında kalanlar, küçük meselelerden nem kapanlar, en kuvvetli insanlardır.

Genç adamın bu şaşkınlık dakikalarında, İspanyol kızı, cidden seven bir kadının, ümit etmeden âhı

çekilen bir put karşısında duyduğu hudutsuz hayranlığın vecdi içindeydi. Gözlerinden neş'e taşıyor, saadet taşıyor, kıvılcımlar fırlıyordu. Sanki büyülenmişti. Uzun müddet tahayül ettiği bir saadet içinde sarhoş olmuştu.

Paquita bu halile genç adama o kadar dilber, o kadar perestişe lâyık göründü ki, bütün bu paçavra kümeleri, bu ihtiyar kadın, köhne kırmızı kumaşlar, koltukların önündeki yeşil hasır, iyi temizlenmemiş kırmızı tuğladan döşeme, bütün bu çirkin lüks, bütün bu garip dekor, gözlerinin önünden silindi; salon aydınlandı, kırmızı kanapesinde sessiz ve hareketsiz duran korkunç cadıyı bir bulut arkasında görmeğe başladı. Bu şom karının sarı gözlerinde felâketin doğurduğu kölelik hisleri okunuyordu; kimbilir belki bu duygular insanı insafsızlığının kamçısı altında yarı hayvanlaştıran bir iptilânın neticesiydi. Her ne ise; bu gözler, zâfını idrak ederek tahrip arzularını içinde boğmak mecburiyetini duyan, kafesdeki bir kaplanın soğuk bakışlarile doluydu.

Henri, Paqiuta'ya:

— Bu kadın kim? diye sordu. Fransızca bilmediğini işaret eden Paqiuta, genç adamdan ingilizce konuşup konuşmadığını sual etti. Genç adamı sorgusunu ingilizce olarak tekrarlayınca, sükûnetle cevap verdi.

— Gerçi beni bir defa sattı ya, yine de kendisine güvenebileceğim biricik kadındır. Annemdir sevgili Adolf'um. Eşsiz güzelliği için vaktiyle Gürcistandan satın alınmış, bugün artık o eski cazibe-

den eser kalmamıştır. Ana dilinden başka lisan bilmez.

Bu izahat sayesinde; kadının hal ve tavrındaki manayı, kızile aralarında neler geçtiğini niçin bu kadar dikkatle anlamağa çalıştığını kavrayan Henri'nin içi rahatladı.

— Peki Paqiuta, dedi.. Serbest kalamıyacak mıyız?

— Mümkün değil... Hattâ birlikte yaşıyacağımız zaman bile pek kısa...

Bu cevabı veren Paqiuta gözlerini aşağıya eğdi. Eline baktı.. Bu eller Henri'nin o zamana kadar gördüğü en güzel ellerdi sağ elile sol elinin parmaklarını saymağa koyuldu: Bir, iki üç, onikiye kadar devam etti.

— Evet dedi. Oniki gün, oniki günümüz var.

— Ya sonra?.

Paquita, cellâdın baltası önünde korkudan can veren bir kadın gibi, ürkek bir hal almıştı. Şehveti derinleştirmek, ve en âdi zevkleri birer şiir haline koymak için tabiatin ona bahşettiği muhteşem cesaretten eser kalmamıştı.

— Sonra, dedi.. Bakışları sabitleştiler. Uzak ve tehditkâr bir cismi seyreder gibi sonra, dedi.. bilmiyorum.

Kendi de garip düşüncelere dalıveren Henri, bu kız delidir, diye düşündü. Ona öyle geliyordu ki:

Paquita kendisinden başka bir şeyle meşguldür. Gerçekten genç kızda ihtirasla vicdan azabı arasın-

da bocalayan bir kadın hali vardı. Acaba kalbinde zaman zaman unutup yeniden hatırladığı bir başka aşk mı gizliydi?, Bir anda binbir zıt düşünce Henrinin içini sardı. Bu kız onun için bir muamma halini aldı.

Fakat gündelik zevklerden usanmış meşhur şark padişahı gibi her an yepyeni bir zevkin, taptaze bir şehvetin hasreti içinde tutuşan genç adam, bu canlı muammayı, uzun tecrübelerin verdiği usta bir dikkatle seyrettikçe onda tabiatin aşk için yarattığı vasıtaların en enfesini görüyordu. Bu zevk makinesinin harekete geçişini tasavvur etmek bile Henriden başka herkesi ürkütebilirdi.

Oysa ki genç adam; bu vücudün vadettiği zengin, çeşitli zevklerin iktitafı ümidile büyülenmiş gibiydi. Zaten saadette her an taze bir çehre arzeden değişiklik her erkeğin ve her seven kadının emeli değil midir?.

İşte bu kadın bütün hudutsuz zevklerile sonsuzluğun elle tutulur bir timsaliydi. Genç adam bütün bu cazibeleri ilk defa olarak hayranlık yaratmaktan memnun kendini seyrettirmekte olan Paquita'da buluyordu.

Kalbindeki perestiş hisleri gittikçe gizli ve korkunç bir tehevvüre inkılâp etti. Genç kıza atfettiği ateşli bakışta içindeki arzuların tehditkâr tehevvürü vardı. İspanyol kız bu bakışlara alışmış gibi Henri'nin gözlerindeki manayı anlayıverdi.

Genç adam:

— Yalnız benim olmazsan seni öldürürüm, diye haykırdı.

Bu cümleyi işiten Paquita ellerile yüzünü örterek saf ve masum cevap verdi:

— Allahım, Allahım başıma neler açtım.

Sonra ayağa kalktı, kendini kırmızı kanapeye annesinin göğsüne attı, ağlamağa başladı. Kocakarı istifini bozmamış, hiçbir hassasiyet eseri göstermemişti. Vahşî kabilelerde görülen vakur ciddiyete, heykeltraşlıkta kullanılan mermerlerin, gayretleri akim bırakan hissizliğine malikti. Kızını sevip sevmediğini anlamak mümkün değildi. Bu maskenin altında, iyi ve kötü bütün beşerî hisler saklıydı. Ondan herşey beklenebilirdi. Gözleri, Paquita'nın başını ipek bir şal gibi kaplıyan güzel saçlardan, Henri'ye çevriliyor ve genç adamı ifadesi imkânsız bir tecessüsle süzüyordu. Bu gencin hangi tılısımın tesirile orada bulunduğunu, tabiatin nasıl olup da bu kadar güzel bir erkek yarattığını kendi kendine soruyor gibiydi.

Henri, bu kadınlar benimle alay ediyor diye düşündü. Bu sırada başını kaldıran Paquita genç adama öyle bir baktı ki Henri ruhunun en derin noktalarına kadar ateşlendiğini duydu ve Paquita ona o kadar güzel o kadar güzel göründü ki bu kıymetli hazineye malik olmağa and içmekten kendini alamadı.

— Paquitam, benim ol!

Büyük bir kuvvet sarfederek kendine gelebilen kız, korkak, titrek ve endişeli cevap verdi:

— Beni öldürmek mi istiyorsun?

Henri gülümseyerek cevap verdi:

— Ben mi, ben mi seni öldüreceğim..

Paquita dehşet ifade eden bir feryat salıverdi ve kocakarıya birşeyler söyledi. Kadın ciddiyetle hem kızının, hem Henrinin ellerini tuttu; ikisini de uzun uzun muayene etti. Korkunç şeyler haber verir gibi başını sallıyarak iki gencin ellerini terk etti.

— Bu gece, hemen şimdi benim ol. Gel benimle, beni bırakma, öyle istiyorum Paquita, beni seviyorsan gel benimle.

Genç adam, kayaların arasından fışkıran ve aldığı binbir şekil içinde hep ayni teraneyi tekrarlayan bir sel hızile bir anda, perişan binbir cümle söyledi...

Paquita hüzünle: — Allahım.. Ayni ses ve ayni ateş diye mırıldandı. Henri bu sözü işitmemişti sonra kendini, ifadesi imkânsız bir ihtirasın kucağına terkederek:

— Peki dedi, peki. Amma bu akşam değil. Bu akşam Concha'ya pek az afyon verdim Adolf.. Belki uyanır sonra mahvolurum. Şu anda bütün ev halkı beni odamda uyumuş biliyor. İki gün sonra yine ayni yerde ol. Ayni adama aynı kelimeyi tekrarla. Bu adam benim sütbabamdır, ismi Christemio; tapar bana, benim uğrumda en ufak bir şikâyette bulunmadan katlanmayacağı işkence yoktur.

Sonra Henri'yi belinden yakalayıp, vücudüne bir yılan gibi sarılarak hadi allahaısmarladık, dedi.

Onu kollarının ve bacaklarının çenberi içinde sıkıştırmıştı. Başını genç adamın başının altına getirdi, ona dudaklarını uzattı ve öyle bir buse aldı ki ikisinin de heyecandan gözleri karardı. De Marsay'a öyle geldi ki kürreiarz yarılıyor. Paquita iradesine nekadar az hükmedebildiğini ifşa eden bir sesle haykırdı: — Hadi git, hadi git. Fakat delikanlıyı da bırakmıyor, mütemadiyen haydi, haydi demesine rağmen yanında tutuyordu. Bu suretle yavaş yavaş merdivene kadar geldiler.

Melez oradaydı. Beyaz gözleri mabudesini görür görmez ateşlendiler.. Paquita'nın elinden meş'aleyi aldı ve Henriyi sokağa kadar götürdü, meşaleyi kemer altında bıraktı. Araba kapısını açtı. Henriyi arabaya bindirdi ve şaşılacak bir sür'atle İtalyan bulvarına yetiştirdi. Atlar rüzgâr gibi koşmuşlardı.

Bu sahne de Marsay için bir rüya gibi geçmişti. Öyle bir rüya ki, kaybolurken ruhda, insanın artık bütün hayatı boyunca peşinden koşacağı tabiatin üstünde bir şehvet hissi bırakır. Bunun için tek buse kâfi gelmişti.

Hiçbir randevu onlarınkinden daha masum, daha nezih, hattâ daha soğuk geçemez. Tefekküat bakımından daha korkunç bir yerde, daha iğrenç bir mabut karşısında cereyan edemezdi. Zira ihtiyar anne Henri'nin hafızasında şair ve ressam muhayyilelerinin canlandıramıyacakları kadar cehennemî bir hatıra bırakmıştı. Çömelmiş, mevtaî, çirkin, korkunç derecede vahşi bir hayal.

Gerçekten, o zamana kadar hiçbir randevu genç

adamın ihsaslarını bu derece tahrik etmemiş, önünde bukadar geniş şehvet ufukları açmamış, aşkı merkezinden fışkırıp tatlı bir havayi nesimi halinde etrafına yaymamıştı.

Onda bu randevu hüzünlü, esrarengiz, tatlı, müşfik, hem insanın ruhunu sıkan, hem kalbine ferah veren birbirine zıt intıbalar bırakmış, semavilikle korkunçluğun, cennetle cehennemin birleşmesini hatırlatan garip manzarasile delikanlıyı sarhoş etmişti. De Marsay artık eski de Marsay değildi. Bununla beraber zevkin yarattığı baş dönmelerine mukavemet edecek kadar da kuvvetliydi.

Henri çağında olan delikanlılar, umumiyetle kadınlarla düşüp kalkmaktan, kadın âlemlerile haşrü neşıolmaktan kurtulamaz, bayağılaşırlar. Binaenaleyh hikâyemizin sonlarında Henrinin hattı hareketini anlıyabilmek için, onun neden bu kaideye tâbi olmadığını, ve ruhunun nasıl yükselip azamet peyda ettiğini izah etmemiz lâzım. Kahramanımız, gizli kalmış bir takım hâdiselerin yardımile büyümüş, ve bu sayede meçhul fakat muazzam bir kudrete tesahüp etmişti. Henrinin elinde öyle tılısımlı bir asâ vardı ki, en küçük arzularında kanunların takayyüdatına bağlı bulunan muasır kralların hâkimiyeti, onunki yanında küçük kalırdı. de Marsay şarkın müstebit tacidarları gibi otokratik bir saltanat sürmekteydi. Şu farkla ki Asyada kaba ve budala adamların elinde harekete geçen bu iktidar, Avrupalı zekâsile, Fransız esprisinin inzimamı sayesinde on kat daha kuvvetlenmişti. Henri zevkle-

rini ve gururunu tatmin için her istediğini yapmak kudretine malikti. İçtimaî âlem üzerindeki bu görünmez kudret, onu hakikî fakat gizli, tantanasız ve şatafatsız bir ihtişamla techiz etmişti.

Kendi hakkında XIV üncü Louis'nin şahsı hakkındaki düşüncelere değil; Allah gibi bakışlarının ölüm saçtığını iddia ederek tebaalarına karşı yüzlerini örten, en mağrur Halifelerin, Firavunların, Serheslerin fikirlerine malikti. Böylece ayni zamanda hem davacı hem hâkim olmaktan hiçbir vicdan azabı duymaz, kendine ciddî bir hakarette bulunanı, kadın veya erkek, kim olursa olsun, büyük bir soğukkanlılıkla ölüme mahkûm ederdi. Bazan şöylece söyleyiverdiği bu karar gayrikabili temyizdi. Bu kararlarda vaki olacak hata, tabiatındakiler gibi her türlü muahazeden uzaktı.. Bunun içindir ki onun konuşurken derin ve acı istihzalar yapması etrafa dehşet veriyor, hiç kimse ona karşı koymak arzusuna düşünmüyordu. Kadınlar, kendi kendilerine paşa diyen ve sanki etraflarında cellâtlar, arslanlar varmış gibi muhayyel bir dehşet alâyişile dolaşan adamlara çılgınca düşkündürler. Bu rağbet ve sevginin neticesi olarak bu adamların hareketlerine şaşmaz bir emniyet gelir, ve kendi iktidarlarına karşı kat'î bir kanaate varırlar; bakışları gurur doludur, vicdanları bir arslanınkinden farksızdır. Bütün bu sıfatlarla da kadınların rüyasına giren ideal bir tip olurlar.

De Marsay da bunlardandı. Şimdi, yatmağa giderken, istikbalinden memnundu. Yeniden genç-

leşmişti, yeniden hissileşmişti. Sevgiden başka bir şey düşünmüyordu. Her sevdalı genç gibi rüyada sevgilisini, altın gözlü kızı gördü.

Ertesi günler ortada yoktu. Nereye gittiğini kimse bilmedi. Biz de şu kadarını söyliyelim ki, bahsettiğimiz iktidar, ona ancak bazı şartlar dahilinde bahşedilmişti; bu iki gün zarfında, tılsımlı mevcudiyetini kendisine borçlu bulunduğu şeytanın hizmetinde basit bir nefer gibi çalıştı. Fakat akşam olunca randevu için kararlaştırılan saatte bulvarda arabayı bekledi. Araba gecikmedi. Melez ona yaklaşarak ezberlenmiş hissini veren francızca bir cümle söyledi: — Paquita dedi ki gelmek istiyorsanız gözlerinizin bağlanmasına razı olmanız lâzım.

Ve Christemio beyaz ipekten bir fular gösterdi. Gururu isyan eden Henri birdenbire: Hayır dedi ve arabaya binmek istedi. Melez işaret etti; araba gitti. Ümit ettiği bir saadeti bu şekilde kaybettiğine kızan Henri peki diye bağırdı; anlamıştı ki bir cellât gibi körkörüne itaat eden bir köleyle hır çıkarmanın faydası yoktur. Zaten böyle pasif bir âlete karşı kızıp köpürmek de manasızdı. Melez ıslık çaldı, araba tekrar geldi. Henri çabucak arabaya atladı. Şimdiden bazı mütecessisler bulvarda toplanmağa başlamışlardı. Henri güçlü kuvvetliydi. Meleze bir oyun oynamak istedi. Araba dört nala hareket edince Christemio'nun ellerini yakaladı. Maksadı gözcüsünün hakkından gelerek nereye götürüldüğünü öğrenmekti. Faydasız teşebbüs. Melezin gözleri karanlıkta kıvılcımlar saçtı. Hiddetinden boğazında ka-

lan sayhalar salarak ellerini kurtardı. Çelik bir elle Henriyi arabanın bir köşesine fırlattı, daha doğrusu çiviledi, sonra ıslık çalarak, serbest kalan elile göğsünden üç köşeli bir hançer çıkardı. Isılğı işiten arabacı durdu. Henri silâhsızdı. Boyun eğmek zorunda kaldı. Başını fulara doğru uzattı. Bu itaat Christemio'yu teskin etti; melez, taptığı putun, sevgisini kazanan şahsa karşı hissettiği hürmeti gösteren bir itina ile delikanlının gözlerini bağladı. Fakat daha önce hançeri iç cebine yerleştirmiş ve ceketini çenesine kadar düğmelemişti.

Marsay kendi kendine: — Herifci oğlu beni öldürecekti be diye söylendi.

Araba yeniden hızla yürümeğe başladı. Henri gibi Parisi çok iyi tanıyan bir genç için baş vurulacak tek çare kalmıştı; nereye gittiğini anlamak mı istiyordu? Bunun için araba düz gittiği müddetçe atlanılan arıkları saymak ve geçilen yollara dikkat etmek kâfiydi. Bu sayede delikanlı arabanın yan sokaklardan hangisine sapacağını, Sen nehrine doğru mu, yoksa Monmarter tepelerine müteveccihen mi yürüyeceğini anlayabilir, ve arabanın duracağı sokağın isim ve istikametini keşfedebilirdi.

Gelgelelim, yaptığı boğuşmanın verdiği büyük heyecan, gururunun kırılışından duyduğu hiddet, meşgul olduğu intikam projeleri, kızın onu yanına getirtmek için başvurduğu tedbirler hakkında giriştiği faraziyeler. onu böyle bir imkândan mahrum bırakıyor ve genç adam, hafızanın mükemmelen işlemesi ve zekânın teksifi için zarurî bulunan kör-

lere has yanılmaz dikkati gösteremiyordu. Yol yarım saat sürmüştü. Araba kaldırımdan uzakta durdu. Melez ile arabacı Henriyi kucaklayıp ayaklarını yerden kestiler ve bir sediyenin üzerine koyarak bir bahçeden geçirdiler. Genç adam, çiçeklerin, çimenlerin ve ağaçların kokusunu duyuyordu. Bir merdiven çıktılar, Sediyeden indirildi. Ellerinden tutup birçok odalardan geçirdiler. Nihayet havası muattar bir odaya bıraktılar.. Genç adam ayaklarının altında kalın halılar olduğunu hissetti. Bir kadın eli onu bir sedire doğru itti ve gözlerindeki fuları çözdü. Gözleri açılan Henri karşısında, şehvet dolu kadınlığının bütün cazibesini taşıyan Paquita'yı gördü.

Henri bir halvet odasındaydı. Bu odanın bir tarafı hafif müdevverdi, diğer kısmı murabba şeklinde bitiyordu. Murabba şeklindeki kısmın ortasında beyaz ve kırmızı mermerden bir şömine göze çarpmaktaydı. Henri, oraya yandaki bir kapıdan girmişti. Kapının karşısında muhteşem bir perdeyle kapalı bir pencere vardı. Odanın hilâle benziyen müdevver kısmı hakikî bir Türk sedirile süslenmişti; yani yere yatak gibi geniş bir minder uzatılmış, üzerine beyaz kaşmirden elli kadem muhitinle bir örtü atılmıştı. Siyah ve koyu kırmızı ipekten fiyangolar merdiven şeklinde uzanıyordu. Bu geniş sedirin arkalığı, sediri bir kat daha zenginleştiren ince bir zevkle süslenmiş yastıklardan birkaç parmak yüksekti. Oda kırmızı bir kumaşla döşelivdi. Bu kumaşın üzerine bir Hind muslini yayıl-

mıştı. Bu muslin Korent sütunları gibi bazan girinti, bazan çıkıntı teşkil eden çubuklarla süslüydü. İki ucundan da üzerinde siyah arabeskler bulunan koyu kırmızı bir bağla tutturulmuştu. Muslinin altındaki koyu kırmızı kumaş, âşıkane bir renk olan penbeye dönüyor, pencerenin perdeleri de ayni rengi tekrar ediyordu. Bu perdeler de Hind muslinindendi. Altlarında penbe taftadan ikinci bir kat, uçlarında siyah, koyu kırmızı saçaklar vardı.

Her birinde iki mum takılı, ateşin lâal taşından altı kol, sediri aydınlatmak için müsavi fasılalarla duvarın örtülerine iliştirilmişti. Tavan o kadar beyazdı ki ışıldayor gibiydi. Orta yerine altın yaldızlı bir şamdan asılmıştı. Pervazlar da yaldızlıydılar. Halı tıpkı sahici bir şark halısına benziyor, bu şallara has desenleri taşıyor ve Acem şiirlerini hatırlatıyordu. Zaten onu Acem diyarında cariyelerin parmakları işlemişti. Mobilyalar yer yer siyah ve koyu kırmızı ziynetlerle bezenmiş beyaz bir kaşmirle kaplanmıştı. Duvar saatine, kollu şamdana varıncıya kadar herşey ya beyaz ya altın rengi mermerdendi. Odadaki biricik masaya da kaşmirden bir örtü serilmişti. Zarif çiçekliklerde her cinsten güller, beyaz ve kırmızı çiçekler vardı. Hulâsa en küçük, en ehemmiyetsiz teferrüat bile aşkın doğurduğu titiz bir itinayla süslenmiş gibiydi.

Servetin, zarafet ve letafet olabilmek ve şehvet ilham etmek için bu kadar şuh bir görünüş altında gizlendiği görülmüş şey değildi. Bu odada her şey

en donuk kalbi ısıtacak, heyecana getirecek mahiyetteydi.

Duvardaki örtülerin; bakışların istikametine göre renk değiştirip, ya kıpkızıl, ya bembeyaz olan şa'şaalı manzarası, muslinin berrak çubuklarından süzülerek hafif ve belli belirsiz şekiller yaratan ziyanın iltimalarile çok uygun düşüyordu. Ruhun beyaza karşı garip bir meyli vardır. Aşk kızıldan hoşlanır ve altın rengi ihtirasları okşar. belki bu ihtirasların doğurduğu tahayyülâtı tahakkuk ettirebilir de ondan böylece renklerin bu gayri iradî kaynaşması insanın kalbinde nekadar müphem ve esrarlı arzular, nekadar izah edilemiyen meyiller varsa hepsini okşayacak mahiyetteydi. Böylece bu müphem ahenk, ruhda şehvetli, müphem, dalgalı duygular yaratan bir renk imtizacı doğuruyordu.

İşte lâtif kokularla dolu bu dalgalı atmosfer içinde, Paquita, genç adamın önünde diz çökmüş, onu, bu mabedî vücudile şereflendirmek tenezzülünde bulunan bir ilâh gibi takdis ediyordu. Sırtında siyah bir gecelik, siyah saçlarında portakal çiçekleri vardı ve ayakları çıplaktı.

De Marsay Paris hayatının çeşitli lüksüne alışmış bir gençti. Buna rağmen, venüsün içinden doğup çıktığı sedef kutuya benzeyen bu oda onu adeda şaşırttı.

Belki henüz kurtulmuş olduğu karanlıklarla, ruhu aydınlatan ışık arasındaki zıddiyetten; belki ilk görüşmelerine sahne olan yerle, şimdi bulunduğu oda arasında çabucak yapıverdiği bir mukayeseden,

genç adam hakikî şiir karşısında duyulan ruhî lezzet içindeydi.

Bir perinin tılısımlı değneğile yoktan var olan bu haclegâhın ortasında, nermin cildi, kızıl şuaların hüzmesi ve füsunkâr bir aşkın buğusile hafif yaldızlanan ve renklerle ışıkları aksettirir gibi esrarlı bir penbelikle ışıldayan bu hilkatin şaheserini, Paquita'yı görünce, Henri, hiddetini, intikam arzularını, yaralanan gururunu, herşeyi, herşeyi unuttu. Avının üzerine atılan bir kartal gibi genç kızı belinden yakaladı ve dizlerine oturttu. Hudutsuz güzellikleri bütün varlığını tatlı bir kumaş gibi saran Paquita'nın, çileden çıkaran temasındaki lezzeti, tarifine imkân olmıyan bir sarhoşluk içinde tattı.

Yavaş sesle:

— Gel Paquita, dedi.

Kız cevap verdi:

— Söyle, çekinmeden söyle! Bu yuva aşk için kurulmuştur. Sevilen sesin musikisi ve tonu kaybolmasın diye okadar itina gösterilmiştir ki dışarıya en hafif bir gürültü bile sızmaz, en kuvvetli feryatlar bile bu duvarları aşamaz. Burda adam öldürülür de, şikâyetleri, sayhaları büyük bir çölün ortasındaymış gibi erir ve duyulmaz.

Henri:

— Kıskançlığı bütün incelik ve derinliklerile duyan bu adam kimdir? Kimdir bu adam ki...

Her halde genç adamın boynunu daha iyi görebilmek için, büyük bir zarafetle kıravatını çözen Paquita:

— Sakın bu hususta bana birşey sorma! dedi; sonra sözüne devam etti; işte o kadar sevdiğim bu boyun.. Söyle sevgilim beni memnun etmek ister misin?

De Marsey kızın ilk cevabı karşısında tahayyülâta dalmıştı: Neden Paquita müstebit bir fermanla, üzerlerinde bir gölge gibi dolaşan meçhul şahıs hakkında her türlü araştırmayı menediyordu? Altın gözlü dilberin şehvet dolu bir eda ile sorduğu sual onu tahayyülâtından sıyırdı.

— Ya burada kimin hükmettiğini öğrenmek istiyorsam?

Paquita titreyerek ona baktı. Genç adam Paquita.yı kucağından silkerek ayağa kalktı. Kız arka üstü yuvarlanmıştı. Henri:

— Demek burada hâkim olan ben değilim. Halbuki ben bulunduğum yerde ferman dinleten biricik adam olmak isterim.

Dehşet içinde kalan zavallı esire:

— Öldür beni, öldür diye inledi.

Henri:

— Cevap versene.. Beni ne zannettin?.

Kız yavaşça kalktı, gözleri yaşlarla doluydu. Abanos bir dolaptan bir hançer çıkardı, ve bir kaplanı yumuşatacak kadar uysal bir tavırla Henriye uzattı:

— Bana seven erkeklerin sevgililerine verdikleri ziyafetler gibi bir âlem hazırla ve sonra uyurken öldür beni! Çünkü sana cevap veremem. Dinle, ben kazığına bağlı zavallı bir hayvan gibiyim. Şaşıyo-

rum, nasıl bizi ayıran uçurumun üzerine köprü atabildim. Hadi beni sarhoş et de öldür.

Sonra ellerini kavuşturarak: — Yok, yok, dedi. Öldürme beni. Hayat benim için o kadar güzelleşti ki! Esirim amma, sultanım da. Bak, seni gözlerimle aldatabilir, senden başka kimseyi sevmediğimi söyler, ve üzerindeki geçici hâkimiyetimden istifade ederek, bir kralın bahçesinden geçerken bir çiçeği nasıl koklarsan, hadi beni de öyle sev, diyebilirdim. Kadınlra has aldatıcı lisan telâkati sayesinde, zevkin kanatlarında dolaşıp susuzluğumu giderdikten sonra, seni hiç kimsenin göremiyeceği bulamayacağı bir kuyuya attırırdım. Öyle kuyular ki sırf adaletin pençesine düşmeden öc alabilmek için yaptırılmıştır. İçleri yanmamış kireçle doludur ve biri oraya düşer düşmez alevlenip yutar.. Bu suretle vücudünden bir zerresi kimsenin eline geçmez, sade benim kalbimde, ebediyete kadar yalnız benim kalbimde kalırdın.

Henri korkusuz gözlerle kıza baktı. Paquita bu bakıştan sonsuz bir neş'e duyarak devam etti:

— Amma böyle birşey yapacak değilim. Sen burada bir tuzağa düşmedin, sana tapan bir kadının kalbine düştün. Kuyuya atılacak olan benim.

De Marsay ona:

— Bütün bu söylediklerin bana çok, amma çok tuhaf görünüyor, dedi. Neyse! Sen iyi bir kızcağıza, acayip bir mahlûka benziyorsun. Daha doğrusunu istersen, çözmesi bana epeyce güç görünen canlı bir bilmecesin.

Paquita genç adamın sözlerinden birşey anlamamıştı. Şehvetle kayñayan gözlerini ona dikip tatlı tatlı bakarak; eski teklifini tekrarladı:

— Söyle ruhum, dedi. Beni memnun etmek ister misin?

İşi oluruna bırakmak, geçmişi, geleceği karıştırmamak kararını veren de Marsay, kibar hovardalara has talâkatini yeniden bulmuştu; belki de biraz aşktaki talihine ve şahsî kudretine güveniyor, birkaç saat sonra kıza hâkim olarak, bütün sırları öğreneceğini umuyordu. Bunun için gülümseyerek cevap verdi:

— Hay, hay Paquita, istediğin, hattâ istemediğin herşeyi yapmağa hazırım.

Paquita:

— Ne iyi.. Haydi öyleyse bırak da seni gönlüme göre giydirip kuşatayım.

Henri:

— Haydi bakalım, diye cevap verdi.

Altın gözlü kız neş'e içindeydi. Dolaptan kırmızı kadifeden bir entari çıkardı, De Marsay'ya giydirdi. Sonra başına bir kadın hotozu geçirdi, etrafına da bir şal sardı. Bir çocuk saflığile yaptığı bu çılgınlıklar karşısında kahkahalarla gülüyor, kanat çırpan bir kuşu andırıyordu. İstikbale ait hiç bir şey düşünmüyordu.

Hılkatin eşref bir saatinde yaratılan bu iki güzel mahlûkun nekadar tatlı, ne kadar işitilmemiş zevkler içinde coşup çalkandığını tasvir etmek zaten imkânsızdır. Fakat genç adamın harikulâde

ve hattâ garip tahassüsatını tercüme etmek faydasız olmasa gerek.

De Marsay'ın içtimaî mevkiine sahip olan ve onun gibi yaşayanların bir kızda en iyi fark edebilecekleri taraf: Masumiyetidir. Amma, garip şey! Altın gözlü kız, muhakkak ki bakireydi. Fakat masum olmadığına da ayni kat'iyetle hükmedilebilirdi. Bu macera ile birlikte başlıyan esrarla şe'niyetin, gölgeyle ışığın, çirkinle güzelin, tehlikeyle zevkin, cehennemle cennetin garip kaynaşması, şimdi de de Marsay'ın zevkle seyrettiği bu ulvî ve kaprisli mahlûkta devam edip gidiyordu.

En ince şehvetin, en mahir cilveleri; ihsasların, aşk ismi verilen bu şiir dolu şehri âyininde Henrinin o zamana kadar tattığı bütün zevkler, kıvılcım saçan gözlerinin yaptığı vaidlerin hiç birini yalancı çıkarmayan bu kızın gözönüne serdiği güzellik hazineleri yanında gölgede kalmıştı. Bir şark şiirine benziyen bu esrarlı kaynaşmada, Sadinin ve Hafızın ancak en helecanlı kıt'alarında ışıldayan güneşin sıcaklığı ve cazibesi vardı.

Fakat, çelik bir pençenin tahakkümü altında ve gaflet içinde yaşayan genç kızın, hakikî hayata, hakikî zevke kavuştuğu zaman duyduğu şaşkınlık ve mahcubiyet dolu vecdi, ne Sadinin şiirlerindeki âhenk ifade edebilirdi, ne Pindare'in mısralarındaki füsun!

— Öldüm, dedi, öldüm, Adolf. Beni dünyanın öbür ucuna hiç kimsenin bilmediği bir adaya götür. Kaçışımız hiçbir iz bırakmasın! Yoksa cehenneme

kadar peşimize düşerler.. Allahım. İşte gündüz de oldu. Haydi kaç artık! Acaba seni bir daha görebilecek miyim? Evet, evet yarın.. Yarın seni yine görmeliyim. Bu saadete erişmek için bütün gözcülerimi öldürmek bile lâzımgelse. Haydi, yarına!

Paquita genç adamı kolları arasında sıktı. Bu sıkışta ölümün verdiği dehşet vardı.

Sonra bir zile bastı ve Henriden gözlerinin bağlanmasına müsaade etmesini rica etti.

Henri:

— Ya razı olmazsam, ya burada kalmak istiyorsam?

Paquita:

— Daha çabuk mahvolmama sebep olursun. Çünkü artık senin için nasıl olsa öleceğime eminim. Diye cevap verdi.

Henri itiraz etmedi. Az önce zevk içinde yüzen her adamda, unutmak temayülü, tuhaf bir nankörlük, hürriyet arzusu, şöyle bir gezinti yapmak isteği başgösterir. Sevdiği kadını küçük görmeğe, hattâ ondan iğrenmeğe başlar. Hulâsa içinde öyle hisler belirir ki namuslu bir insan için yüz kızartıcıdır ve izahı imkânsızdır. Henri de, hakikî aşkta görülmiyen böyle karmakarışık hislerin hâkimiyeti altındaydı. Onun hevesini tatmin ettiği bir kadına tekrar dönmesi için, yapacağı mukayeselerden memnun kalacağı bir netice çıkması, ve hatıraların dayanılmaz bir cazibe arzetmesi lâzımdı. Zaten hakikî aşk bilhassa hafıza vasıtasile hüküm sürer. Ruha, ne tattırdığı zevklerin hudutsuzluğu, ne ilham

ettiği hislerin kuvvet ve derinliğile hatırasını nakşetmiyen kadın sevgilimiz olamaz. Henri henüz farkında değildi amma, Paquita bu iki yoldan, onun kalbine nüfuz etmiş bulunuyordu. Zaten şimdi genç adam kendini tamamen saadetin verdiği yorgunluğa, vücudün bu tatlı melânkolisine bırakmıştı. Daha, şehvetin henüz tatmış olduğu leziz meyvalarını hatırlıyarak, kalbini dinliyecek, hislerini tahlil edecek vaziyette değildi.

Şafak sökerken Montmartere bulvarına yetişti. Uzaklaşan bir arabaya dalgın dalgın baktı. Cebinden iki sigara çıkardı. İşçilere, serserilere, bahçivanlara, hulâsa hayata güneş doğmadan başlıyan Parislilere içki ve kahve satan bir kadıncağızın fenerinden sigarlardan birini yaktı. Sonra elleri pantalonunun ceplerinde, sigarasını tüttüre tüttüre yüz kızartıcı bir kayıtsızlıkla yola düzüldü.

Kendi kendine: Şu sigara ne âlâ şey.. İşte kimsenin bıkıp usanmıyacağı bir zevk, diye söylendi. Kibar Paris gençlerinin hayalile yanıp tutuştuğu altın gözlü kızı artık düşünmüyordu bile. Annesile Asyanın hurilerine akraba, terbiyesile Avrupalı ve doğuş bakımından üstüvalı olan bu güzel mahlûkun, zevklerin tufanı içinde dudaklarından dökülen ve korkusu sık sık alnını kırıştıran ölüm fikrini ciddiye almıyor, kadınların alâkamızı çekmek için başvurdukları cilvelerden biri olarak telâkki ediyordu. — Bizim kız Havanalı imiş diyordu. Havana yeni dünyanın en İspanyol memleketidir. Ne yapalım dehşet rolü oynaması daha âlâ. Paris kızları

gibi her dakika ıztıraptan, güçlüklerden, koketlikten, vazifeden bahsetmesin de! Altın gözlerinin aşkı için öyle de uykum var ki.

Frascati'nin köşesinde kumarcıları bekliyen bir araba gördü. Uyuyan arabacıya seslendi ve evinin adresini vererek arabaya atladı; hemen yatağa uzandı, ve çok geçmeden derin ve deliksiz bir uykuya daldı.

Uyandığı zaman vakit öğleydi. Gerindi. Adamakıllı acıkmıştı... Zaferle biten bir günün ferdasında kanmak bilmiyen bir askerin iştihasını duyuyordu. Bunun için Paul'ün ziyaretine çok sevindi; böyle zamanlarda bir arkadaşla birlikte yemek yemek pek zevklidir. Paul ona:

— Yahu dedi, nerelerdesin.. Biz diyorduk ki on gündür altın gözlü kızla kapandı kaldı.

Henri cevap verdi:

— Altın gözlü kız mı? Bırak canım, aklımdan bile geçmiyor, yapacak başka işim mi yok?

— Vay, ketumluk taslıyorsun ha?

— Neden taslamayayım? Azizim. Sır saklamak en ustalıklı hesaptır. Dinle, amma yok, sana bir kelime bile söylemiyeceğim. Senden birşey öğrendiğimiz yok ki! Dini bir uğruna kendi politikamın hazinelerini sokaklara saçamam doğrusu. Hayat öyle bir ırmak ki, suyundan istifade etmek, kârlanmak lâzım. Arzda mukaddes olan ne var ne yoksa, meselâ sigaralar hakkı için yemin ederim ki ben ahmak harcı vaizlar veveren bir içtimaî iktisat profesörü değilim. En iyisi yemek yiyelim. Sana beyin patlatmaktansa palamutlu omlet ısmarlamak daha ucuza düşer.

— İnsan arkadaşlarına karşı bu kadar hesabi olur mu?

Alay fırsatını hemen hemen hiç kaçırmayan Henri:

— Azizim dedi. Hayat bu.. Herkesin başına geldiği gibi belki bir gün senin de sır saklaman lâzımgelir... Mademki seni de çok severim, emin ol ki severim. Meselâ intihar etmemen için bin franklık bir banknotun kâfi geleceğini anlasam derhal verirdim. Meselâ yarın düello yapacak olsan, usulü dairesinde öldürülmeni temin için mesafeyi ölçer, biçer, tabancaları doldururdum. Sonra senin yokluğunda benden başka biri aleyhinde konuşmağa kalkışsa benim gibi bir babayiğitle döğüşmesi lâzımgelir. Gördün mü? İşte halis muhlis dostluk da buna derler ya? Evet.. Ne diyorduk. Şayet ketum davranman lâzımgelirse kulağında küpe olsun; ketumluk iki cinstir: İş gören ketumluk, menfi ketumluk. Menfi ketumluk sükûta, inkâra baş vuran, surat asan ahmakların harcıdır. Buna kapıları kapatan ketumiyet de diyebiliriz. Hakikî bir iktidarsızlık alâmetidir. Asıl faal ketumiyete gelince o ikrar ve tasdikle iş görür. Meselâ ben bu gece Cercle'de: Vallahi altın gözlü kız çektiğim zahmete değmedi diyecek olsam, ben oradan gider gitmez herkes birbirine: Şu de Marsay çapkınını duydunuz mu? Bize altın gözlü kızı ele geçirdiğini yutturacak, az kurnaz değil der. Fakat böyle bir hile hem harcıâlemdir, hem de tehlikeli. Ağzımızdan kaçan sözler nekadar budalaca olursa olsun, daima bunlara ina-

nacak birkaç enayi bulunur. Sır saklamanın en iyi şekli, kocalarını aldatmak istiyen açıkgöz kadınların tatbik ettikleri usuldür. Hürmet edecek kadar sevdiğimiz bir kadın mı var? Onun şerefini mi kurtarmak arzusundayız. Ehemmiyet vermediğimiz veya hoşumuza gitmiyen, yahut ele geçiremediğimiz bir kadını işe karıştırıp lekeleriz, olur biter. Ben bu nevi kadınlara siper kadın diyorum. Bak Laurent de geldi. Eh, bize ne getirdin bakalım?

— Ostente istridyeleri, kont hazretleri.

— Bir gün sen de göreceksin Paul. Hislerimizi gizlemek suretile cemiyetle alay etmek pek zevkli şeydir. Ben kütlenin budalaca hükümlerinin üstünde yaşamaktan büyük bir haz duyarım.. O kütle ki hem ne istediğini bilmez, hem kendisine ne istettiklerini. Vasıtayla gayeyi birbirine karıştırır, şimdi tapar, az sonra lânet okur, şimdi göklere yükselttiğini, gün gelir yerin dibine batırır. Ona her istediğimiz heyecanı aşılayabilmek, fakat onun heyecanlarile sürüklenmemek ve baş eğmeden, onu irademize ramedebilmek ne büyük saadettir. İnsanın hayatta haklı olarak övünebileceği en büyük mazhariyet kendi gayretile sahip olduğu kudret değil midir? Öyle bir kudret ki hem sebebi biziz, hem eseri bizimdir.. Ya, böyle işte. Kimse benim ne hangi kadını sevdiğimi bilir, ne de ne arzu ettiğimin farkındadır. Amma bir gün gelir de anlaşılırmış: Maziye karışan her dram gibi. Fakat oynamakta olduğum oyunu sezdirmek, asla! Bu halis budalalık, enayiliktir. Dünyada en küçük gördüğüm şey maharete mağ-

lûp olan kuvvettir. Böylece gülüp eğlenerek sefirlik mesleğine de hazırlanıyorum. Şayet, diplomasi hayat kadar güçse? Şüpheliyim. Nasıl yükselmek arzusunda mısınız? Büyük adam olmağa emelin var mı?

— Bırak be Henri, benimle eğlenme. Sanki her istediğimi yapacak kadar kudretin varmış gibi konuşuyorsun.

— Aferin Paul kendi kendinle alay etmekte devam edersen çok geçmeden herkesle alay edecek hale gelirsin.

Henri yemeği yemiş sigarasını tüttürmeğe başlamıştı. Şimdi dün gece başından geçenleri düşünüyor, hâdiseleri bambaşka şekilde görüyordu. Birçok büyük adamlar gibi onun da feraseti ânide harekete geçmezdi. Hâdiseleri didik didik edip, künhüne varabilmesi için aradan biraz zaman geçmesi lâzımdı. Zaten içinde bulundukları dakikaları bütün genişliğile yaşayan, tabir caizse sıkıp usaresini çıkaran bütün insanlar böyledir. Şuurlarının uyanıp, sebepleri tahlile başlaması için bir miktar dinlenmeleri lâzımdır.

Nitekim Cardinal de Richelieu de böyle idi. Amma bu hali büyük işler başarmasını mümkün kılan basiretine mâni olmamıştı. De Marsay de tamamen ona benziyordu. O, zamanımızın en büyük politikacılarından biri olmadan evvel, silâhlarını zevklerinin tatmini için kullandı. Ve ancak kudret ve servet sahibi her gencin peşinde koştuğu eğlencelere kandıktan sonradır ki siyasî hayata atıldı. İnsan

böylece tunçlaşır. Kadının seni yıprandırmamasını, mahvetmemesini istiyorsan sen kadını yıprandır.

Evet.. şimdi Henri,, zevklerin bir pınar gibi akmağa başlayıp bir sel gibi coşup taştığı o geceyi bütün teferrüatile gözünün önünden geçiriyor, ve aldatılmış olduğunu anlıyordu. Paquita'nın tamamen cismanî olan masumiyeti, saadet karşısında duyduğu şaşkınlık, zevk dakikalarında ağzından kaçan karanlık cümleler aydınlanıyor; ve görülüyordu ki Henri bir başkasının yerini tutmuş, bir başkasının yerine geçmişti. İçtimaî ayıplardan hiç birine yabancı olmayan genç adam, nekadar garip olursa olsun hiçbir kaprise aldırış etmezdi. Bir heves mademki tatmin edilebiliyordu, o halde meşrudu. Onun için Paquita'nın ahlâksızlığından alınmamıştı. Bütün beşerî zaaflara aşina idi. Fakat onun oyuncağı olmak gururuna dokunuyordu. Eğer tahminleri doğru çıkarsa, en zayıf tarafından yaralanmış olacaktı. Sadece şüphe etmek bile onu müthiş kızdırdı. Bir dişi ceylân tarafından aldatılan kaplan gibi haykırdı. Bu yırtıcı hayvanın adale kuvvetile, şeytanın zekâsını kendinde toplamış bir kaplanın sayhasıydı.

Paul:

— Ne oluyoruz yahu? Ne var?

— Hiç.

— Aleyhimde ne düşündüğünü sordukları zaman böyle bir hiçle cevap vermeni hiç istemem doğrusu. Çünkü o zaman da anlardım ki hemen ertesi gün mübareze etmemiz lâzım.

— Ben artık düellodan vazgeçtim.

— Daha feci ya! Demek katlediyorsun.

— Kelimeyi yanlış söyledin: İdam ediyorum.

Paul — Aziz dostum, dedi bu sabah şakaların pek karanlık, pek korkunç..

— Ne yaparsın. Şehvet vahşete sürüklüyor... Amma neden bilmem. Bunun sebebini araştıracak kadar mütecessis değilim. Bu sigaralar da pek enfes. Arkadaşına çay koysana! Farkında mısın Paul? Şu sırada hayvan gibi yaşıyorum. Kendime muayyen bir hayat şekli seçmek ve kuvvetlerimi yaşamak zahmetine değen bir gaye uğrunda kullanmak zamanı geldi artık. Hayat tuhaf bir komedyadır, bugünkü içtimaî nizamda gördüğüm rabıtasızlıklar beni ürkütüyor, gülüyorum doğrusu.

Hükûmet bir tek adam öldüren zavallıların kellesini uçurur da, her kış bir düzüne genci, tıbbî yollarla öbür tarafa gönderen heriflere ihtira beratı verir. Cemiyeti kırıp geçiren ahlâk fesadı karşısında ahlâkın çok defa eli böğründe kalır. Bir fincan daha çay koy seni temin ederim ki insan uçurumun üstünde rakseden bir soytarıdır. Bize Liaisons dangeureuses» in ve şimdi ismini hatırlıyamadığım başka bir kitabın gayri ahlâkî olduğundan bahsederler. Halbuki cemiyet öyle korkunç öyle kirli, öyle iğrenç, öyle ifsat edici bir kitapdır ki, hem daima açık, daima gözönündedir. Sade bu kadar mı? Bu kitabın da çok daha tehlikelisi var: Erkeklerin kulaktan kulağa fısıldadığı sözlerden, gece-

leri baloda hanımların şöyle yelpaze altından söy dikleri cümlelerden müteşekkil kitap.

— Henri, mutlaka kafanın içinde fevkalâde fikirler dolaşıyor, faal ketumiyetine rağmen belli ki bir şeyler var..

— Öyle.. Akşama kadar zamanı öldürmem lâzım. Haydi kumar oynamağa gidelim; belki şansım tutar da kaybederim.

De Marsay ayağa kalktı; sigara tabakasına bir avuç banknot yerleştirdi. Paul'ün arabasile Salon des Etrangers (ecnebiler salonu) e gitti. Orada akşam yemeğine kadar, vaktini kâh kârın, kâh zararın verdiği heyecan içinde geçirdi. Kumarın verdiği bu heyecan, boşuna işlemeğe mahkûm kalan kuvvetli uzviyetlerin avunmak için başvurduğu son tedbirdir.

Genç adam, akşam olunca randevuya geldi. Sesini çıkarmadan gözlerini bağlattı. Sonra, yalnız tam manasile kuvvetli insanların malik olduğu metin bir iradeyle dikkatini teksif etti; bütün zekâsı, arabanın geçtiği yolları keşfetmekle meşguldü. Nihayet Saint Lazar sokağına geldiklerini ve San Réal konağının küçük bahçe kapısı önünde durduklarına kanaat getirir gibi oldu. Geçen defaki gibi kapıdan geçtiler. Yine şüphesiz melezle arabacının taşıdığı sediyeye yatırıldı. Dikkat etti, sediyeyi taşıyanların ayakları altında kumlar çıtırdıyordu. O zaman neden bu kadar titiz tedbirlere baş vurulduğunu anladı. Serbest bırakılsa veya yürümesine müsaade edilseydi, etraftaki ağaçlardan küçük bir

dal koparabilir, çizmesine yapışan kumları muayene ederek, nereye ait olduğunu kestirebilirdi. Halbuki şimdi bir rüya âlemindeymiş gibi etrafındakilerden habersizdi. İçine kuş uçurulmıyan bir konağa tabir caizse hava yolile alınıyordu. Fakat, belki talihin garip bir cilvesidir, insan oğlunun gerek hayır sahasında, gerekse şer, hiçbir eseri kusursuz olamayor; beşer elinden çıkan ister zihnî, ister maddî her eserde mutlaka bir püf taraf vardır. İşte, o gün de yağmur çiselemiş, toprak biraz ıslanmıştı ve bazı nebatların kokusu gece, gündüzden daha keskindir... Henri kendisini götürdükleri yol boyunda muhabbet çiçeği kokuları duydu. Bu keşiften, Paquita'nın halvet odasını ararken istifade edebileceğini düşündü. Eve geçtikten sonra da sapılan yollara dikkat etti. Çok geçmeden yetişmişlerdi. Henri kendini yine sedirin önünde buldu. Genç kız, gözlerindeki bağı çözünce gördü kü Paquita sararmış, değişmiştir: Belli ki ağlamıştı. Genç kız, şimdi dua eden bir melek gibi diz çökmüştü, fakat çok mahzun, çok dertli bir melek gibi... Şimdi zavallı Paquita, daha dün de Marsay'ı kanatlarında aşk cennetinin yedinci katına kadar çıkaran, o mütecessis, o sabırsız, o yerinde durmayan heyecanlı mahlûka benzemiyordu. Bu ümitsizlikte o kadar samimî, o kadar içli bir eda vardı ki, insafsız de Marsay bile tabiatin bu yeni şaheseri karşısında hayran kaldı ve bir an kendisini bu randevuya getiren asıl sebebi unutarak:

— Nen var, Paquitacığım? diye sordu. Genç kız:

— Sevgilim, diye cevap verdi, beni hemen bu gece al götür. Öyle bir yere bırak ki, görenler: «İşte Paquita» diyemesin! Öyle bir tarafa sakla ki, hiç bir göz göremesin ve hiçbir dudak: «Burada bakışları yaldızlı ve saçları uzun bir kız var.» diye haber veremesin. Orada, benden istediğin kadar zevk al. Sevmemeğe başladın mı bırak. Şikâyet etmem, ağzımı açmam. Beni terketmek sana vicdan azabı da vermesin. Çünkü seni seyretmekle geçen bir gün, bir tek gün, benim için bütün bir ömre bedeldir. Fakat burada kalırsam mahvoldum. Henri:

— Yavrucuğum, dedi. Paristen ayrılamam. Çünkü serbest değilim. Kendilerine büyük bir yeminle bağlandığım adamlar var. Mukadderatımız müşterektir. Ben onların emrindeyim, onlar benim. Fakat sana Pariste sığınacak öyle bir yuva bulurum ki hiçbir beşer kudreti duvarlarını aşıp içeriye giremez. Paquita:

— Olmaz, dedi. Kadın gücünü unutuyorsun.

— Seninle dünya arasında ben durdukça kim saçının teline dokunabilir.

Paquita:

— Zehir dedi. dona Concha senden şüpheleniyor bile. (Sonra yanaklarında yaşlar parlayarak devam etti.) Benim artık eski Paquita olmadığımı anlamak ve görmek de kolay.. Amma yine de sen bilirsin. Beni paramparça edecek olan canavarın gazabına terketmek istiyorsan, her arzun gibi, benim için bu arzun da mukaddestir. Yeter ki gel, gel ki aşkımıza hayatın bütün şehvetini katalım. Sonra,

kimbilir? Yalvarır, ağlar, haykırır, kendimi korur ve olabilir ki kurtulurum.

— Kime yalvaracaksın bakalım?

— Sus! Şayet af edilirsem, bu belki de ketum davrandığıma karşılık olur.

Henri sinsi bir tavırla:

— Haydi, bana entarimi ver, dedi. Genç kız heyecanla cevap verdi:

— Hayır, hayır.. Olduğun gibi kal. Sen ki bana kendilerinden nefret etmem lâzımgeldiğini öğrettikleri meleklerden birisin; sizi bana canavar diye tanıtmışlardı. Halbuki sema altındaki en güzel mahlûklar sizmişsiniz... (Henrinin saçlarını okşayarak) bilmezsin nekadar budala bir kızım. Hiç birşey öğrenmedim. Oniki yaşımdanberi kapalıyım, kimseyi gördüğüm yok. Ne okumak bilirim, ne yazmak. İspanyolca ve ingilizce konuşurum, o kadar.

Genç adam:

— O halde nasıl oluyor da Londradan mektuplar alıyorsun? diye sordu.

Uzun bir Japon vazosundan bir deste kâğıt getiren Paquita:

— Mektuplarım mı? Al bak işte, diyerek Henriye uzattı.

Delikanlı bu kâğıtları görünce hayret etti. Üzerlerinde yazı yoktu. Muammalarda olduğu gibi garip bir takım şekiller çizilmişti. İhtiras dolu cümleler ifade eden bu çizgiler kanla yazılmıştı. Mahir bir kıskançlığın icat ettiği bu hiyoroğları hayran hayran seyreden Henri:

— Hakikaten dedi, sen cehennemî bir dehanın hükmü altındaymışsın!

Genç kız:

— Evet.. Cehennemî bir deha, diye tekrarladı.

— O halde nasıl sokağa çıkabildin?

— Felâket oradan başladı. Dona Concha'ya «gelecek bir tehlikeden ürküyorsun halbuki bana itaat etmezsen seni derhal öldürtürüm» dedim. O da çıkmama razı oldu. Şeytan gibi mütecessistim. Benimle diğer mahlûklar arasına çizilen tunçtan duvarı yırtmak, genç erkeklerin nasıl şeyler olduğunu görmek istiyordum. Çünkü erkek olarak tanıdığım Marquis ile Christemio idi. Arabacımız ve uşak vaşlı kimselerdir.

— Amma, mütemadiyen de kapalı kalamazdın ya? Sıhhatin?

— Eh geceleri.. Elayak çekilince, herkesten uzak Seine nehri kenarında şöyle bir dolaşıyorduk.

— Bu kadar çok sevilmekten iftihar etmiyor musun?

— Hayır.. Kendine göre zevkleri de olsa bu kapalı hayat, ışık yanında çok karanlıktır.

— Işıktan kasdin ne?

— Sen, güzel Adolphe'um sen! Senin için canımı veririm. Senin karşında, bana aşktan bahsettikleri zaman söyledikleri bütün hisleri birden duyuyorum. Zaman oldu, hayattan tat almamağa başladım. Amma şimdi sevmek nedir biliyorum. Seni tanıyıncıya kadar yalnız sevilmiştim. Senin için her şeyi feda ederim, götür beni istersen oyuncağın ola-

yım, usanınca Kır at. Yeter ki o zamana kadar yanında kalayım.

— Sonra pişman olmaz mısın? Paquita altın rengi, tertemiz ve berrak gözlerini genç adama dikerek:

— Asla, diye cevap verdi.

Henri: — Galiba beni tercih ediyor, diye düşündü. Eğer kızın bukadar temiz, bu kadar derin bir aşk beslediği sabit olursa belki de affedecekti. Bakalım dive mırıldandı. Gerçi Paquita, ona karşı mazisinden mes'ul değildi; fakat en küçük bir hatıra bile genç adamın gözünde cinayet demekti.

Böylece Henri kendini en cazip zevklerin kanadına bırakırken bile Paquita'yı tetkikle meşguldü. Genç kız tabiatin hususî ihtimamile sırf aşk için yaratılmış bir mahlûka benziyordu. Geçen bir gece zarfında kadınlık zekâsı hayli inkişaf etmişti. Genç adam muhakemesine ne derece sahip olursa olsun, zevk meselelerinde nekadar kanıksamış bulunursa bulunsun, daha dün, aşka doymasına rağmen, erkeğin bir türlü reddedemiyeceği ve yalnız seven kadınların yaratmasını bildikleri tılısımlı bir aşk sarayı buldu. Paquita büyük ruhların namütenahiliğe karşı duydukları ihtirası tatmin ediyordu. Faust'da pek hailevî, Manfred'de çok şairane bir şekilde ifade edilen, Don Juan'ı da birçok tacidarlar gibi kadın kalplerinde taharriyata sevkeden, âlimlerin ilimde bulacaklarını umdukları, mistiklerin yalnız kadiri mutlakta aradıkları esrarlı ihtiras. De Marsay nihayet aradığı idéal vücudü bulduğunu umuyordu.

Böyle bir kadında aşk vücut yorulmadan mütemadiyen devam edebilir. Genç adamın sinirleri gevşedi, gönlü açıldı; kalbindeki soğukluk bu yanıp tutuşan ruhun atmosferinde eriyordu. Hükümlerinde artık eskisi gibi sert ve kat'î değildi ve saadet onun hayatını da bu halvet odası gibi penbe ve beyaz renklerle süslemişti. Müşfikleşmiş, mülâyimleşmişti. Hislerini açıp döküyordu. Paquita onun bu hali karşısında çılgına dönmüştü. Genç kızın ruhuna kadar nüfuz eden bir sesle:

— Neden Sorrent'e, Nice'e, Chiavari'ye gitmiyormuşuz? Gider bütün hayatımızı orada geçiririz; ister misin diyordu. Paquita haykırarak cevap verdi:

— Bana ister misin demeye ne lüzum var? Benim senden ayrı bir irademvar mı? Ben senden ayrı bir vücutsam bu sırf sana zevk verebilmek içindir. Fakat aşkımıza bize lâyık bir yuva arıyorsan Asyaya gidelim. Asya, aşkın kanatlarını gerip namütenahiye kadar uçabileceği biricik diyardır.

Henri:

— Haklısın, diye cevap verdi. Hindistana gidelim. Orada bahar ebedîdir. Toprağında yalnız çiçekler boy verir, orada insan, hakikî bir sultan gibi yaşıyabilir, müsavat gibi adi bir hulyayı tahakkuk emeline kapılan memleketlerde her hareket tefsire uğrar. Orada öyle mi? Öyle bir diyara gidelim ki, esirlerden mürekkep bir halk içinde yaşıyabilmek mümkün olsun. Güneş daima lekesiz ve bembeyaz kalan bir sarayı aydınlatsın. Havasına güzel kokular serpilen, kuş-

ları aşk terennüm eden, sevmek imkânları kaybedildikten sonra ölünen bir diyara gidelim. Paquita:

— Bu öyle bir diyar olsun ki âşıkla maşuk ölümü kucak kucak bulabilsin. Fakat yarın değil, hemen şimdi.. Christemio'yu da beraber götürelim.

— Doğrusu zevk hayat için en güzel âkıbettir. Haydi Asyaya. Fakat yavrucuğum gitmek için çok para lâzım. Bu parayı bulmak için de işleri düzenine koymak gerek.

Paquita bu sözlerden birşey anlamamıştı; ellerini kaldırarak:

— Para mı? dedi. Burada kucak kucak para var.

— Amma, benim değil.

— Ne çıkar bundan.. Madem ihtiyacımız var alırız.

— Amma senin de değil.

— Ben senin miydim? Beni alınca senin oldum. Biz de parayı alınca para bizim olur.

Henri gülerek:

— Saf çocuk dedi. Dünyada olup biten bir şeyden haberin yok.

Henriyi üzerine doğru çeken Paquita:

— Yok ya dedi, işte benim bildiğim biricik şey.

Genç kız bunu söylerken kuvvetli kollarile Henriyi yukarıya kaldırmış seyrediyordu.

De Marsay bütün hıncını unutmak üzereydi; Paquita'yı ilelebet kendine maletmek istiyordu. Fakat tam bu sırada Paquita:

— Oh... Mariquita diye bağırdı.

Bu cümle gnç adamın kulaklarına hançer gibi saplandı. Kaplan gibi gürleyerek:

— Mariquita ha, diye bağırdı; şimdiye kadar hep şüphe etmek istediğim şey nihayet kat'ileşti. Sonra hançerin kapalı olduğu dolaba koştu. Bereket burası kilitliydi. Bu engelden bir kat daha hiddetlendi; fakat soğukkanlılığını tekrar buldu. Gidip kıravatını aldı ve Paquita'nın üzerine öyle vahşi bir eda ile yürüdü ki, genç kız, günahının ne olduğunu bilmemekle beraber öldürüleceğini anladı. Henrinin boğazına takmak istediği bu menhus düğümden kurtulmak için odanın bir köşesine kaçtı bir mücadeledir başladı. İki taraf da çeviklikte, meharette ve kuvvette denk gidiyordu. Mücadeleyi sona erdirmek istiyen Paquita âşıkının bacaklarına bir yastık fırlattı. Henri düştü. Bu fasıladan istifade eden genç kız zile bastı, melez çıkageldi ve göz açıp kapayıncaya kadar de Marsay'ın üsüne çöktü. Ayağile göğsüne bastı, topuğu boğazının üstündeydi. de Marsay anladı ki kıpırdasa Paquita'nın ufak bir işaretile ezilip gidecek. Paquita:

— Ruhum dedi, niçin beni öldürmek istiyorsun?

Henri cevap vermedi.

— Ne yaptım da canını sıktım. Konuş, anlaşalım.

Henri mağlûp olduğunu anlayan her kuvvetli adam gibi soğukkanlıydı; sakindi; bu muvakkat tevekkül, şahsına karşı büyük bir kıymet beslediğinin ifadesiydi. Zaten bütün kızgınlığına rağmen, bu kızı böyle tedbirsizce öldürürse adaletin pençesinden güç kurtulacağını hesaplamıştı

Paquita tekrar söze başladı:

— Sevgilim, konuş. Bana âşıkane bir vedada bulunmadan mı gideceksin? İstemem ki kalbimde böyle bir endişe, böyle bir korku yaşasın. (Ayağını hiddetle yere vurarak) konuşmayacak mısın diye tekrarladı.

De Marsay cevap olarak ona şöyle bir baktı: Bu bakışta öleceksin hükmü o kadar kat'î idi ki: Paquita ona doğru koştu:

— Öyle mi? dedi öyle mi? Beni öldürmek mi istiyorsun? Benim ölümüm sana zevk verecekse öldür beni. Christemio'ya işaret etti. Ayağını çeken melezin yüzünde hanımının hareketini doğru veya yanlış bulduğunu gösteren hiçbir çizgi yoktu. Henri kendi kendine,gördün mü adamı diye mırıldandı. Hakikaten sadık olan hiçbir muhakeme yapmadan itaat eder. Bu adam tam manasile senin dostun! Paquita:

— İstersen onu sana vereyim. Bana nasıl sadakatle itaat ediyorsa sana da öyle bağlanır, benim emrim kâfi. Cevap bekledi ve şefkat dolu bir eda ile:

— Adolphe'um bana tatlı bir söz söyle, neredeyse sabah olacak, dedi.

Henri yine cevap vermedi. Genç adamın fena bir meziyeti vardı; meziyet dedik. Çünkü insanlar kuvveti andıran herşeyi büyük görür, ve çok defa garip şeyleri tanrılaştırırlar. Henri affetmek nedir bilmezdi. Şüphesiz ki insan ruhunun güzel taraflarından biri olan kendi kendini tashih etmek, onun için manasız-

lıktı. İngiliz kanında da geniş mikyasta bulunan şimal adamlarına mahsus vahşilik, genç adama babasının yadigârıydı. İyi olsun, kötü olsun hiçbir hissinden caymazdı. Sonra, Paquita'nın «oh Mariquita» diye bağırması, onu erkeklik gururunu okşayan en tatlı zaferden birdenbire ayırdığı için, bir kat daha ağırına gitmişti. Ruhunda, ümit, aşk bütün duygular coşmuş, zekâsı ve kalbi alevlenmişti; sonra hayatını aydınlatmak için ışıldayan bu meş'aleler birdenbire soğuk bir rüzgârla söndürülüvermişti.

Paquita şaşkına dönmüştü. O kadar muztaripti ki kendinde ancak ayrılış işaretini verebilecek kadar kuvvet buldu ve sargıyı fırlatıp atarak:

— Buna lüzum kalmadı artık, dedi. Mademki beni sevmiyor, mademki benden nefret ediyor, herşey bitti. Genç kız bir bakış bekledi, ümidi cevapsız kalınca kendinden geçerek yere serildi. Melez Henriye o kadar korkunç bir nazar atfetti ki: Nadir bir cesaret sahibi olduğunu herkesin tasdik ettiği de Marsay ömründe ilk defa olarak titredi. Melez bu sür'atli bakışla: «Eğer onu sevmez, onu incitirsen seni gebertirim.» demişti.

De Marsay'ı soluk ışıklarla aydınlatan bir koridordan geçirdi. Gizli bir merdivenden indiler. San Réal konağının bahçesine açılan gizli bir kapıdan çıktılar. Melez onu iki tarafında ıhlamur ağaçları sıralanan bir hıyabandan geçirdi. de Marsay etrafına dikkat ediyordu. Tenha bir sokağa açılan bir kapıdan çıktılar. Araba bekliyordu. Melez bu defa ona refakat etmiyecekti. Genç adam arabaya bindik-

ten sonra bahçeleri ve konağı bir kere daha görmek için kapıdan baktı. Bakışları Christemio'nun beyaz gözlerile karşılaştılar. İkisinin de bakışında korkunç bir meydan okuma vardı. Bu bakışla, birbirlerine vahşilere has bir kavga ilân etmekte idiler. Öyle bir kavga ki beşerî kanunlara kulak asmaz, her türlü hile ve ihanet meşrudur.

Christemio Henrinin Paquita'yı öldürmeğe ant içtiğini biliyordu. Henri de kendisi Paquitayı temizlemeden melezin kendisini öldürmeğe azmettiğinin farkındaydı. Bunun için pek iyi anlaştılar. Genç adam kendi kendine: «Macera gittikçe maraklı bir safhaya giriyor» dedi. Arabacı Henriye:

— Mösyö nereye gidecek diye sordu. Genç adam arkadaşı Paul'ün adresini verdi.

Henri tam bir hafta evinde gözükmedi. Bu müddet zarfında ne yaptığı, nerede oturduğu kimse tarafından bilinmedi. Bu gizleniş onu melezin gazabından kurtardı, fakat, bütün ümitlerini, sonsuz ve eşsiz bir sevgiyle kendisine bağlandığı Henride toplayan altın gözlü kızın mahvına sebep oldu.

Haftanın son günüydü. Akşam saat 11 sularında Henri arabayla San Réal konağının küçük bahçe kapısına geldi. Arabacı arkadaşlarından biri olacaktı, yerinde doğrulrak bir nöbetçi dikkatile etrafı dinledi. Diğer üç adamdan biri sokakta, kapının dışında kaldı, ikincisi bahçede duvara dayandı, durdu. Elinde bir deste anahtar tutan üçüncü şahıs Henriyle beraber ilerledi.

Arkadaşı genç adama:

— Henri, dedi, hiyanete uğradık.

— Kimin tarafından azizim Ferragus?

Dévorants'ların reisi: (1)

— Evdekilerin içinde uyumayanlar var. Muhakkak ki içlerinden biri ne yemiş, ne içmiş. Bak ışığı görmüyor musun?

— Elimizde evin plânı var. Işık nereden geliyor? Ferragus:

— Bunu anlamak için plâna ihtiyacım yok. Markizin odasından.. de Marsay:

— Vay dedi. Demek bugün Londradan gelmiş. Bu kadın öcümü almak zevkimden de mi beni mahrum bırakacak? Şayet bu işte benden evvel davranmışsa, onu adaletin pençesine teslim ederiz. Olmaz mı dostum? Ferragus Henriye:

— Dinle bak dedi. Mesele tamam.

İki arkadaş kulak kabarttılar; kaplanları merhamete getirecek feryatlar duyuluyor, ve bu sesler gittikçe zayıflıyordu. Dévorants'ların reisi; güzel bir eserde kusur bulmaktan hoşlanan bir münekkit gülüşile Henriye:

— Senin markiz, sesin soba borusundan dışarı çıkacaını düşünmemiş, dedi.

Henri:

— Her şeyi peşinen kestirip görmek sade bize

(1) Dévorants: l'Histoire des treize'in 1 inci ve 2 nci hikâyelerinde maceraları anlatılan gizli bir cemiyetin üyeleri.

mahsus dostum. Bekle beni, gidip yukarda ne olup bittiğini bir göreyim. Aile kavgasını bakalım nasıl yapıyorlar. Vay anasını be.. Galiba Markiz kızı hafif ateşte pişiriyor.

De Marsay sür'atle merdiveni çıktı. Halvet odasının yolunu biliyordu. Kapıyı açar açmaz gayri ihtiyarî ürperdi. En katı kalpli insan bile kan döküldüğünü görünce böyle ürperme duyar. Bundan başka gözünün önüne serilen manzara karşısında şaşkınlık duymasının birçok sebepleri vardı.

Markiz kadındı. İntikamını, zayıf hayvanlara mahsus kusursuz bir hainlikle ölçüp biçmiş, cezalandırmadan önce, altın gözlü kızın kabahatinden kat'î olarak emin olabilmek için, hiddetini gizlemişti. Ölüm halinde olan Paquita'nın soluk gözleri Henriye doğru çevrildi:

— Geç kaldın sevgilim diyebildi, geç.

Altın gözlü kız, kan içinde can veriyordu. Odada bütün ışıklar yanmıştı. Havaya tatlı bir koku yayılmıştı. Tecrübeli bir adam odanın dağınıklığını görür görmez, bu perişanlığın bütün ihtiraslarda birbirine benziyen çılgınlıkların bakiyesi olduğuna hükmederdi. Markizin mücrim kızı pek ustaca suale çektiği belliydi. Kan izlerini çok bariz gösteren bu beyaz halvet odasında mücadele hayli uzun sürmüştü. Yastıklarda Paquita'nın elinin izleri kalmıştı. Altın gözlü kız, her adımda hayata sarılmak istemiş, odanın her köşesinde kendini korumuş, fakat mütemadiyen bıçaklanmıştı. Uzun zaman döğü-

şen kanlı ellerile öteden beriden kopardığı kumaş parçaları göze çarpıyordu. Her halde tavana çıkmağa da teşebbüs etmişti. Sedirin arkalığında çıplak ayaklarının izi vardı, şüphesiz koşmuş, kaçmağa çalışmıştı. Cellâdının hançer darbesile delik deşik ettiği vücudünden belliydi ki, Henrinin sevgisile kıymeti bir daha artan hayatını kurtarmak için çok zorlu mücadele etmişti. Şimdi yere uzanmış yatıyordu. Ölürken madam de San Réal'in ayak bileklerini ısırmıştı. Markiz elinde ucundan kan damlayan hançeri ayakta duruyordu. Saçları, yolunmuştu, vücudünün birçok yerleri ısırık içindeydi. Isırılan yerlerin bazısı kanayordu. Entarisi parçalanmıştı, yarı cıplaktı; memeleri tırmık içindeydi.

O bu halile ulvileşmişti. Muhteris ve gazaplıydı. Döktüğü kanın kokusile sarhoş oluyordu. Nefes nefeseydi. Ağzı yarı açıktı, burun delikleri teneffüsüne kâfi gelmiyordu.

Bazı hayvanlar vardır. Tehevvüre geldikleri zaman düşmanlarının üzerine atılır, onu öldürürler, sonra zaferlerinden memnun sükûnet bulur, herşeyi unutmuş görünürler. Bazı hayvanlar da vardır ki sanki birisi gelip ellerinden alacakmış gibi korkarak, kurbanlarının etrafında dört döner, Homer'in Aşil'i gibi, düşmanlarını ayaklarından sürükleyerek dokuz defa Trovi'nin etrafını dolaşırlar. Markiz de bu hayvanlara benziyordu. Henriyi görmemişti. Evvelâ yalnız olduğundan emindi. Hareketlerini hiç bir şahidin göremiyeceğine kat'iyyen kanidi; sonra

sıcak kan onu sarhoş etmiş, kavga heyecanlandırmıştı. Şu dakikada bütün Paris halkı etrafında toplansa - o kadar kendinden geçmişti ki - farkında bile olmaz, yıldırımla vurulsa hissetmezdi. Paquitanın son feryadını duymamıştı bile. Ölünün hâlâ sözlerini duyabileceğini zannediyordu; ona:

— Günahlarını çıkarmadan geber, divordu, cehenneme git. Nankör canavar. Git de artık şeytanın malı ol. Madem ki bir erkeğe kanını döktürdün işte benden de mükâfatı. Geber, geber, binbir ölümün acısile birden kıvran! Yine çok müşfik davrandım da seni hemen öldürüverdim; ah, bana miras bıraktığın bütün acıları sana tattırmalıydım. Ben yaşıyacağım, amma bedbaht, biçare... Allahtan başka sevebileceğim kimse kalmadı.

Altın gözlü kızı seyretti; biraz durup, şiddetle kendine gelerek:

— O öldü ha öldü.. Ah, ıstırabımdan ben de kahrolacağım.

Sonra gidip kendi kendini sedire atmak istedi; o kadar ümitsizdi ki sesi boğazında düğümleniyordu. Bu sırada Henri de Marsay'ı gördü.

Hançerini kaldırıp ona doğru koşarken: — Sen kimsin diye bağırdı. Henri kolunu yakaladı. Böylece karşı karşıya birbirlerini seyrettiler. Korkunç bir hayret ikisinin de damarlarındaki kanı dondurmuştu. Ürken iki at gibi bacakları titredi. Filhakika birbirine bukadar benzeyen iki ikiz kardeş görülmemişti. İkisinin de ağzından ayni cümle çıktı:

— Her halde babanız Lord Dudley'dir?

İkisi de tasdik makamında başlarını eğdiler. Henri Paquita'yı göstererek:

— Kara sadık kalmış dedi.

Ümitsiz bir feryatla kendini Paquitanın yerde yatan vücudüne atan Margarita Euphémia Porrabéril:

— Evet dedi, evet.. Nekadar az mücrim olmak mümkünse o kadar kabahatli. Oh zavallı kız. Keşke sana can verebilsem. Haksızlık yaptım Paquita affet beni, affet. Sen öldün ben hayattayım. Fakat muhakkak ki yine en bedbaht benim.

Bu sırada korkunç çehresile Paquita'nın annesi ortaya çıktı. Markiz:

— Diyeceksin ki onu öldüreyim diye bana satmadın. Kovuğundan niçin çıktığını biliyorum. Sana ki misli para vereceğim sesini çıkarma! Sonra, abanos dolaptan bir torba altın aldı, ve istihfafla kocakarının ayağı ucuna fırlattı. Altının sesi, Gürcisanlı kadının hareketsiz çehresinde bir tebessüm yaratmak mucizesini gösterdi. Henri:

— İyi olmuş da tam zamanında gelmişim kardeşim dedi. Adalet senden hesap soracaktı.

Markiz:

— Kimsenin hesap soracağı yok dedi. Bu kızın mukadderatile alâkadar olacak bir tek kişi vardı: hristemio, o da öldü.

Henri altın gözlü kızı göstererek:

— Ya annesi dedi. Başına belâ olmaz mı?

Markiz:

— Annesi öyle bir diyardandır ki orada kadın yaşayan bir mahlûk muamelesi görmez. Eşya gibidir, alınır, satılır, öldürülür, hulâsa hevesler uğrunda kullanılır, bizdeki mobilya gibi. Bundan başka öyle bir iptilâsı da var ki gözünün başka hiçbir şey gördüğü yok; şayet kızını sevmiş olsaydı bile bu iptilâ onda anne sevgisini boğar, sustururdu...

Kızkardeşinin sözünü kesen Henri:

— Nedir bu iptilâ? diye sordu. Markiz cevap verdi:

— Kumar. Allah seni ondan korusun.

Henri Altın gözlü kızı göstererek:

— Peki bu hareketinin izlerini ortadan silmek için sana kim yardım edecek? Adaletin haberi olursa pek affetmez.

Kocakarıya elile kalmasını işaret eden markiz:

— Annesi varya, diye cevap verdi.

Arkadaşlarının telâşa düşeceğini düşünerek oradan ayrılmak ihtiyacını duyan Henri:

— Görüşürürz dedi.

Markiz cevap verdi:

— Hayır kardeşim, hayır, bir daha birbirimizi görmemize imkân yok. İspanyaya dönüp los Dolores manastırına kapanacağım.

Henri markizi kollarına aldı ve öperek:

— Henüz çok genç çok güzelsin dedi. Kadın:

— Elveda dedi. Kendisinin sonsuzluğu bulduğu bir mahlûku kaybedenler için teselli yoktur.

Sekiz gün sonra, Paul de Manerville, Tuileires de, Feuillants taraçasında de Marsay'a rastladı:

— E bakalım, koca haydut.. Bizim güzel altın gözlü kız ne âlemde.

— Öldü.

— Öldü mü, neden?

— Neden olacak, veremden.

Paris mart 1834 - Mayıs 1835